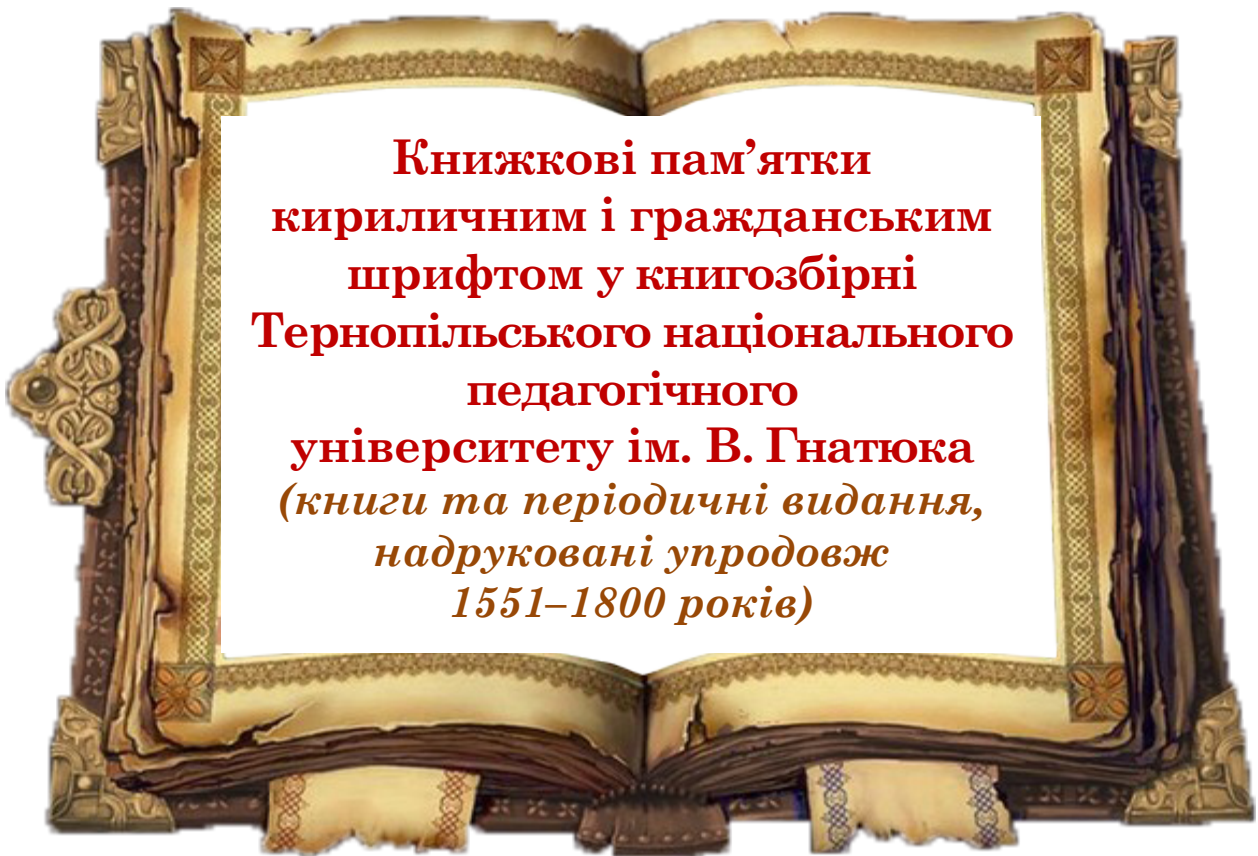

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

С е р і я
«Книжкові пам'ятки у фондівому зібранні бібліотеки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка»
Заснована в 2018 році

Бібліографічний покажчик

Тернопіль – 2019

УДК 016:099.4“1551/1800”
К 29

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Протокол № 7 від 26.12.2019 р.

Рецензенти:

Чайка В. М. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Возьний К. З. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, директор бібліотеки ім. Л. Каніщенка Тернопільського національного економічного університету

Упорядник:

Кульчицька О. Я. – заступник директора НБ ТНПУ ім. В. Гнатюка

Книжкові пам'ятки кириличним та гражданським шрифтом у фондах наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (рідкісні і цінні видання 1551–1800 рр., які занесено до Державного реєстру національного культурного надбання) : бібліогр. покажчик / упоряд. О. Я. Кульчицька. – Тернопіль, 2020. – 88 с. ; іл. – (Серія «Книжкові пам'ятки у фондовому зібранні бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка»).

Продовжено випуск бібліографічного покажчика за серією «Книжкові пам'ятки у фондовому зібранні бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка». Видання, спрямоване на науково-бібліографічне розкриття фондів одного з найдавніших бібліотечно-просвітницьких закладів Тернопільщини і містить у собі детальний науково-бібліографічний опис стародруків кириличним та гражданським шрифтом. Історико-книгознавча інформація про ці стародруки тернопільської університетської бібліотеки вводиться у науковий обіг уперше. Видання розраховане на фахівців-книгознавців, істориків, філологів, культурологів, студентів та широкий читацький загал, якому небайдужа історія книги, книжної культури та польсько-українських взаємин.

УДК 016:099.4“1551/1800”

ПЕРЕДМОВА

Особливе місце серед пам'яток історії та культури посідають стародруковані книги, які є матеріальним символом духовної скарбниці людства, виявленням його колективної пам'яті. Документальний спадок є незамінним джерелом для вивчення історії суспільства, розвитку науки і техніки, освіти та літератури. Рідкісні видання складають найціннішу частину бібліотечного фонду бібліотеки. Тому його вивчення, збереження і забезпечення доступу до нього сучасним та майбутнім поколінням є одним з найважливіших завдань бібліотеки.

Найефективнішим способом інформування про зміст таких фондів є друковані каталоги (тип бібліографічного посібника, який розкриває зміст фондів або будь-якої його частини). Даний покажчик продовжує започатковану НБ ТНПУ ім. В. Гнатюка серію «Книжкові пам'ятки у фондовому зібранні бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка» засновану в 2018 році, що репрезентує колекцію кириличних та гражданських видань 1733–1800 рр.

Робота із виявлення, ідентифікації та науково-бібліографічного опису документів зібрання продовжено згідно наказу Міністерства культури України від 14 червня 2016 № 437, зареєстрованого Міністерством юстиції України 08 липня 2016 р. за № 936/29066 «Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання». Ці видання мають неоціненне значення для історії української освіти і науки, оскільки до кінця XVII ст. кириличний алфавіт був єдиним, на якому друкувалися як церковні, так і світські книги.

Колекція кириличних та гражданських видань нараховує 55 документів. Найдавніша книга – Литургикон = Литургикон си єсть Служебник. – [2-ге вид.] – Унів : Друкарня Успенського монастиря, 1733? року. За географічною ознакою, колекцію репрезентують документи надруковані у Львові, Москві, Санкт-Петербурзі, Унії.

Зібрання кириличних та гражданських видань варте науково-бібліографічного вивчення з точки зору історії європейської книжкової культури. Провенієнції, власницькі записи та маргіналиї на сторінках окремих примірників свідчать про їхню колишню приналежність бібліотекам: Кременецького Лицею, Кременецького Краєзнавчого музею Тернопільського обласного відділу освіти НКО-УРСР тощо. Документи, що представлені у покажчику, відрізняються високим рівнем опрацювання тексту, майстерністю поліграфічного виконання. Кожен екземпляр колекції має свою, відмінну від інших, долю, про яку розповідають записи на його сторінках, палітурках, рукописні вставки і додатки. Загалом на стародруках, що зберігаються в бібліотеці, виявлено також значну кількість печаток, екслібрисів, розлогих власницьких та дарчих записів, читацьких поміток на полях, які можуть стати предметом окремого наукового дослідження.

Видання експонуються періодично на різних тематичних виставках, а також представлені на електронних виставках, які теж постійно готуються останніми роками всіма підрозділами бібліотеки. Обов'язково готується тематичний текст, цифрові копії документів (титульних аркушів книг чи журналів, сторінок газет, плакати), вказується, з яких відділів ці документи. Архів виставок зберігається.

Одним із напрямів роботи з колекцією кириличних та гражданських видань є переведення їх на новітні носії інформації, що продовжить життя колекції, оскільки дозволить повноцінно працювати з книгою, не звертаючись до неї безпосередньо, тобто не завдаючи їй фізичної шкоди.

У каталозі матеріали розташовані за абеткою авторів і назв книг. Кожен том багатотомного видання описано окремо. У бібліографічному описі вказані лише обов'язкові його елементи: автор, назва твору, вихідні дані, кількісна характеристика. У відомостях про обсяг видання вказана фактична кількість сторінок. Описи складено з дотриманням особливостей графіки написання відповідної епохи. У разі необхідності працівниками відділу проводиться атрибуція видання (встановлення автора анонімного твору), ідентифікація дефектного документа, встановлення вихідних даних тощо. Відсутні елементи бібліографічного опису сформульовані на основі аналізу книг і наведені в описі у квадратних дужках, що відповідає вимогам ДСТУ 7.1. 2006.

Бібліографічний посібник має розгалужену систему допоміжних покажчиків, які є важливим інструментом для всебічного розкриття змісту друкованого каталогу. Для зручності користування покажчиком подається допоміжний апарат, який складається з таких покажчиків: імен, назв, місць видань, хронологічного, видавництва і покажчика провенієнцій.

Збереження цього насправді золотого інтелектуального фонду – єдиний спосіб забезпечення повноцінної й різнобічної інформації для майбутніх поколінь дослідників. Колекція стародруків є унікальною історико-культурною пам'яткою, безцінним джерелом наукових досліджень для книгознавців та культурологів, яскравим свідченням плекання набутоків і традицій, плідної роботи працівників бібліотеки, які зуміли її зберегти для прийдешніх поколінь. Видання адресовано науковцям, аспірантам, магістрантам, фахівцям у галузі бібліотечної справи і стане підґрунтям для їх історико-педагогічних та книгознавчих досліджень.

Видання кириличним шрифтом (код групи – Кир)

(видання кириличним шрифтом (код групи – Кир) – книги, надруковані кирилицею
(однією зі слов'янських азбук) протягом 1551–1800 років)

Іоанн Златоуст – християнський святий, шанований у лику святителів. Помер 14 вересня 407 року, але заради свята Воздвиження Хреста Господнього пам'ять в Православ'ї перенесена на 13 (26) листопада. Православна церква також здійснює його пам'ять у Соборі трьох святителів 30 січня (12 лютого). У Католицькій церкві пам'ять Іоанна Златоуста відбувається 13 вересня.

Народився в Антіохії близько 347 року, в сім'ї воєначальника. Його батько, Секунд, помер незабаром після народження сина, мати, Анфусу, не стала більше виходити заміж і віддала всі сили вихованню Іоанна. Юнак навчався у кращих філософів і риторів (Либаний вважав його кращим учнем), рано звернувся до поглибленого вивчення Святого Письма. Святитель Мелетій Антіохійський наставив його у вірі і в 367 році хрестив. Через три роки святий Іоанн був поставлений у читця. Після того, як святитель Мелетій був відправлений на заслання імператором Валентом в 372 році, святий Іоанн спільно з Феодором Мопсуестійський навчався в місцевій богословській школі у досвідчених наставників подвижницького життя, пресвітерів Флавіана і Діодора Тарсійського.

Коли померла мати святого Іоанна, він прийняв чернецтво. Незабаром святого Іоанна визнали гідним кандидатом для заняття єпископської кафедри. Проте, він з смирення ухилився від архієрейського сану. У цей час святий Іоанн написав «Шість слів про священство», велике творіння православного пастирського богослов'я. Чотири роки провів святий в працях пустинножительства, написавши «Проти озброюються на шукають чернецтва» і «Порівняння влади, багатства і переваг царських з істинним і християнським любомудрим чернечого життя». Два роки святий дотримувався повне безмовність, перебуваючи у відокремленій печері.

Для відновлення здоров'я святий Іоанн повинен був повернутися в Антіохію. У 381 році єпископ Мелетій Антіохійський присвятив його на диякона. Наступні роки були присвячені створенню нових богословських творів: «Про провидіння», «Книга про дівоцтво», «До молодої вдови» (два слова), «Книга про святого Вавилова і проти Юліана і язичників».

У 386 році святий Іоанн був висвячений в сан пресвітера. На нього поклали обов'язок проповідувати Слово Боже. Святий Іоанн виявився блискучим проповідником, і за рідкісний дар богонатхненним словом отримав від пастви найменування «Златоуст». Дванадцять років святий, при скупченні народу, зазвичай двічі на тиждень, а іноді щодня, проповідував у храмі. У цей період він написав тлумачення на багато книг Священного Писання і безліч розмов на окремі біблійні тексти, а також повчання на свята, в похвалу святих і слова апологетичні. Слава пастиря і проповідника росла.

У 397 році, після кончини Константинопольського патріарха, архієпископа Нектарія, святий Іоанн Златоуст був викликаний з Антіохії для поставлення на Константинопольську кафедру як патріарха. Він почав з головного - з духовного вдосконалення священства. І тут кращим прикладом був він сам. Кошти, які призначалися для архієпископа, святий звернув на утримання кількох лікарень і двох готелів для прочан. Багато праці поклав святитель на влаштування благоліпно Богослужіння: склав чин Літургії, ввів антифонне спів за всеношною, написав кілька молитов чину Єлеопомазанья.

Розбещеність столичних моралі, особливо імператорського двору, знайшла в особі святителя безстороннього викривача. Коли імператриця Євдоксія, дружина імператора Аркадія (395-408), розпорядилася про конфіскацію власності у вдови і дітей опального вельможі, святий став на їх захист. Горда імператриця не поступилася і затаїла гнів на архіпастиря. Ненависть Євдоксії до святителя розгорілася з новою силою, коли недоброчливці сказали їй, ніби святий у своєму повчанні про суєтних жінках мав на увазі її. Суд, складений з ієрархів, що Іван докоряв раніше Златоустом, постановив позбавити влади святого Іоанна і за образу імператриці зрадити страти. Імператор Аркадій замінив страту вигнанням. Тієї ж ночі в Константинополі стався землетрус. Перелякана Євдоксія просила імператора терміново повернути Іоанна і негайно надіслала листа вигнаному пастирю, благаючи його повернутися. Але вже через два місяці новий донос пробудив гнів Євдоксії. У березні 404 року відбувся собор, який постановив вигнати святого Іоанна. Після видалення його зі столиці, пожежа звернув на попіл будівля сенату, пішли спустошливі набіги варварів, а в жовтні 404 року померла Євдоксія.

Перебуваючи у Вірменії, святий Іоанн намагався зміцнити своїх духовних чад. У численних листах (їх збереглося 245) єпископам Азії, Африки, Європи і своїм друзям у Константинополі, він утішав страждають, наставляв і підтримував своїх прихильників. Взимку 406 року святий був хворобою прикутий до ліжка. Але вороги його не заспокоїлися. Зі столиці прийшов наказ перевести його в глухий Піфіунт (Піцунду, в Абхазії). Виснажений хворобами святий, у супроводі конвою, три місяці в дощ і спеку здійснював свій останній перехід. У Команов сили залишили його. Причастившись Святих Таїн, вселенський святий зі словами «Слава Богу за все!» відійшов до Господа 14 вересня 407 року.

Святий Іоанн Златоуст був похований в компанії. У 438 році за ініціативою святого Прокла, Патріарха Константинопольського, мощі святителя були перенесені до столиці. За переказами, під час цієї події народ виголосив єдиним голосом: «Прийми престол свій, отче!», а уста святителя, що лежить в труні нетлінним, відкрилося, і він виголосив «Мир всім!».¹

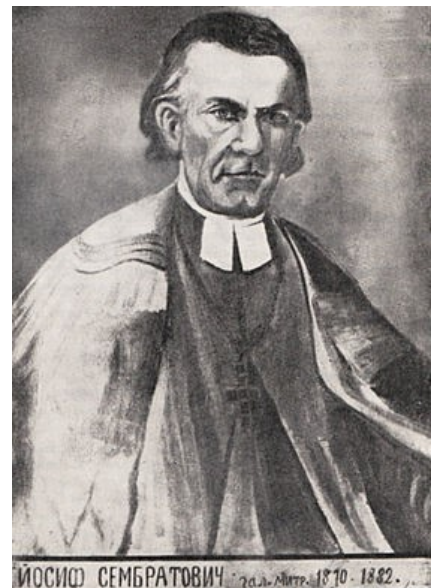
¹ Іоанн Златоус : біографія. – URL:<http://www.people.su/ua/45480>

1. **Книга Глемая** (глаголемая). – [5 тиснение]. – Москва : Типография Единоверцев при Свято-Троицкой Введенской Церкви, [1798]. – [325 с.]. – 240x400x60 mm. – 1 примірник. – Кир.

Книга глемая ("Глаголемая"), "всяко хитроші божественного писання, витлумачено Святим великим Іоанном Златоустом і іншими святими отцями." Дошата, шкіряна палітурка. Надрукована на церковно-слов'янській мові. "З благословення Святійшого Урядового Синоду розпочато друкування цієї книги, названу златоустом у Москві при Свято-Троїцькій Введенській церкві, з книги Златоуста, друкованої з древнеписьменного перекладу в друкарні Почаївській Типографії, 1795 г. Згідно "Змісту" в книзі 112 глав (повчань). Всього в книзі 344 листа: 8 (зміст) + 336 тлумачення. Перевірений згідно старовинному рахунку, кожен листок. – URL: https://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Zlatoust/kniga-glagolemaja-zlatoust/

Златоуст – давньоруський збірник сталого складу уставних читань морально-учительного змісту, підібраних й розміщених відповідно до церковного календаря. Свою назву дістав тому, що більша частина його текстів належала або приписувалась Іоанну Златоусту. Відомі три основні різновиди З.: пісний, п'ятидесятник і річний. Тематика більшості статей пов'язана з Євангелієм, частина статей тлумачить проблеми християнської моралі (напр., «про смирення», «про покаяння», «про заздрість», «про чистоту душевну»); входили сюди і відомості з природознавства, про вселенські собори тощо. Як збірник сталого складу З. сформувався не раніше 16 ст. Зберігся у великій кількості списків, окремі з яких містять слова Кирила Туровського. Деякі тексти З. перегукуються з текстами ін. учительних збірників: Торжественника, книги Рай, Соборника, Златоструя, Измарагда, Золотої Матиці тощо.^{1 2}

Сембратович Йосиф (1821–1900) – церковний діяч. Унійний митрополит Галицький (1870–82). Д-р теології, професор. Дядько С. Сембратовича. Народився в с. Криниця (нині м. Криниця-Здруй Малопольського воєводства, Польща). Студіював богослов'я у Віденському ун-ті, здобув ступінь д-ра теології. 1850–52 – префект духовної семінарії у Львові, 1852–60 – віце-ректор Греко-католическої семінарії у Відні, 1861–65 – професор богослов'я у Львівському ун-ті, 1867–72 – адміністратор Перемишльської єпархії, 1870–82 – митрополит Галицький. Відновив візитації парафій, ініціював реставрацію Святоюрського собору (див. Юра собор у Львові), започаткував створення братств тверезості. Брав активну участь у політичному житті. Намагався

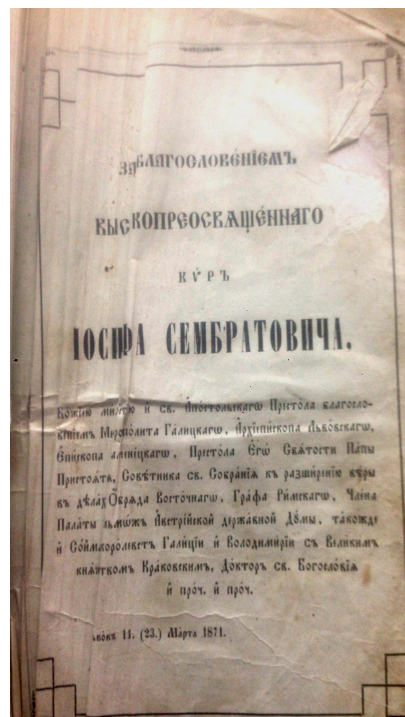
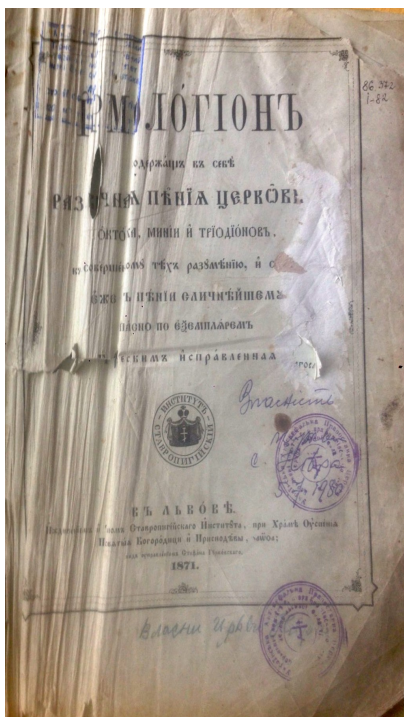

¹ Павленко Г. І. Златоуст // Українська літературна енциклопедія. – Київ. – Т. 2: Д-К. – С. 269–284. – URL: <http://litopys.org.ua/ulencycl/ule56.htm>

² Златоуст // Православная энциклопедия. – URL: <http://www.pravenc.ru/text/199907.html>

відстояти право Української греко-католицької церкви на лідерство в укр. русі, підтримав старорусинів, що дало їм можливість опанувати капітулу Святого Юра. Спроби дистанціюватися від русофільства задля поліпшення взаємин із Віднем та Римом виявилися невдалими. 1882 був змушений залишити посаду митрополита Галицького через перехід жителів с. Гнилички (нині село Підволочиського р-ну Терноп. обл.) у православ'я і відомий суд. процес О. Грабар. Згодом переїхав до Ватикану, де обіймав низку важливих посад та інформував Рим про справи УГКЦ.¹

2. Ірмологіонъ содержащій въ себе различная пенія церковнія : октоиха, миніи и трїодіоновъ, въ совершенному техъ разуменію, й оні еже въ пеніи сличнейшему. – Львовъ : Иждивеніемъ и Типомъ Ставропігійскаго Института, 1871. – [264, 16] с. – 220x300x30 mm. – 1 примірник. – Кир.

Збірник нот для літургійних текстів, виданий у 1871 за благословенням митрополита Йосифа Сембратовича у друкарні Ставропігійного інституту у Львові під керівництвом Стефана Гучковського.

Всі частини стародруку включають репертуар служб зі значними скороченнями і мають відносно невеликий обсяг. Оскільки неможливо помістити річний репертуар в одну книгу навіть самого розлогого обсягу. При створенні кожного екземпляру проводився відбір матеріалу і розміщення його в певному порядку. Як правило, міститься не менше 4 основних частини зі стійким жанровим змістом і з принципово різною внутрішньою структурою.

¹ Аркуша О. Г. Сембратович Йосиф. – URL: http://www.history.org.ua/?termin=Sembratovych_J

3. **Литургикон = Литургикон си єсть Служебник.** – Унів : Друкарня Успенського монастиря, [1733]. – [458 с.]. – 180x300x40 mm. – 1 примірник. – Кир. – Мова церковнослов'янська, староукраїнська. – URL: <http://www.blagoslovi.kiev.ua/img/pdf/r11-11.pdf> ; https://www.avito.ru/moskva/knigi_i_zhurnaly/kniga_glemaya_syn_tserkovnyy_1894_699378044

Служебник – богослужбова книга, яка містить тексти літургій Йоана Золотоустого, Василя Великого, Папи Римського, Григорія Двоєслова та Напередосвячених дарів, вечірні, утрени та деякі інші богослужіння, а також вказівки щодо їх проведення. Через наявність у цій книзі хоча б однієї літургії її ще називають Літургікон, Літургіарій. Склад статей Служебника, який впродовж свого існування зазнавав певних змін, у XVI ст. в основних елементах залишився, а остаточно завершився завдяки книгодрукуванню. Впродовж свого існування ця книга мала й інші найменування – Архієретикон, Служебник святительський та Чиновник.

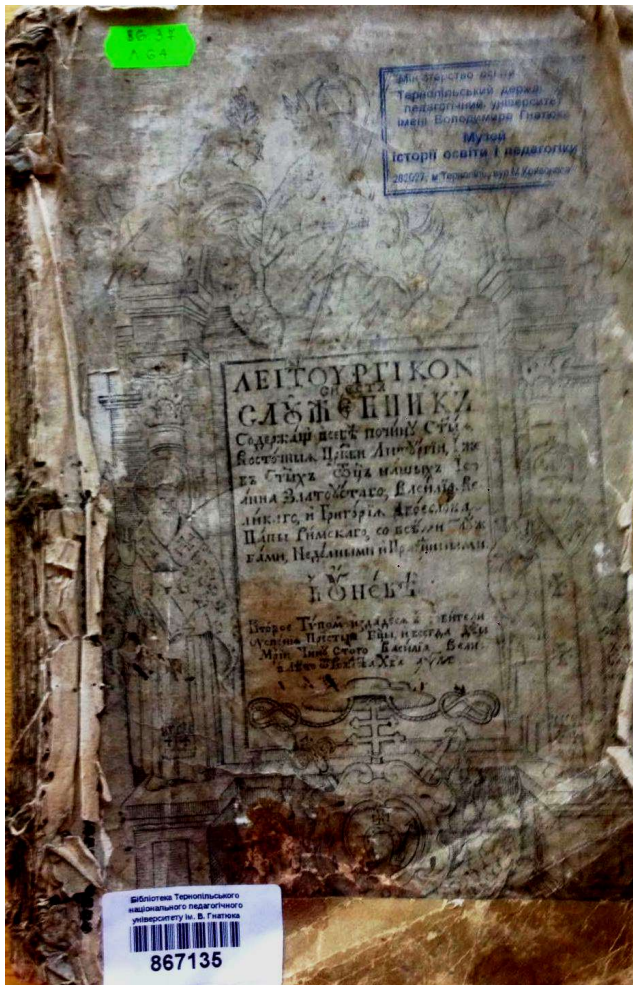
Літургію святого Йоана Золотоустого почали служити навіть у період Великого посту, коли традиційно відправляли Літургію напередосвячених дарів, що було новим, не характерним для церков візантійського обряду явищем.

На гербі митрополита Атанасія Шептицького з титулу «Леітоургікон си єст Служебник» цікавим є зображення кардинальського капелюха. Він має по чотири китиці з кожного боку, а також «набедренник з гербом Шептицьких».

«Служебник», виданий в Уневі 1733 р., уже містив «Чин чтения Літургії» з численними запозиченнями з латинського «Служебника» («Міссала»).

Отже, в XVI ст. в церквах та монастирях Галичини переписували і використовували кириличні Служебники, набір статей яких є близьким до їх протографа – грецького Євхологія. Для них притаманна наявність літургій, текстів вечірні й утрени та деяких інших змінних богослужінь, характерних для Служебника, а також чинів і молитов на різні потреби, які зазвичай переписують в іншій богослужбовій книзі – Требнику.

Можна припустити, що і в інших монастирях Львівської єпархії домінували кириличні видання. У першій половині XVIII ст. динаміка мовного складу монастирських бібліотек зазнає змін – збільшується кількість і частка латинсько- й польськомовної літератури. Лише у

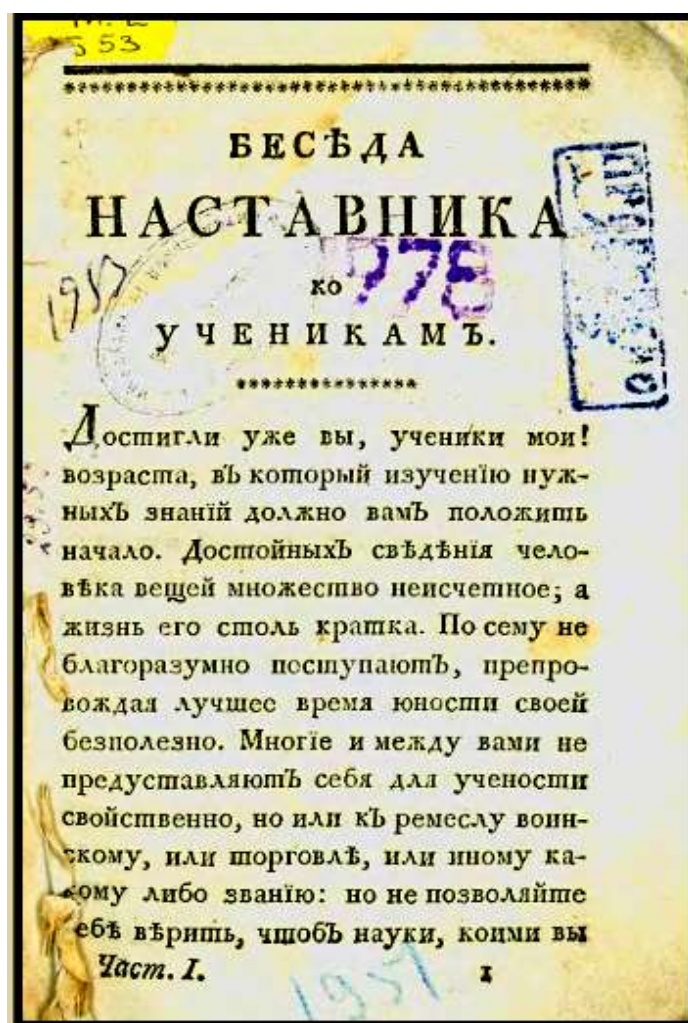

Видання гражданським шрифтом (код групи – Гр)

(видання гражданським шрифтом– книги та періодичні видання, надруковані гражданицею (введений у Російській імперії внаслідок проведеної у 1708-1710 роках реформи азбуки і друку для друкування книжок світського змісту) до 1800 року)

Книги

4. [Беседа наставника ко ученикамъ]. Ч. 1. – [Б. м. : б. в., 1789?]. – 384 с. – 125x195x30 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1779>

Життя – постійний рух вперед. Все навколо змінюється. Так само змінюється й росте сама людина. І дуже важливо, щоб це був не просто приріст біомаси, перебіг певних фізіологічних процесів, а насамперед ріст в духовному плані. Цей ріст неможливий без звичайнісінького накопичення знань. Протягом усього свого життя людина, сама того не підозрюючи, постійно чогось навчається. Дитина, приміром вчиться ходити, вона пізнає світ, вона вже намагається розпізнавати добро і зло. Учень здобуває у школі нові знання, які йому неодмінно знадобляться в майбутньому.

2 ВВЕДЕНІЕ.

просвѣщаемы бышь долженспвуете, были для васъ излишны. Самыя упражненія, не требующія ни какихъ наукъ, посредствомъ нѣкоторыхъ изъ нихъ, и нѣкоторыхъ также художествъ, къ большому приводятся совершенству. Не зная Исторіи, Географіи, Математики, бываешь исправный ратникъ; а украсившій оными разумъ, учиниши ратникомъ наилучшимъ, несравненно паче перваго способнымъ ко многимъ важнымъ предпріятіямъ воинскимъ. Не рѣдко видимъ презирающихъ ученость; по единому шолько невѣжеству своему избирають нѣкоторыя для себя одну изъ наукъ, предпочтительнѣе предъ всѣми иными, прежде, нежели вразумятся о качествахъ ея, и въ чемъ состоить. Таковыя обыкновенно учатся лѣнностно; получають малые успѣхи; ибо по незнанію избранное упражне-

30 ВВЕДЕНІЕ.

Художество *плясанія*, научаешь, какими движеніями и премѣнностями положенія членовъ, придавать шѣлу нашему красоте, прогашельныя для зрителей.

Теорія, сего художества показуешь роды красивосшей шѣлодвиженій нашихъ, и какія почто въ различныхъ образахъ пляски, употребляешь мы должны.

Преподавъ вамъ, любезныя мои ученики! краткое начертаніе о главнѣйшихъ наукахъ и художествахъ, обыкновенно сопрячисляемыхъ ко учености, теперь начну просвѣщать васъ такими познаніями, которыя паче нужны насполщему возрасту вашему, и останутся таковыми же для васъ навсегда, какія бы родъ жизни ни избрали вы.

ОТДѢЛЕНІЕ ПЕРВОЕ.

О составленіи или произношеніи словъ, о тѣлоположеніяхъ и тѣлодвиженіяхъ гтца () и сказателя.*

Составленіе словъ есть часть Риторики, коея сила и важность, большія суть, нежели обыкновенно полага-

(*) Сія часть сочиненія моего содержишь въ себѣ извѣстіе пріятнаго описанія о составленіи и произношеніи словъ Г. Масона Эсгуиша, уроженца Гердфордширскаго, по первомъ же изданіи сей моей книги, нѣкоторыми изъ лучшихъ учениковъ моихъ уговоренъ я положить оное въ заглавіи, яко введеніе къ задачамъ: о чтеніи и говореніи въ собраніяхъ.

НАСТАВЛЕНІЕ.

Какъ читать съ пользою изящныя книги.

Доселѣ научалъ я васъ правильно читать, но не сіе есть истинное, и самое важное искусство, въ чтеніи. Безъ прекословія и пріянно, и нужно, имѣшь чистое, благогласное, явственное произношеніе словъ чтецу и сказателю; а шѣмъ еще наипаче, когда сопровождается и чтеніе, и сказаніе, шѣлодвиженіями пристойными. Не снискивается, однако же, чрезъ то совершенство искусства сего, ниже польза полная, естли предварительно не начинаемъ мы, со всевозможною разсмотрительностію и услажденіемъ. Правила оставались для насъ спанушь тщетны,

ОТДѢЛЕНІЕ ТРЕТІЕ.

О слогахъ частныхъ писемъ.

Изучившемуся приятно и правильно читать и декламировать, прежде всего прислушаться должно ко изучению же искусства, какъ составляешь письма, ибо помощію оныхъ, почти всякія сообщенія въ жизни человеческой, составляются.

У Римлянъ, какъ примѣчаетъ новейшій переводчикъ Плиніуса, слогъ писемъ помѣщаемъ былъ между свободными и изящными художествами. Цицеронъ, въ письмѣ своемъ къ Т. Ашпикусу, радуется похвальнымъ опытамъ дарованія его въ слогъ писемъ (*). Израженія его дають под-

(*) Письмо седьмое четвертыянадесяти книгъ.

ОТДѢЛЕНІЕ ВТОРОЕ.

О разговорахъ предъ собраніями слушателей и зрителей.

Послѣ сказаннаго уже въ первой части о выговорѣ словъ, о шлодвиженіяхъ чтеца и вѣщателя осмелюсь малое нечто прибавить вразсужденіи разговорѣ предъ собраніями слушателей и зрителей. Одно дѣйствіе, въ томъ и другомъ случаѣ. Въ древнія времена послѣднія, сиречь шлодвиженія, именовались краснорѣчіемъ шлоеснымъ, которое голосомъ, словами, движеніями рукъ и шому подобнымъ оживляется. Чтець искусный, заранѣе готовишься бышь вѣщателемъ предъ многими людьми. Чтеніе, первый есть къ шому шагъ:

Запропонована книга являє собою звернення вчителя-наставника до учнів. Досягнувши певного віку, кожна дитина повина почати набувати необхідні знання. Книга коротко знайомить читачів які предмети необхідні для удосконалення свого саморозвитку. Є предмети загальні і особливі. До загальних відноситься філологія, історія, філософія, математика. До особливих зараховується богослов'я, правознавство, медицина.

У першому розділі розповідається про таку науку – риторика.

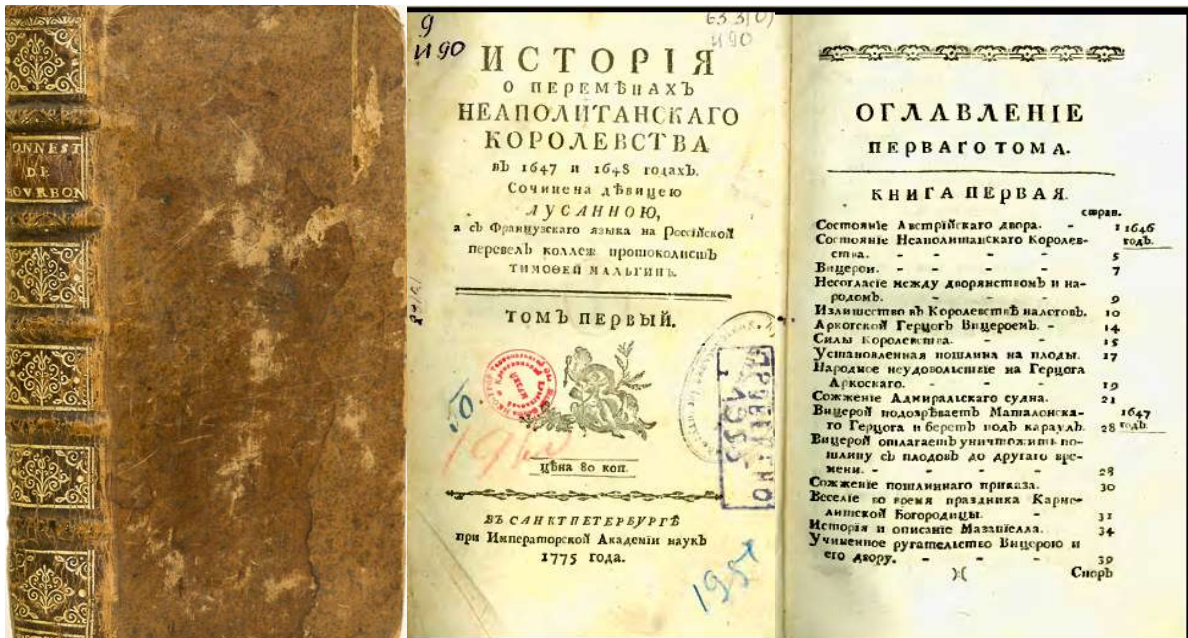
У розділі Настанови йдеться про навчання мистецтву читання книги, усвідомлено, з користю для себе. У другому розділі описується навчання публічним виступам. Після кожного розділу пропонуються Задачі, для закріплення матеріалу які розвивають власні здібності, зацікавлюють молодь. Саме тому дуже важливо завжди пам'ятати, що знання змінюють, удосконалюють, прикрашають наше життя, додають йому яскравих фарб.

Третій розділ розповідає про правильність написання листів. Після третього розділу подані зразки листів.

Навчання має бути комплексним, потрібно розвивати в собі необхідні здібності шляхом освіти і самоосвіти, щоб стати духовно і художньо незалежними. Як сказав римський філософ Луцій Анней Сенека: «Вік живи – вік учись».

Бодо де Джулі Ніколя (Baudot de Juilly, Nicolas, 1678–1759) – був сином приймача з Вендома, сам був делегатом управителя в Сарлаті. Будучи ще дуже молодим, він опублікував кілька творів, більшість з яких написані з достатньою кількістю мистецтва, але в занедбаному стилі; йому також приписують ім'ям де Луссан, розповідями Карла VI (1756 р.), Людовіка XI (1756 р.) та Неаполітанських революції (1757 р.).¹

5. Бодо Ж. Н. (1678–1759). Історія о переменах Неаполітанського Королевства въ 1647 и 1648 годах 6 : [в 4 т.] / Бодо де Жюйи Никола ; сочинена девицею Лусанною, съ французскаго языка на російской перевел коллеж протоколист Тимофей Мальгинь. – Санктпетербургъ : При Императорской Академіи наукъ, 1775. – Т. 1, кн. 1–3. – VIII, 353 с. – Автор на титульній сторінці не зазначений. – 110x190x25 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2054>

II ОГЛАВЛЕНИЕ.		ОГЛАВЛЕНИЕ.		III	
1647 годъ	Споръ о плажехъ помянухъ съ плодѣмъ	41	Вицедеръ переговариваетъ съ Маталонскимъ Герцогомъ, шибѣ спарашивъ ему у народа	1647 годъ	75
	Начало возмущенія	42	Съ противною стороны поставляетъ Кардинала Филомарини		78
	Савдствіе возмущенія	44	Къ Мазаниелу приспѣваетъ Генань и Паломбъ		82
	Вицедеръ обещаетъ уничтожить помянухъ съ народѣмъ	47	Мазаниель посѣдываетъ вооруженіемъ всему народу		88
	Мятежники требуютъ шибѣ же сложити съ народа хатѣную помянухъ	49	Продолженіе пожаровъ		90
	Устремляются мятежники на Вицедерскій дворецъ и разграбляютъ въ него	50	Смерть Маталонскаго Герцога		92
	Вицедеръ помянухъ на дорогѣ и рвалъ за усы	51	Возмущеніе въ посредствѣ Кардинала Филомарини		96
	Вицедеръ соглашается снять всѣ помянухъ	53	Вицедеръ для утишенія народа обещаетъ подложную грамоту		99
	Мазаниель не принимаетъ 2400 талеровъ жаданія	56	Посылаетъ къ народу грамоту чрезъ Маталонскаго Герцога		100
	Вицедеръ уходитъ въ крѣпость святы Евангя	57	Народъ убитъшъ подаетъ жестоко возмущеніе съ Герцогомъ и обещаетъ палъ спрѣжу		104
	Мазаниель глумитъ народнымъ начальникомъ. Его указы о подтвержденіи сложения помянухъ	58	Вицедеръ въ другой разъ посылаетъ къ народу великаго Рохскаго Претра		106
	Изгребленіе огнемъ оккупационныхъ домовъ	61	Перовне даетъ свободу Маталонскому Герцогу		109
	Мазаниель опровергаетъ въ тюрьмы и вандрѣмъ овладѣвъ ружейнымъ магазиномъ	66	Вицедеръ поджигаетъ Генаня		112
	Вицедеръ паки скрывается въ новую крѣпость	67	Сожженіе другихъ домовъ		113
	Собираетъ совѣтъ палъ всѣхъ Министровъ	70			
	Вицедерскіе указы въ пользу народа	73			

¹Николя Бодо де Джулі // URL: https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Baudot_de_Jully#Biographie

VI ОГЛАВЛЕНИЕ.	
147	Практикъ богородицы горы Карсиданской - 242
	Мазансааб въ Карсиданской церкви - 242
	Посланий Мазансаабу съ народомъ разномъ - 244
	Убожество и кочина Мазансаабу - 246
	Убожество надъ Мазансаабу и шидонъ иудейскими - 248
	Радость о Мазансаабу смерти - 250
	Справедливо и съ пользою ли для карсиданска учина Мазансаабу смерти - 252
	Вспоминане Королевство оставяеа безъ изданна - 253
	Народъ приходящъ о Мазансаабъ въ Мазансаабу - 257
	Мазансаабу похороны - 258
	Полозбна оиъ народа на старину и глывинка - 262
	Сожжене дома одного изъ Мазансаабу убоицъ - 264
	Убоицъ величественъ въ практатъ оиъ - 266
	Возвращене народа о исправлене догосоръ - 267
	Исправлене въ практатъ оиъ - 271
	Сожжене Муцетова дома - 272
	Оуждене Сана Феансе - 274
	Саданье надъ Мазансаабу учибци - 274
	Уставленнаеа въ Неподъ шидонна - 275
	Пре-

VIII ОГЛАВЛЕНИЕ	
147 годъ	Главные начальники простого народа - 320
	Начало правленя Князя Маса - 325
	Полковъ надъ кривошь свят. Еванна - 326
	Шанецъ у богаданн Визна Понери - 328
	Князь Маса спасеть жизнь трехъ кривошь - 330
	Убоицно Д. Жуана Сергия - 332
	Продолжене огады новой кривошни Визна въ провинцияхъ - 336
	Масяна покорошь Салерское княжество - 337
	Машецъ въ обнхъ Калабрияхъ - 340
	Машецъ въ другихъ провинцияхъ - 341
	Успѣхи джорданта Оала Нарао - 343
	Движеня Гюикского Герцога - 344

X O X

Франсуа Гіві Дюкре-Дюмініль (François Guillaume Ducray-Duminil, 1761–1819) був французьким романістом, поетом і автором пісень.

Народився в Парижі, з 1790 року і далі, Дюкрай-Думініл був літературним редактором «Les Petites Affiches», де був відомий великою терпимістю своїх рецензій. Член кількох літературних товариств, особливо Сосьє дю Каво, він писав вірші та тексти пісень, а також кілька п'єс, які так і не були створені.

Він найбільш відомий як письменник для дітей та молодих людей, жанр, в якому він став надзвичайно популярним. Стурбований моральним повідомленням своїх творів, він доглядав, що чеснота і невинність повинні панувати після низки геніальних поворотів сюжету.

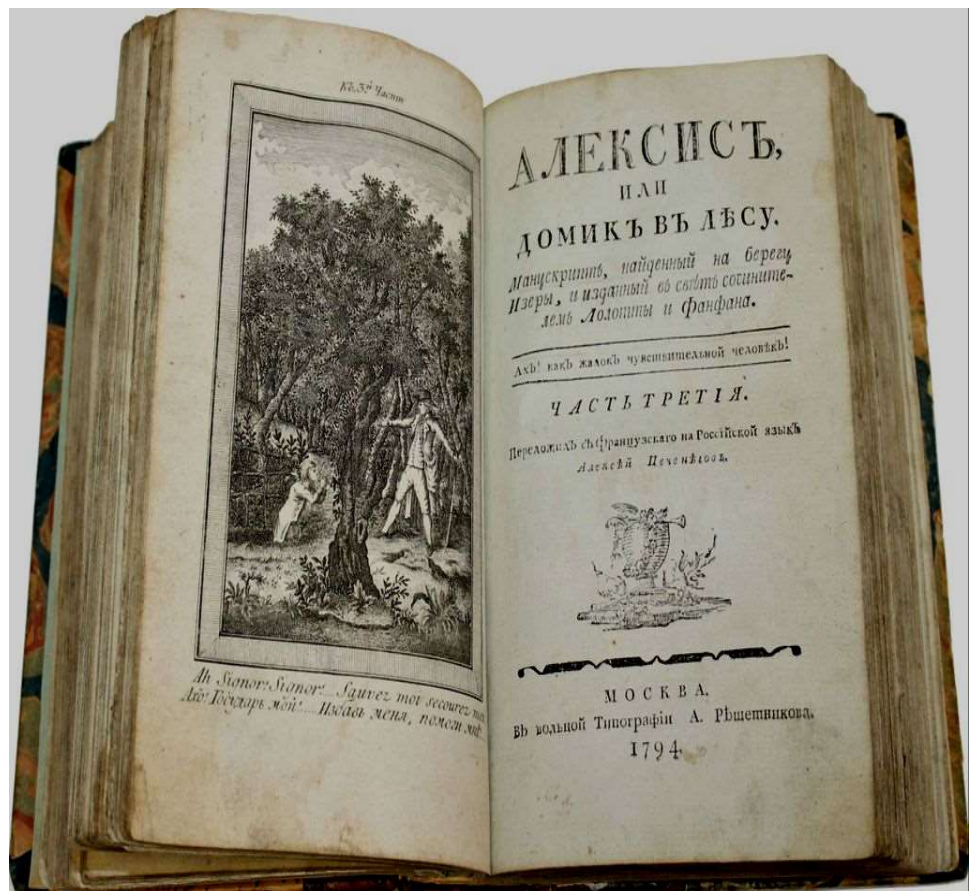
У «Les Misérables» Віктор Гюго називає свої твори «дурними романсами», які є улюбленим читанням мадам Тенардье. Критики висміювали його стиль та синтаксис, але він головним чином націлявся на чіткість, істотну якість, враховуючи тип аудиторії, до якої звертався. Його уява була родючою, і невпинний успіх його роботи багато в чому пояснюється його талантом як казкаря. Багато драматургів запозичили його сюжети.

Більшість романів Дюкрая-Думініла мали численні видання, серед яких: «Фанфан і Лолотта», або «Історія про двох дітей, покинутих на безлюдному острові» (Париж, 1787); Алексіс, або "Мезонет у лісі" (1788); Петі Жак і Жоржете, або Les Petits montagnards auvergnats (1789); Віктор, або Дитина лісу (1796); Коеліна, або Дитина таємниці (1798), з попередньою – одна з двох найпопулярніших; П'ятдесят франків Жанетти (1799); les Petits orphelins du hameau (1800); Пол, або Покинутий хутір (1800);

Ельмонд, або Дочка Хоспісу (1804); Жуль, або Батьківський дах (1804); le Petit Carillonneur (1809); Жан і Жанетта, або les Petits aventuriers Parisiens (1816), L'Hermitage Saint-Jacques або Dieu, le Roi et la Батьківщина, 1815 р. тощо.

Інші його твори включають поему про смерть герцога Брунвік (1787); пам'ятний тиждень або Таблиця революції від 12 червня 1789 р. (1789 р.); Сентиментальний кодицил, або збірка промов, казок, анекдотів, ідилій, втікальних романсів і віршів (1793, 2 т.); Вечори з котеджу (1794 р., 8 т.); бдиння моєї бабусі, нові казки (1799, 2 т.); Дні в селі, або Картина доброї родини (1804, 8 т.); Добрий дядько і племінники, моральний довідник (1812); Казки (1817) та ін. ¹

6. Дюкре-Дюминиль Ф. Г. (1761–1819). Алексисъ, или домикъ въ лесу : манускриптъ найденный на берегу Изеры. [в 4 ч.]. Ч. 1–4 / Франсуа Гийом Дюкре-Дюминиль ; изданный въ свете сочинителемъ Лолотты и Фанфана ; пер. съ фр. А. Печенеговъ. – Москва : Въ вольной Типографіи А. Решетникова, 1794. – Ч. 1: [4], 122 с. ; Ч. 2. 123–254 с. ; Ч. 3. [2], 255–392 с. ; Ч. 4: [2], 393–582 с. – 120x200x35 mm. – 1 примірник. – Гр. – Автор на тиульній сторінці не зазначений. – У напівкожаній палітурці епохи, незначна потертість палітурки. – Кожна частина має свій титульний лист. – Хороший стан. Екслибриси. – URL: <https://antik-books.ru/products/aleksys>

¹ Франсуа Гийом Дюкре-Дюминиль. – URL:

<http://ru.knowledgr.com/05183333/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%93%D0%B8%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D0%94%D1%8E%D0%BA%D1%80%D1%8D%D0%94%D1%8E%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D1%8C>

Стефані-Феліс Дюкре де Сент-Обен, графиня де Жанлис (фр. Stphanie-Flicit Ducrest de Saint-Aubin, comtesse de Genlis), відома головним чином як Графиня де Жанлис (1746 –1830) – французька письменниця, автор сентиментальних романів, які користувалися широкою популярністю по всій Європі: «Адель і Теодор, або Листи про виховання», «Вечори в замку, або Уроки моралі стосовно до дитячого віку» та ін. Була вихователькою дітей, в сім'ї герцога Шартрського. В їх числі був майбутній король Франції Луї Філіп I і його молодша сестра Аделаїда. Костянтин Батюшков назвав прозу графині де Жанлис катехизисом молодої дівчини.

Освіту здобула поверхнево. В 15 років вийшла заміж за полковника, графа де Жанліс. За протекцією своєї тітки, мадам де Монтесон, фаворитки герцога Орлеанського, 26-річну Жанлис

взяли в 1772 році компаньйонкою герцогині Шартрської, невістки герцога Орлеанського. Одночасно чоловікові Жанлис запропонували посаду капітана гвардії герцога Шартрського. Відразу після вступу на посаду графиня де Жанлис початку фліртувати з герцогом Шартрський, і вже влітку того ж року, коли герцогиня вирушила на водолікування у Форж, ці відносини досягли піку своєї пристрасті. Герцог Шартрський – згодом відомий громадянин Егаліте так зачарувався її красою і розумом, що зробив її вихователем своїх дітей. Педагогом вона виявилася енергійним і досить оригінальним; вона вчила, забавляючи за допомогою чарівного ліхтаря, домашнього театру і іншого; сильно налягала на гімнастику; не давала своїм вихованцям ні хвилини свободи, щоб подумати і озирнутися. Щоб виправдати своє становище, вона стала писати педагогічні та дитячі книжки: Освітньо-виховний театр (Thtre dducation, 1779–1780), Адель і Теодор, або листи про виховання (Adle et Thodore ou lettres sur lducation, 1782) ; Перед сном в палаці, або правила моралі по відношенню до дітей (Les veilles du chteau ou cours de morale lusage des enfants, 1784). Писала жваво і досить розумно, але з удаваною чутливістю, яка в той час дуже подобалася.

На самому початку революції, через своїх зв'язків з Пале-Роялем, грала досить видну роль, відвідувала яacobінський клуб і зблизилася з Петіоном, а пізніше з Дюмурье. Ще в 1789 році вона видала книгу Поради по вихованню королівського спадкоємця (Conseils sur lducation du Dauphin), в конституційному дусі. Коли революція розгорілася, вона емігрувала з Франції і жила в Бельгії, Швейцарії та Німеччині. У 1795р. вона видала в Гамбурзі роман Лицарі Лебеда, або двір Карла Великого (Les Chevaliers du Cygne ou la cour de Charlemagne; 2-е изд., Париж, 1805р.), який дуже сподобався публіці.

У 1801 р вона була викреслена зі списків емігрантів; перший консул, сподіваючись, що вона буде цілком служити його уряду, призначив їй велику пенсію і відвів квартиру в бібліотеці арсеналу, але за книгу Історія Генріха Великого (Histoire de Henri le Grand) у неї відняли і те й інше. Після повернення Бурбонів пенсія їй була

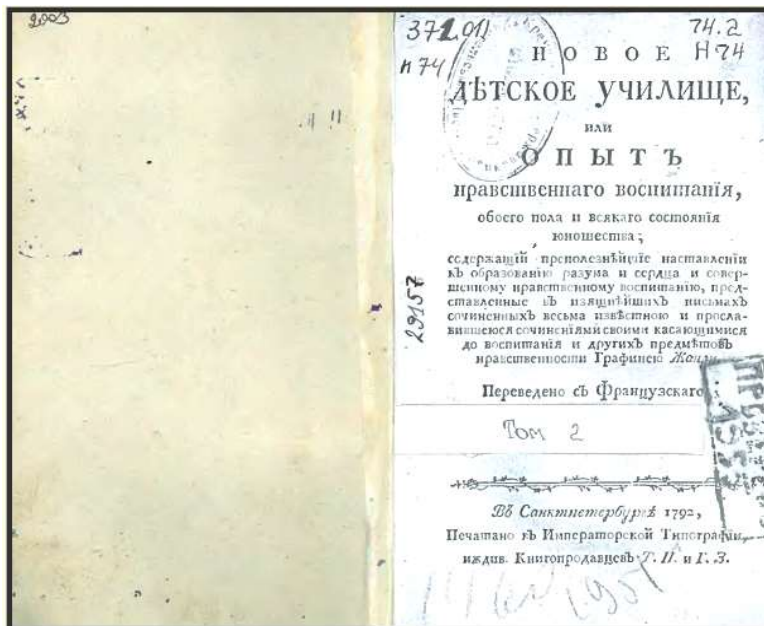
повернута, і вона стала досить помітною представницею реакції проти ідей XVIII ст. Після Лицарів лебедя вона написала безліч романів і повістей, які зараз же перекладалися на іноземні мови.

У 1825 році Жанлис видала свої записки під назвою Спогади Феліції (Souvenirs de Flicie), в яких багато цікавих анекдотів, але відчувається самовдоволення обмеженості. Як людина Жанлис була далека від того ореолу суворої моральності, яким вона намагалася оточити себе під старість: свого часу вона дуже любила пожити, прагнула всюди блищати і грати роль, і не замислювалася над наслідками.

У деяких творах Жанлис переважає нібито моральний інтерес, в інших – нібито історичний; але моральні заголовки і повчальні сентенції не заважали їй малювати при нагоді досить фривольні положення і картини, а історичного у ній, крім імен та років, майже нічого немає. Тон її творів досить солодкуватий; зміст їх цікавий і різноманітний, іноді досить фантастичний. Кращим з її творів вважається *Mademoiselle de Clermont* (1802), сюжет якого узятий з світського, добре їй знайомого життя.

Крім романів, Жанлис писала книги педагогічні та моральні, комедії, мелодрами, подорожі, критичні огляди і т. д., всього до дев'яноста томів.¹

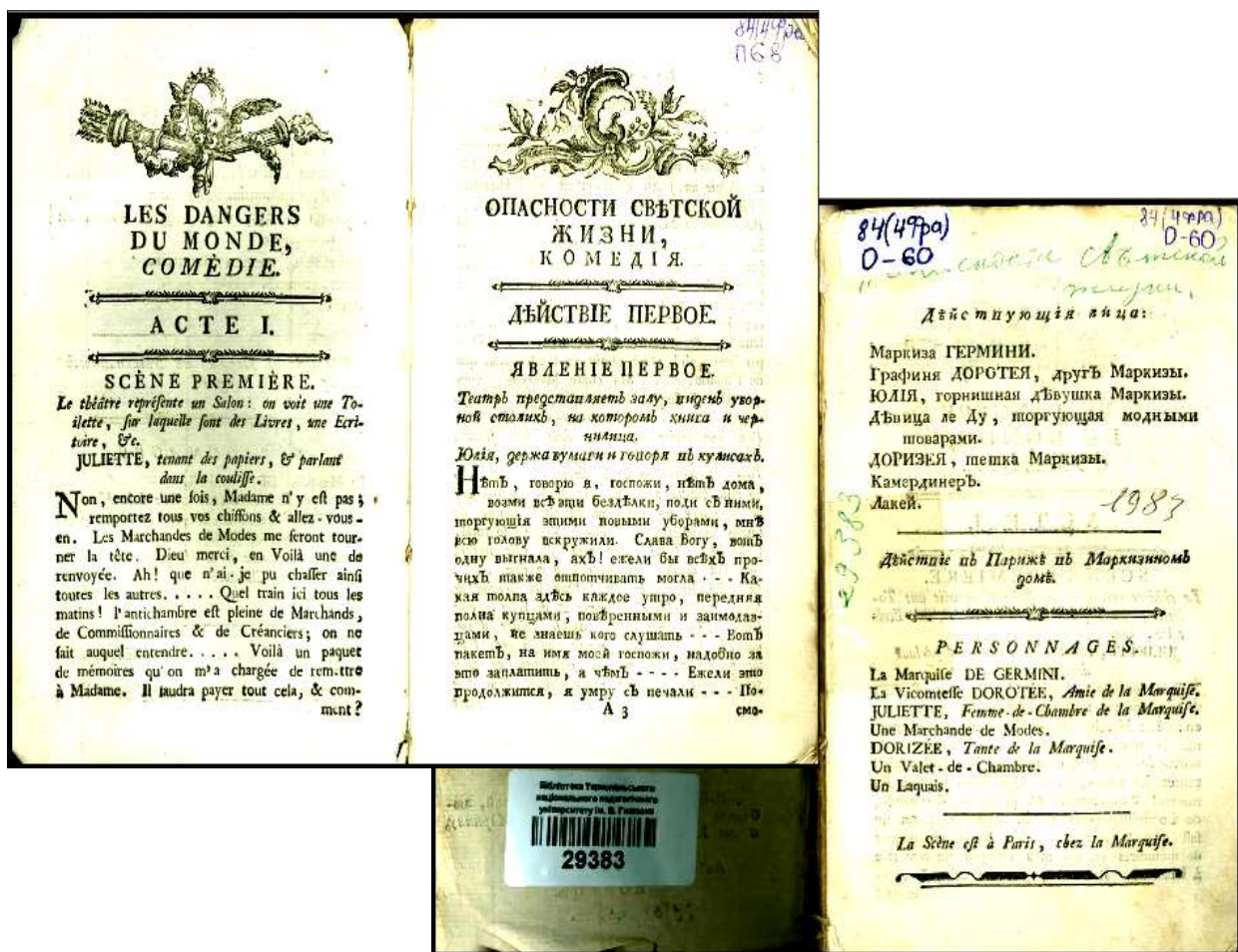
7. [Жанлис С. Ф.]. Новое детское училище, или опыт нравственного воспитания обоого пола и всякаго состоянія юношества. Т. 1. – Санктпетербургъ : Печатано въ Императорской Типографіи, иждив. Книгопродавцевъ Т. П. и Г. З., 1792. – 518 с. – 100x170x40 mm. – 1 примірник. – Гр. – [Стефани-Фелисите Дюкре де Сент-Обен, графиня де Жанлис – известная главным образом как Графиня де Жанлис – французская писательница, автор сентиментальных романов, пользовавшихся широкой популярностью по всей Европе. – Прижизненное издание автора (1746–1830)]. – URL: <https://arch.rgdb.ru/xmlui/handle/123456789/33638#page/3/mode/2up>.

¹ Стефани-Феліс Дюкре де Сент-Обен, графиня де Жанлис // URL: https://znaimo.com.ua/%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%BB%D0%B8%D1%81_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BD%D1%96-%D0%A4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%81_%D0%94%D1%8E%D0%BA%D1%80%D0%B5_%D0%B4%D0%B5_%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%9E%D0%B1%D0%B5%D0%BD

8. [Жанлис С. Ф.]. Новое детское училище, или опыт нравственного воспитанія обоего пола и всякаго состоянія юношества. Т. 2. – Санктпетербургъ : Печатано въ Императорской Типографіи, иждив. Книгопродавцевъ Т. П. и Г. З., 1792. – 504 с. – 100x170x40 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2069>.

9. Жанлис С. Ф. (1746–1830). Опасности светской жизни = Les dangers du monde, comedie : комедія / Стефани Фелисите де Жанлис. – Москва : в Унив. тип., у Н. Новикова, 1780. – 215 с. – Автор на титльній сторінці не зазначений. – 115x190x15 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2171>

Захар'їн Петро Михайлович (1744–1799) – письменник-філософ народився в селі Нікольське Козловського повіту Тамбовської губернії (нині – Мічурінський район Тамбовської області). У різних джерелах не збігаються дати життя і смерті Захар'їна. Кілька років тому мічурінський краєзнавець Н. М. Сухоруков, працюючи в архівах міста Миколаєва, де останні роки жив і помер Захар'їн, виявив документи з точним зазначенням часу народження і смерті письменника: 1744 - 1799. Батько, за твердженням самого письменника, походив із татар , був узятий російськими в полон і, прийнявши православ'я, залишився в Росії.

У долі Захар'їна гаряче участь взяв Гаврило Романович Державін, до якого з Козлова в Тамбов Захар'їн прийшов пішки. Помітивши його письменницьке обдарування, намісник долучив його до літературного життя краю, зараховував то на місце канцелярського служителя, то вчителі в народне училище, аби тримати ближче до губернської столиці. П. М. Захар'їна було доручено виголосити промову при відкритті Головного народного училища в Тамбові. Мова стала відомою Катерині II, і цариця запросила Захар'їна в Петербург. Йому було призначено пенсію в 300 рублів.

Необхідно внести ясність в авторство мови. Деякі краєзнавці вважають, що сам Захар'їн і написав цю промову. У книзі «Життя Державіна» його біограф Я. Грот спеціально обумовлює наступний факт: «Справа в тому, що автором промови, виголошеної Захар'їним, був сам губернатор. За кілька днів до відкриття училища одноквартирець зголосився бути при цьому випадку оратором і дійсно написав промову, але вона виявилася бездарною. Тоді Державін взявся за працю сам і, звелівши Захар'їну прийти до себе напередодні торжества рано вранці, продиктував йому промову ... » (с. 300).

З усіма подробицями про історію написання «Речі» розказано Г. Р. Державіним в книзі «Обрана проза» (М., 1984, с. 106-108).

Основна і міцна популярність Захар'їна як письменника пов'язана з "Арфаксадь", що має підзаголовок "Халдейська повість". Велике оповідання (шість томів в дев'яти книгах) розповідає про життя і звичаї Стародавнього Сходу, про подвиги Арфаксада, сина Асуїра, що володіє народами, що проживають в гирлі Євфрату. Твір побудований за всіма канонами класицизму і у освіченого читача користувалося великою популярністю: кілька разів перевидавався, залишаючись яскравим пам'ятником не настільки поширеною в Росії прози класицизму. Дослідники відзначають вплив на роман Захар'їна сентименталізму Н. М. Карамзіна і одночасно повістей і романів М. М. Хераскова.

Один із шанувальників таланту Захар'їна граф Мордвінов запросив його на проживання в місто Миколаїв, де Козловський одноквартирець продовжував літературну діяльність. Його історична праця «Новий синопсис, або Короткий опис про походження Словено-Російського народу» з'явився серйозним внеском в історичну науку XVIII століття.

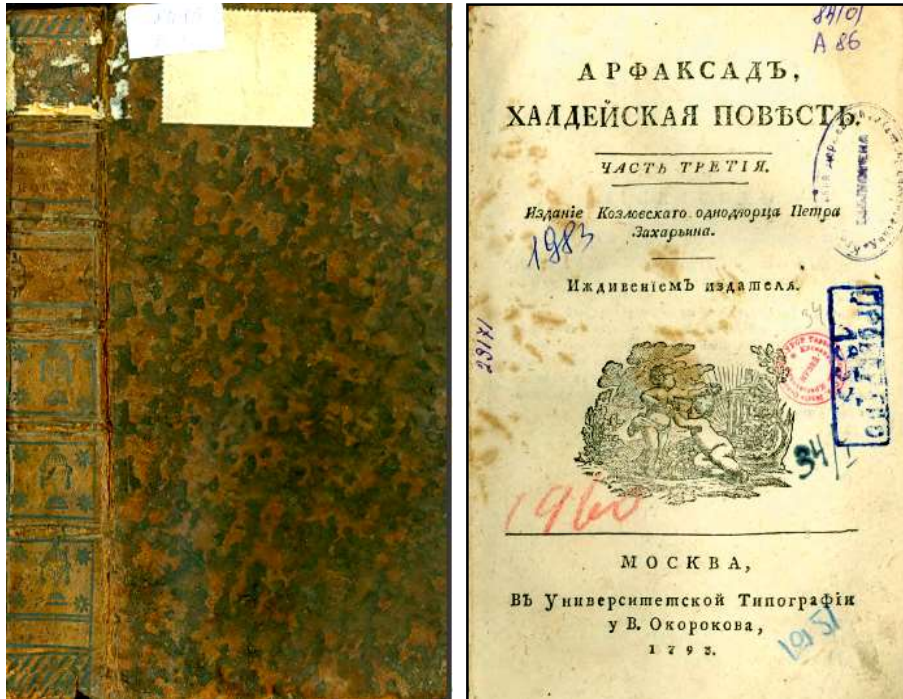
Петро Михайлович Захар'їн помер в місті Миколаєві 24 березня 1799 року.¹

10. Захар'їн П. М. (ок. 1744–1799). Арфаксадь, Халдейская Повесть. Ч. 1 / издание Козловскаго одноквартирца Петра Михайлович Захар'їна. – Москва : Въ Университетской Типографіи у В. Окорочова, 1793. – 307 с. – 130x215x25 mm. – 1 примірник. – Гр.

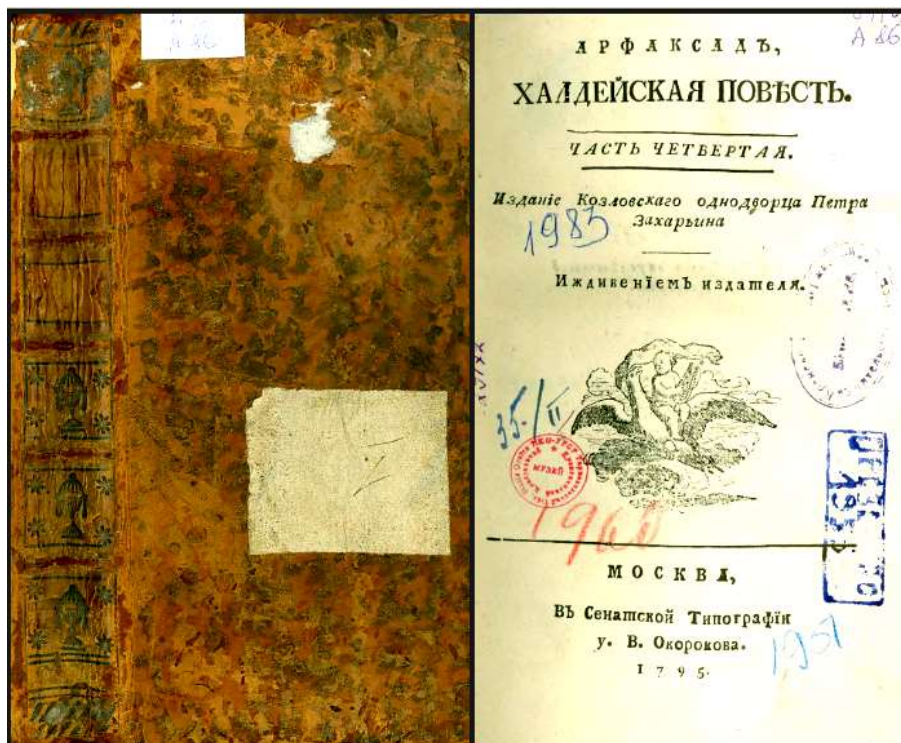
11. Захар'їн П. М. (ок.1744–1799). Арфаксадь, Халдейская Повесть. Ч. 2 / издание Козловскаго одноквартирца Петра Михайлович Захар'їна. – Москва : Въ Университетской Типографіи у В. Окорочова, 1793. – 292 с. – 130x215x25 mm. – 1 примірник. – Гр.

¹ Петро Михайлович Захар'їн (1744–1799). – URL: <https://tambovodb.ru/joomla/index.php/home/10-proekty/520-pjotr-mikhajlovich-zakharin?template=accessibility>

12. Захарьин П. М. (ок.1744–1799). Арфаксадъ, Халдейская Повесть. Ч. 3 / издание Козловскаго однодворца Петра Михайлович Захарьина. – Москва : Въ Университетской Типографіи у В. Огорокова, 1793. – 346 с. – 130x215x35 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1644>

13. Захарьин П. М. (ок.1744–1799). Арфаксадъ, Халдейская Повесть. Ч. 4 / издание Козловскаго однодворца Петра Михайлович Захарьина. – Москва : Въ Сенатской Типографіи у В. Огорокова, 1795. – 315 с. – 130x215x20 mm. – 1 прим. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1645>

«Арфаксад» (1793-1796, ч. 1-6, 2-е вид. Миколаїв, 1798, ч. 1-4) – виховний, філософсько-політичний роман. Зразком служив «Телемак» Ф. Фенелона, якому він в деяких деталях безпосередньо наслідував (наприклад, барвисті «гомерівські» опису світанків і заходів). Героїчні діяння і пригоди персонажів, любовні колізії, екзотичний колорит стародавнього Сходу служать розважальним фоном, на якому читачеві підносяться серйозні уроки, що мають на меті виховання його розуму і серця і стосуються актуальних для XVIII ст. проблем політики, філософії, моралі і релігії.

Багато епізодів роману ілюструють теорію суспільного договору, пояснюючи походження спільнот людей і влади, виникнення нерівності, насильства, воєн, повстань. П. М. Захар'їн пропагує ідею абсолютної монархії. На його переконання, «громадська рада без особистого вождя, т. Е. Демократичне правління, є не що інше, як натовп пристрастей і безглузде збіговисько різномислящіє нахилів». В золотий вік, коли «приємна незалежність царювала у всесвіті» і «не знав рід людський імені власності», людьми управляли мудрі старійшини сімейств, які «всі свої думки і піклування вважали ... в здобуття загального блага». «Щирість рівності» зруйнували люди від народження владні, горді і пихаті, яких полювання привчила до крові, зробила лютими і дикими; їх насильства, беззаконня і боротьба за владу породили війни, вбивства, кровопролиття, заздрість, ненависть і т. п. Тоді для підтримки порядку і взаємного захисту люди взяли «перші умови суспільного устрою» і стали обирати верховного правителя. Встановлюючи верховну владу, люди зобов'язуються їй коритися, «ніяких не робити протиставлення», але за ними зберігається право вносити свої пропозиції «без найменшого зарозумілості або претолкованія народу в погану сторону». Верховна влада повинна пильно стежити за діями призначаються нею начальників і чиновників, т. К. В іншому випадку виникають зловживання, важко позначаються на становищі народу і викликають заколоти, до яких підбурюють люди, що переслідують свої корисливі цілі і обманюють народне легковір'я. Верховний правитель у всіх випадках має право придушувати повстання, оскільки народ зобов'язався йому коритися, а він дав клятву «захищати право своєї влади, яко засновниці загального спокою і тиші, розсудливістю і силою». Навіть недостатньо ревне виконання владою своїх обов'язків не може бути підставою для перегляду договору: влада повинна бути спадковою. Теорія суспільного договору поєднується у Петра Михайловича з провіденціалізмом (насильство та інше зло на землі - божа кара за гріхи і беззаконня людей). Одночасно П.М. Захар'їн полемізує з руссоистскою ідеалізацією патріархального сільського укладу, доводячи, що «між бідними хатинами ... тож панують лестощі, обман і насильство». Хід подій, вчинки персонажів в «Арфаксада» служать автору приводом для розлогіх повчальних міркувань на різні теми. У світлі концепцій так званого природного богослов'я розумність і раціональність світобудови розглядаються як доказ існування «всесильного і всеблагого, все влаштував і всім керуючого істоти». У різних місцях роману наводяться різні природничі та історичні відомості, що свідчать про те, що Петро Михайлович був знайомий з працями в цих областях знання. Він безсумнівно читав твори Ж. Бюффона, книги з історії Стародавнього Сходу, зокрема про Індію. До кола джерел «Арфаксада» входили і Біблія, і рукописні переклади, і якісь твори на німецькій мові.

Найбільш насичені політичної і моральної проблематикою т. 1-2 роману; в подальшому переважає авантюрний елемент. Т. 5-6, за заявою П. М. Захар'їна в передмові до 2-го видання, були надруковані проти його волі. Перевидаючи роман, Петро Михайлович зробив стилістичну правку, надавши велику піднесеність стилю

викладу, дещо скоротив вступні «аргументи» і вніс незначні композиційні зміни; заново, за словами Петра Михайловича, були написані останні два томи (в даний час невідомо жодного їх примірника, так що, можливо, в виданні 1798 року вони були надруковані).

У «Арфаксада» позначилося сильний вплив традицій барокового галантно-героїчного роману, який продовжував користуватися популярністю в російській низовий, масовій літературі (пухка композиція, побудована за принципом багатоступінчастого «оповідання в оповіданні», численні повтори і т. п.).¹

Анн-Клод-Філіп де Тюбьер-Грімоар де Пестель де Леві, граф де Келюс, маркіз д'Естерне, барон та Брансак (фр. Anne-Claude-Philippe de Tubières-Grimoard de Pestels Levieux de Lévis, comte de Caylus, marquis d'Esternay, baron de Bransac) – французький археолог, мистецтвознавець, прозаїк.

Народився в сім'ї Анна де Тюбьера, графа де Келюса і його дружини Маргарити. Належав до гасконської сім'ї дворян шпаги. Отримавши ґрунтовну освіту почав свою кар'єру у військовій службі (в сімнадцять років записався в мушкетери). Брав участь у війні за іспанську спадщину, під час якої командує драгунським полком. У 1713 році брав участь в облозі Фрібур. Після закінчення військових дій залишив військову службу.

Подорожував по Італії і на Сході і, повернувшись до Франції, зайнявся гравіюванням, причому зблизився з живописцем Ватто; в той же час він пробував свої сили в літературній праці. Спеціальної художньої освіти не отримав. Будучи в 1731 році обраний в члени Французької академії живопису і скульптури, а в 1742 році в члени Академії написів, Келюс брав діяльну участь у всьому, що стосувалося мистецтва і археології: писав біографічні замітки про художників і статті, присвячені мистецтвам і звичаями стародавніх, засновував премії свого імені, читав реферати, набував пам'ятники античного мистецтва.

Незважаючи на не завжди правильне розуміння їм древніх письменників, він, тим не менш, приносив користь як своїми дослідженнями, так і особистим впливом, особливо в тих випадках, коли намагався прийти на допомогу юним талантам. З більш великих досліджень Келюса можна вказати на: «Зборів єгипетських, етрусських, грецьких, римських і галльських старожитностей» (*Recueil d'antiquités égyptiennes, etrusques, grecques, romaines et gauloises*, 1752-1767), «*Recueil des peintures antiques, imitées fidèlement pour les couleurs et pour le trait*» (1757). Інші праці Келюса: «*Sur la peinture à l'encaustique et sur la peinture à la cire*», «*Recueil des pierres gravées du cabinet du roi*» та ін. Келюс відомий також, як старанний і досвідчений гравер; їм виконано, між іншим, 200 аркушів гравюр з кращих малюнків королівського кабінету, зборів голів з Рубенса і ван Дейка, карикатур з Леонардо да Вінчі, точаться суперечки з естампів Луки Лейденського, Альбрехта Дюрера та ін.

¹ Рак В. Д. Захар'їн П. М. «Арфаксад» – URL: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=922>.

Келюс відомий також, як старанний і досвідчений гравер; їм виконано, між іншим, 200 аркушів гравюр з краших малюнків королівського кабінету, зборів голів з Рубенса і ван Дейка, карикатур з Леонардо да Вінчі, точаться суперечки з естампів Луки Лейденського, Альбрехта Дюрера та ін.

З белетристичних творів Келюса особливої популярністю користуються його «Східні казки» (Contes orientaux, тисяча сімсот сорок три) в стилі рококо. Також він написав кілька романів, в тому числі «Історія Гійома, кучера» (1737).¹

14. Келюс А. К. Ф де (1692–1765). Верный Калоандръ. Ч. 1/2, кн. 1–6 / из сочинений графа Кайлуса. Келюс, Анн Клод Филипп де ; перевелъ съ французскаго А. Свищовъ. – Москва : Тип. А. А[нненкова], 1789. – 236 с., 224 с. – 110x175x30 mm. – 1 прим. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2055>

Матвій Григорович Коковцев (1745–1745рр) – російський військово-морський діяч, розвідник, «перший російський африканіст», письменник. Походить з дворянського роду Коковцева. У 1760 році вступив в Морський кадетський корпус, який закінчив 5 березня 1764 в чині мічмана. У 1765 році був відправлений для практики за кордон і до 1768 року волонтером служив офіцером на мальтійських галерах в Середземному морі. У 1770–1775 роках перебував у плаванні в районі Архіпелагу і брав участь в боях при фортеці Наварин, Наполі ді Романья, Чесме. У острова Тенедос взяв в полон три ворожих судна. У 1774 році отримав звання капітан-лейтенанти. 26 листопада 1775 року одержав георгіївський хрест. В кінці 1775 року повернувся в Кронштадт.

У 1776 році був відряджений на два роки в Іспанію, офіційно – «для ознайомлення з тамтешнім флотом і портами», а в дійсності – для збору відомостей про військово-

¹ Келюс, Анн Клод Филипп де Леви. – URL: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Келюс,_Анн_Клод_Филипп_де_Леви

політичне становище Алжиру і Тунісу. Під виглядом купецького повіреного Коковцев оглянув Бізерт. При цьому в Тунісі представився туніському бею російським дворянином, що знайомиться з руїнами Карфагена і Утіка, а в Алжирі представлявся французом, які оглядають руїни Гітоном. Був змушений покинути Алжир через підозрілості місцевої влади. Через Гібралтар і Ліворно Коковцев на початку 1779 року повернувся до Петербурга. У 1780 році отримав звання капітана другого рангу. У 1780-ті роки скоїв ряд рейсів в Середземне море в якості командира корабля. У 1783 році отримав звання капітана першого рангу. Повернувся в Росію з вивезеної з Африки чорношкірої дружиною в 1785 році і вийшов у відставку в чині бригадира. Залишок життя провів в маєтку Гірничо-Покровське Боровичського повіту Новгородської губернії.

Помер 21 січня (1 лютого) 1793 в Санкт-Петербурзі. Похований на Смоленському кладовищі (могила не збереглася).

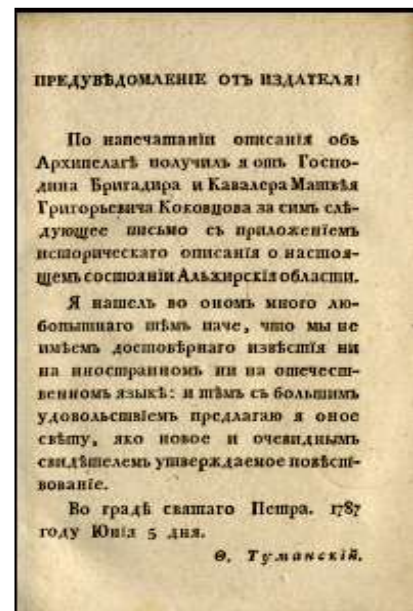
У 1787 році було видано дві книги Коковцева: шляхові записки «Опис Архіпелагу і Варварійського берега» і «Достовірні звістки про Альжіре, про вдачі і звичаї тамтешнього народу ...».

Перша книга «виявляючи передчувань грецьких народів, які очікують своєю волі від берегів Неви», збіглося з появою Грецького проекту Катерини II і мала великий успіх. Даючи характеристику островів Архіпелагу, Коковцев зіставляв дії російської ескадри під керівництвом А. Г. Орлова з військовими подвигами героїв античності, в розділі «Примітка про вдачі і звичаї жителів Архіпелазьких» дана докладна етнографічна характеристика греків Егейського архіпелагу. В кінці книги були поміщені щоденники поїздок Коковцева в Туніс і Алжир. У них Коковцев зробив спробу переглянути традиційний погляд на жителів Середземномор'я: «Ім'я Варваров пристойно народу злонравних, безбожній і жорстокосердих, а народи варварійські взагалі здалися мені доброзичливі і страннопріємчівее багатьох європейців ...».

Книга Коковцева заслужила схвальні відгуки критиків.

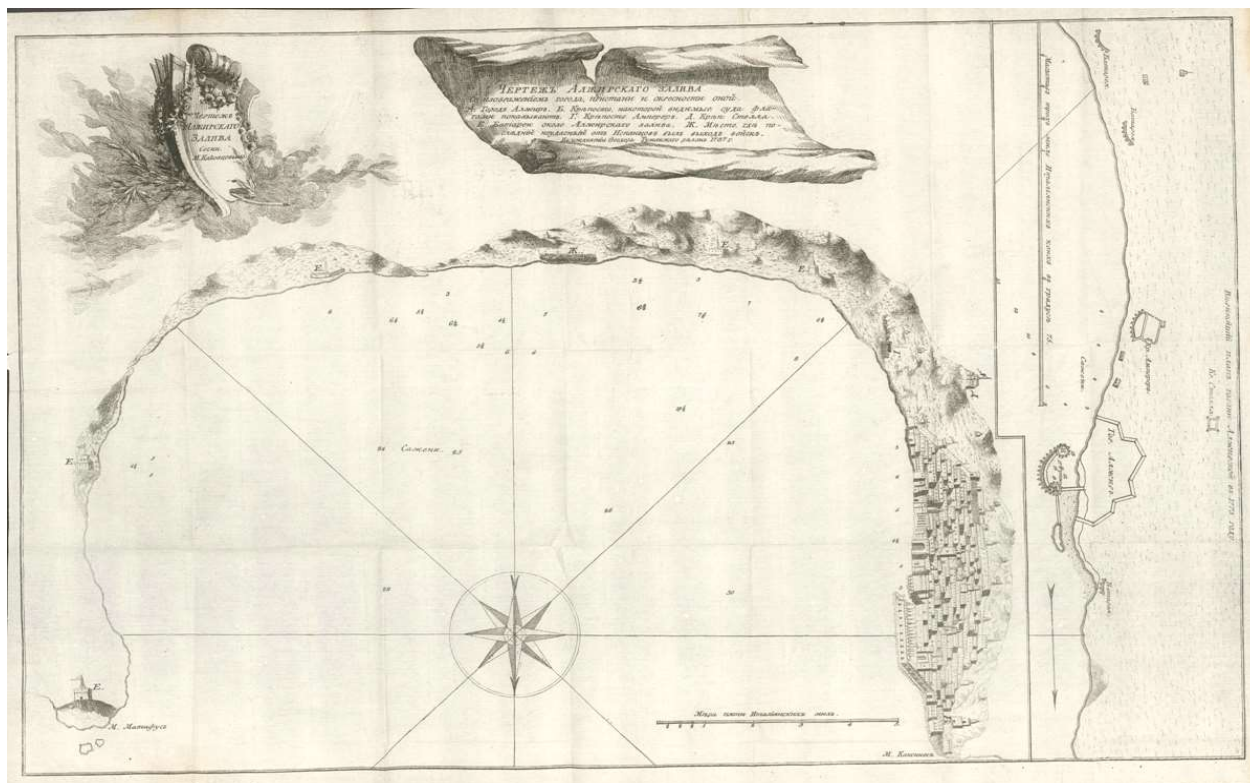
Друга книга Коковцева заснована як на безпосередніх спостереженнях

Коковцева, так і на його чудовому знайомстві з літературою, присвяченій Близькому Сходу. Коковцев підкреслював гречність, працьовитість і чужинців місцевих жителів, одночасно показуючи їх тяжке положення під ярмом східної деспотії: «Неосвічена робить їх так багато приниженими перед їх тиранами, яких срібролюбиві заздрість<...>позбавляє їх волі користуватися набутими від праць земними плодами».

Недолік правління Коковцев бачив у тому, що в Алжирі «не один, але тисяча є тиранів, яких грубе норавливість служить законом всьому народу». ¹

О Г Л А В Л Е Н І Е.	
<p>Главы.</p> <p>I. О наименованіи Альжирскаго правительсва.</p> <p>II. О переменахъ по исторіи.</p> <p>III. О жителяхъ Альжирскихъ.</p> <p>IV. О законѣ.</p> <p>V. О нравахъ, обычаяхъ и о правленіи Альжирскаго владѣнія.</p> <p>VI. О раздѣленіи Альжирскія области на провинціи, и о правленіи оныхъ, со описаніемъ городовъ.</p> <p>VII. О положеніи и наименованіи города Альжира; о его укрѣпленіяхъ и о загороднихъ при ономъ домахъ.</p> <p>VIII. О содержаніи сухопутныхъ и морскихъ войскъ и ихъ начальниковъ.</p> <p>IX. О воинскихъ и гражданскихъ судахъ.</p> <p>X. О порядкахъ и о движеніи сухопутныхъ войскъ.</p> <p>XI. О вооруженіи ихъ разбойническихъ флотовъ; о ихъ поискахъ на морѣ, и о раздѣленіи получаемыхъ ими добычей.</p>	<p>Главы.</p> <p>XII. О продажѣ Христіанскихъ невольниковъ, и о томъ какъ поступаютъ съ ними Альжирцы.</p> <p>XIII. О коммерціи, о продуктахъ, о Государственныхъ доходахъ, и о ходячихъ монетахъ Альжирской области.</p> <p>XIV. О политическомъ правленіи Альжирскаго владѣнія относительно къ другимъ Африканскимъ и Европейскимъ областямъ.</p>

Карта «Креслення Алжирської затоки», складена М. Г. Коковцовим

¹ Коковцев Матвей Григорьевич // URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Коковцев_Матвей_Григорьевич

15. Коковцов М. Г. (1745–1793). Достоверныя известія о Альжире : о нравах и обычаях тамошняго народа; о состоянии правительства и областных доходов; о положении Варварийских берегов; о произрастениях и о прочем; с верным чертежем / сочинение российского офицера, все то на месте обозревшего. – Издано под смотрением и на иждивениеи Феодора Туманскаго – Санктпетербургъ : Печатано съ дозволенія Указнаго у Шнора, 1787. – [16], 144 с., 1 л. карт. – Автор на тиульній сторінці не зазначений. – Книга без обкладинки. – Поміщений в кн. лист авт. до вид. Ф. О. Туманському підписано: Матвей Коковцов. – Из змісту: [Перелік вид. Ф. О. Туманського, які продаються в тип. Шнора] (С. 144). – Карта "Креслення Алжирського заливу" уклад. М. Г. Коковцовим на кошти Ф. О. Туманського. – Сторінка 142 помилково помічена: 124. – 125x210x15 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_A1_10328/.

Книга Коковцева заснована як на безпосередніх спостереженнях Коковцова, так і на його чудовому знайомстві з літературою, присвяченій Близькому Сходу. Коковцов підкреслював гречність, працьовитість і чужинців місцевих жителів, одночасно показуючи їхнє тяжке становище під ярмом східної деспотії: «неосвічених робить їх так багато приниженими перед їх тиранами, яких срібролюбива заздрість позбавляє їх волі користуватися набутими від праць земними плодами». Недолік правління Коковцев бачив в тому, що в Алжирі «не один, але тисяча є тиранів, яких груба норавливість служить законом всьому народу». ¹

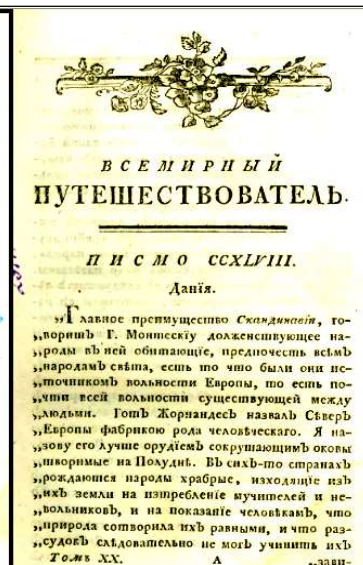
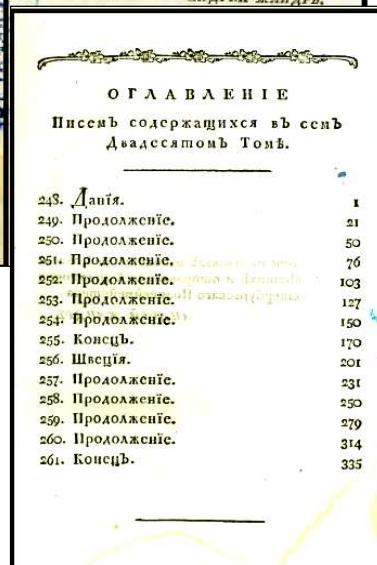
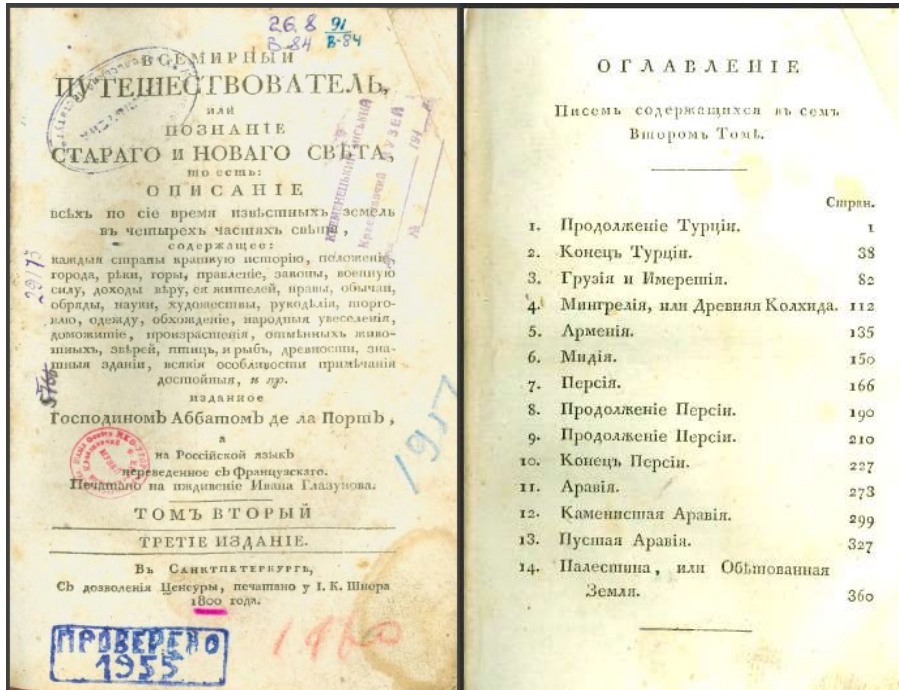
Жозеф де Ла Порт (1713–1779) – французький абат, літературний критик, поет і драматург, член ордена єзуїтів, автор великої кількості книг та збірників, також випускав періодичні видання. Його 27-томний твір «**Познання старого и нового света**» неодноразово перевидавався в Європі. На російську мову було переведено Я. І. Булгаковим – відомим російським дипломатом, який відзначив, у передмові, ряд якостей книги, які робили її зразковим твором епохи Просвітництва – енциклопедичну всеосяжність, системність у відборі інформації, простоту і ясність стилю і, отже, доступність широкому колу читачів. Зокрема, він повідомляє в передмові: «Щоб ще корисніше і зрозуміліше для кожного вчинити мій переклад, намагався я деякі місця пояснити примітками, інші доповнювати ... в інших місцях робив зміни ... Гроші, міри, ваги, відстані переводив я на російські ... Порівняння і уподібнення предметів робив, скільки було можливо, з речами, нами знаними ...».

Очевидно, що подібна русифікація значно полегшила входження «Всемирного путешественателя» у вітчизняну культуру і забезпечила широкий читацький інтерес. В цьому перекладі випущено два видання. Перше видання російською мовою було здійснено в 1778–1794 рр. в 27-ми томах. Друге видання виходило в 1780–1786 рр., в ті ж роки, коли друкувалося і перше. У ньому вийшли тільки початкові 11 томів. Власне, це була додруківка тих томів, які вже розійшлися в першому виданні. Третє видання «Всемирного путешественателя» знову було повним, в 27 томах; воно виходило з 1799 по 1816 рр. Як правило, всі відомі повні комплекти складені з декількох видань. На антикварному ринку повний комплект практично не зустрічається – велика рідкість. ²

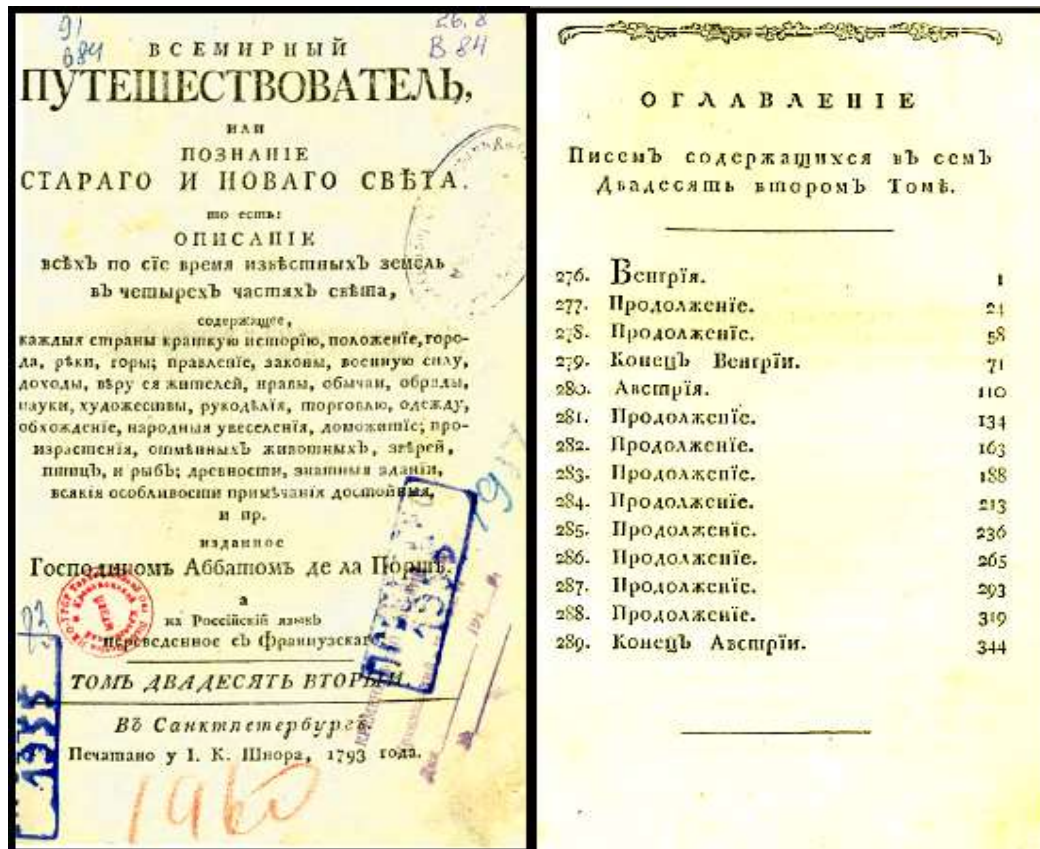
¹ Коковцов М. Г. Достоверныя известія о Альжире. – URL: <https://works.doklad.ru/view/6CHDJe2Wv-w.html>.

² Ла Порт Жозеф де. – URL: <http://monument.lib.sakh.ru/fond/pamjatnik/article/la-port-zhozef-de-1713-1779/>

16. Ла Порт Жозеф де (1713–1779). Всемирный путешественник, или познание старого и нового света : описание всех по сие время известных земель въ четырехъ частяхъ света : пер. съ фр. Т. 2 / изд. господиномъ Аббатомъ де ла Порте. – 3-е изд. – Санктпетербургъ : Печатано у I. К. Шнора, 1800. – 393 с. – 130x205x40 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1850>.

17. **Ла Порт Жозеф де (1713–1779). Всемирный путешественник, или познание старого и нового света : описание всех по сие время известных земель в четырех частях света : пер. с фр. Т. 20 / изд. Господиномъ Аббатомъ де ла Порте. – Санктпетербургъ : Печатано у I. К. Шнора, 1792. – 377 с. – 125x200x30 mm. – 1 примірник. – Гр. – [URL:http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1849](http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1849)**

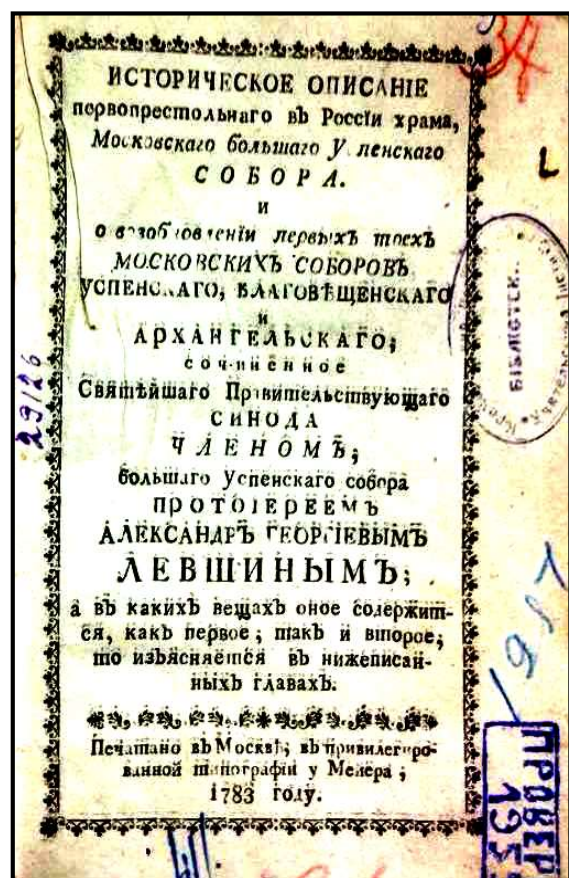
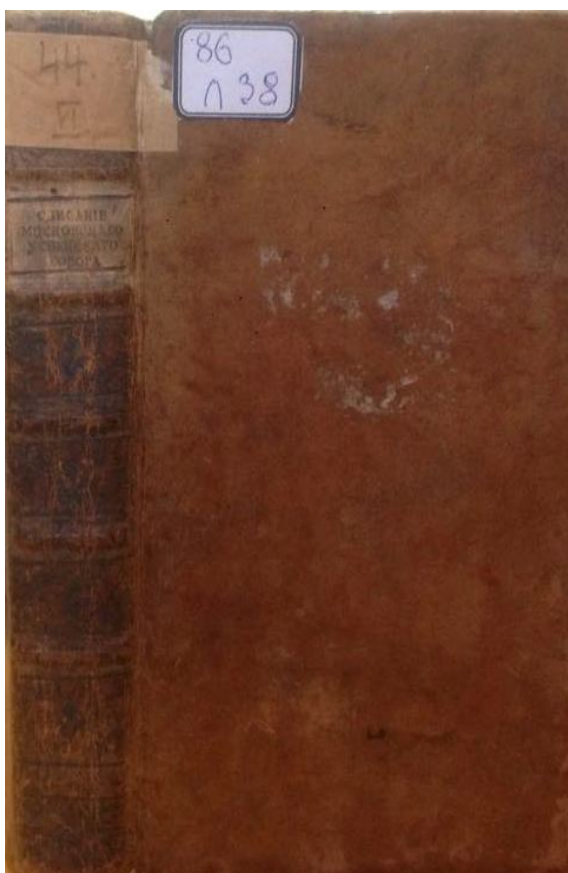

18. **Ла Порт Жозеф де (1713–1779). Всемирный путешественник, или познание старого и нового света : описание всех по сие время известных земель в четырех частях света : пер. с фр. Т. 22 / изд. Господиномъ Аббатомъ де ла Порте. – Санктпетербургъ : Печатано у I. К. Шнора, 1793. – 380 с. – 125x200x35 mm. – 1 примірник. – Гр. – [URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1848.](http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1848)**

Всемирный путешественник, или познание старого и нового света, тобто: опис всіх по цей час відомих земель в чотирьох частинах світу, що містить, коротку історію кожної країни, становище, міста, річки, гори, правління, закони, військову силу, доходи, віру її жителів, звичаї, обряди, науку, мистецтво, рукоділья, торгівлю, одяг, походження, народні розваги, домогосподарства, урожай, тварини, звірів, птахів, риби, знатні будинки і ін. т.

Левшин Александр Георгиевич (1732–1798) – письменник, археолог, історик, проповідник, протоіерей Успенського собору. Рідний брат митрополита Московського Платона (Левшина). Син священника. З 1747 по 1760 рр. Левшин навчався в Слов'яно-греко-латинській академії. Після закінчення курсу 1760 р проведений в диякони, а в 1763 р в священники церкви Миколи Чудотворця, що в Хамовниках. У 1771 р був членом «Комісії для запобігання і лікування від колишньої тоді в Москві моровиці». Він спостерігав за очищенням церков, які були визнані зараженими, сам говорив проповіді в Великому Успенському соборі «для запевнення народу мало Внемлющаго тоді приписами уряду» і про «благополучному переселення хвороби» брав участь «під час підняття тіла убієнного архієпископа Московського Амвросія і умовляння бунтівної натовпу». За свою активну діяльність в 1774 р імператрицею Катериною II нагороджений золотим наперсним хрестом, прикрашеним дорогоцінними каменями і діамантами, і пенсією у 500 руб. на рік; призначений членом Синоду.¹

19. Левшин А. Г. (1732–1798). Историческое описание первопрестольнаго въ Россіи храма, Московскаго большаго Успенскаго собора : о возобновленіи первых трехъ московскихъ соборовъ Успенскаго, Благовещенскаго и Архангельскаго / Александръ Левшин. – Москва : Типографія у Мейера, 1783. – 268, 112 с. – 125x202x30 mm. – 1 примірник. – Гр.
<https://ru.calameo.com/read/004228188c51ac3ce94d6>

¹ Левшин Александр Георгиевич // Путеводитель к древностям и достопамятностям московским. – Москва, 2009. – С. 47. – URL: <http://booksofmoscow.ru/media/0012/book.pdf>

У 1783 році була видана велика праця протоієрея А. Г. Левшина «Історичне описаніє первопрістольнаго Въ Россіи храму, Московського большаго Успенскаго собору: про возобновленіі перших трьох московських соборів Успенскаго, Благовещенскаго і Архангельскаго». Це досить складней по композиції твір. Перші тринадцять глав присвячені Успенському Собору: 1. історія будівництва і освячення, бокові храми і теологічні причини, їх створення, роль італійських архітекторів у спорудженні собору; 2. опис і походження ікон нижнього ярусу іконостасу, їх переміщення в межах храму, опис сіни над престолом, глее зберігаються особливо шановані реліквії (риза Пресвятої Богородиці, частина ризи Богоматері та ін.); 3. про мощі святих, що зберігаються в рамках, їх розташування, написи на рамках і т.д; 4 про гроби московських патріархів і їх життя; 5. про гроби московських митрополитів; 6. історичний опис царського і патріашего місць в соборі; 7. опис дорогоцінних предметів церковного начиння (євангелія, хрести, судини, потири, ризи, покриву, пелени, плащаниці, панікадила, лампади; 8. історія установи та опис хрестових походів; 9. про священнослужителів собору, їх кількості і посаді кожного; 10. оповідання про відвідування собору Катериною II в 1775 р.; 11. про церемонії в Успенському соборі; 12. докладний опис собору і настінного живопису, відновлених у 1773 р за указом імператриці Катерини Великої, 13. опис ікон в чотирьох верхніх ярусах іконостасу.

У трьох наступних розділах (14-16) зроблений короткий опис всіх єпархій архієрейських, нарис про всіх московських митрополитів, колишніх до встановлення патріаршества, історичний опис Іванівської дзвіниці і дзвонів, з відтворенням всіх наявних написів.

Спеціальний розділ (з особливою пагінацією, на 37 сторінках) в книзі А. Г. Левшина містить докладну документальну розповідь «Про відновлення перших трьох Московських соборів». Всі роботи по реставрації Кремлівських соборів тривали з 30 червня 1770 по 15 серпня 1773, тобто, за підрахунками автора, 3 роки, 1 місяць і два тижні.

Книга А. Г. Левшина, яку пам'ятають історики, недооцінена (можливо, і не прочитана) літературознавцями, Цей твір, написаний чудовою літературною мовою, відрізняється цікавим змістом з унікальною у інформацією. Автор прагнув зробити опис максимально цікавим. Про це свідчить, наприклад, його прагнення не просто перераховувати ікони собору і давати формальну про них довідку, а уявити максимально детальну, засновану на достовірних джерелах історію кожного образу, книга вийшла насиченою та оригінальною. Примірник «Історичного опису ... Успенського Собору ...» був піднесений імператриці, але цікаво, що в 1878 р по указу, який забороняв продаж книг «до святості стосуються, які не в синодальній друкарні друкуються», в московських книгарнях нерозпроданих 206 примірників оказались конфіскованими.¹

¹ Историческое описаніє первопрістольнаго въ Россіи храму, Московскаго большаго Успенскаго собора // Путеводитель к древностям и достопамяностям московским. – Москва, 2009. – С. 47–48. – URL: <http://booksofmoscow.ru/media/0012/book.pdf>

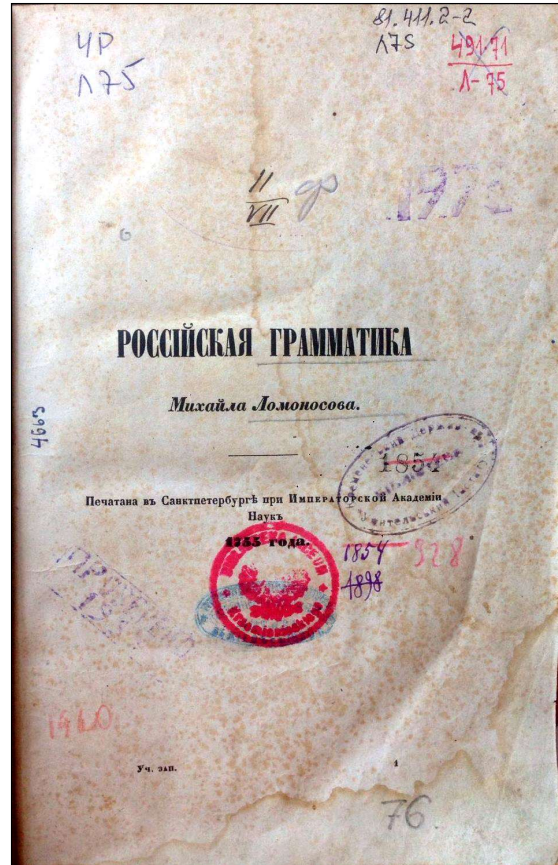
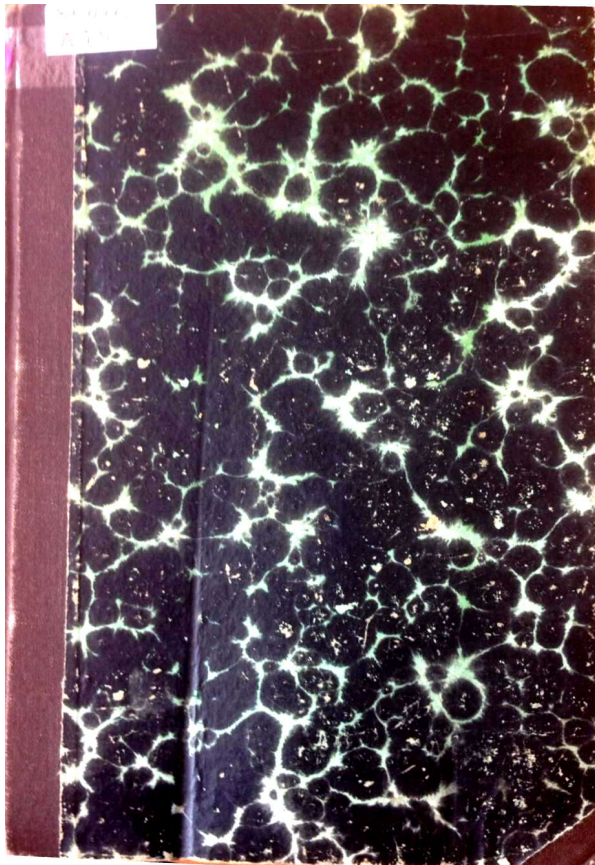

Ломоносов Михайло Васильович (19(08).11.1711–15(04).04. 1765) – російський учений-енциклопедист, знаний насамперед своїми природознавчими працями (у галузі фізики, хімії, астрономії, метеорології, мінералогії, геології, географії, геофізики, фізичної хімії). Відомий також як економіст, педагог, художник, філолог, поет, перекладач (володів понад 20 мовами) та історик. Дійсний член Петерб. АН (1745; нині Російська академія наук), почесний член Швед. АН (1760), член петерб. Академії мист-в (1763), член Болонської АН (1764). Н. в с. Денисовка (нині с. Ломоносово Архангельської обл., РФ; за ін. даними – у с. Мишанінському Куростровської волості; обидва були розміщені в дельті Пн. Двіни біля м. Холмогори – нині село – Архангельської губ.) в

сім'ї рибалки-помора. Первісну освіту отримав від вихованців Київ. академії (див. Києво-Могилянська академія) з оточення єпископа Холмогорського та Важеського Варнави (Волостковського), зокрема Федора Кардашевського. Першим підручником з історії для нього служив "Синопис" (1674), виданий у Києво-Печерській лаврі. Граматику та математику вивчав за підручниками М.Смотрицького ("ГраMATика") і Л.Магницького ("Арифметика").

26 (15) січня 1731 вступив до Московської слов'яно-греко-латинської академії, створеної за зразком Київ. академії. Тут навчався кілька років, зблизився з Феофаном (Прокоповичем). За порадою останнього перейшов до Київ. академії (1734), де вивчав філософію, ґрунтовно озна-йомився з літописами, з Патериком Києво-Печерським та ін. Пізніше повернувся до Моск. слов'яно-греко-лат. академії, вчився також у Петербурзькому університеті. Від 1736 слухав лекції відомих у той час професорів (зокрема, проф. математики, фізики і філософії Х.Вольфа та проф. мінералогії І.-Ф.Генкеля) в університетських центрах Німеччини (Марбурзі та Фрейбурзі). Вивчав там також фізику, хімію, гірничу справу. Написав "Фізичну дисертацію про різницю змішаних тіл, яка складається в з'єднанні корпускул". Подорожував по Німеччині та Голландії (нині Нідерланди). 1741 повернувся до Санкт-Петербурга, 1742 отримав посаду ад'юнкта фізики в Петерб. АН, 1745 – професора хімії (там само). Цього ж року став першим рос. академіком у складі Петерб. АН. Робив спроби реформувати Петерб. АН і систему освіти в Росії, домігся важливих нововведень (зокрема створення Хімічної лабораторії), виступав за демократизацію системи університетської та гімназичної освіти. Ініціював створення Московського університету (1755), деякий час там викладав. Підтримував міцні зв'язки з провідними діячами науки і к-ри Російської імперії і провідних європ. д-в. Деякі його твори (як у галузі природничих наук, так і гуманітарних) були перекладені англ., нім., франц. мовами й здобули визнання ще за його життя.¹

¹ Мицик Ю. А. Ломоносов Михайло Васильович // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі. – Київ, 2009. – URL: http://www.history.org.ua/?termin=Lomonosov_M_V

20. Ломоносов М. Российская грамматика / М. Ломоносов. – Санктпетербургъ : Печатана при Императорской Академіи Наукъ, 1755. – 86 с., 152 с. – URL: <https://www.prlib.ru/item/442169>; <http://www.library.fa.ru/files/Lomonosov-grammatika.pdf>

«Російська граматика» – одне з головних філологічних творів М. В. Ломоносова і одне з найважливіших за значимістю в історії російської філології. До вивчення російської грамматики Ломоносов вперше застосував суворі наукові прийоми і чітко систематизував матеріал підручника.

Перша згадка про початок роботи над «Російською грамматиною» відноситься до 1749 році. Основна робота з написання доводиться на 1754 рік, а 20 вересня 1755 року рукопис "Граматики" була піднесена великому князю Павлу Петровичу і видрукувана до січня 1757 року.

Теоретично Ломоносов орієнтувався на стародавніх авторів і на французькі граматичні керівництва; основою послужила "Грамматика" Смотрицького, звідки був запозичений ряд термінів. Однак для того часу у праці Ломоносова було багато оригінального.

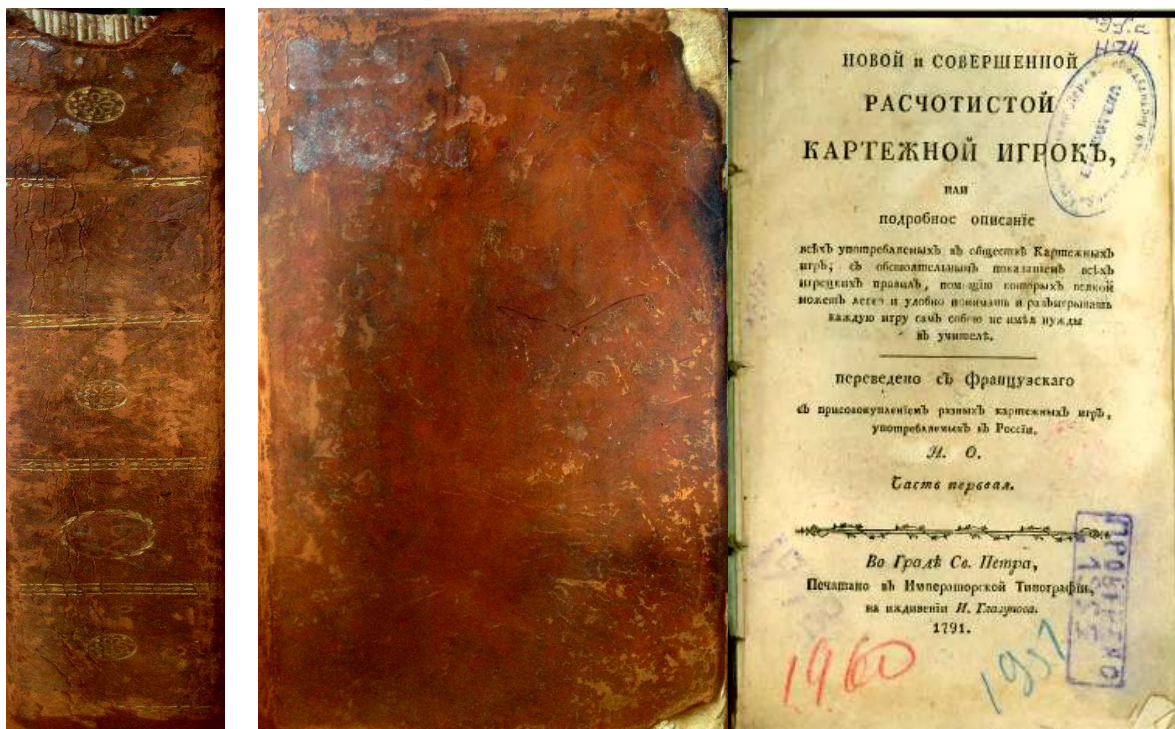
Робота вперше проводить різку грань між мовами російською та церковно-слов'янською, між промовою розмовної і «славенщизной». Визнаючи близьку взаємний зв'язок обох мов, Ломоносов встановлює повну самостійність кожного з них і вперше піддає спеціальному строго наукового вивчення законів і форми мови власне російського. Вперше визначено і точно намітивши відносини російської літературної мови до мови церковно-слов'янському, з одного боку, і до мови живої, усного мовлення, з іншого, він поклав міцну початок перетворенню російської літературної

мови, яке забезпечило його подальший розвиток. В цьому і полягає найбільше значення філологічних праць Ломоносова.

Прийоми наукового дослідження, яким слід в своїх філологічних дослідженнях російської мови Ломоносов – лінгвістичні прийоми натураліста. В роботі Ломоносов розрізняв уже букви від звуків і, як натураліст, визначав анатомо-фізіологічне і акустичне походження звуків; говорив про трьох говірками російської мови (московському, північному та українською), зображував фонетичний догану звуків в словах. Свої висновки він базує на аналізі фактів мови: він дає довгі списки слів і окремих виразів російської мови, порівнює і зіставляє групи фактів між собою, і лише на підставі цього робить висновки.

Вихід «Російської граматики» був зустрінутий російським суспільством з надзвичайних ентузіазмом, вона принесла Ломоносову цілком заслужену славу "найпершого російського граматиста". Наступні граматики (зокрема, граматика Російської Академії, 1794 роки) спиралися на "Граматику" Ломоносова, яка зробила на авторів серйозний вплив. Принцип лексикографії Ломоносова був керівним при складанні "Словника Академії Російської".¹

21. Новой и совершенной расчотистой картежной игрокъ, или подробное описание всех употребляемыхъ въ обществе Картежныхъ игръ, съ обстоятельнымъ показаніемъ всехъ игрецкихъ правилъ, помощію которыхъ всякой можетъ легко и удобно понимать и разыгрывать каждую игру самъ собою не имея нужды въ учителе. Ч. 1–2 / пер. с фр. Н. О. [Осипов Н. П.]. – Во Граде Св. Петра: Печатано въ Императорской Типографіи, на иждивеніи И. Глазунова, 1791. – 160, 196 с. – 130x205x50 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2079/>

¹ Ломоносова Михайл. Российская грамматика. – URL: https://virtmuseum.aonb.ru/z6/lom_gram.html#osob

Гра в карти, – так само як в шашки або шахи, – одна з найпопулярніших і широко поширених ігор в Росії протягом більш ніж трьох століть.

Поява карт на Русі зазвичай все дослідники відносять до кінця XVI – початку XVII століття. Однак до сих пір немає єдиної точки зору на те, звідки прийшли сюди гральні карти. Існує кілька гіпотез: одні вважають, що із Західної Європи, через Чехію, так як саме чехи раніше всіх інших слов'янських народів познайомилися з картами; інші – прямо з Німеччини, треті – через Польщу.

Перші згадки про карти в письмових джерелах зустрічаються у відомому зведенні законів царя Олексія Михайловича, так званому "Уложенні" 1649 р Гра в карти з цього "Укладення" прирівнювалася до тяжких злочинів і жорстоко каралася. Вона була включена в главу "Про розбійних і татіних (тобто грабіжницьких. – авт.) Справах:" А які злодії на Москві і в містах крадуть, карти і зерню (кістки. – авт.) Грають: тим злодіям чинити указ той же, як писано вище цього про татах", тобто помічених в грі в карти в перший раз - належало бити батоном, відрізати ліве вухо, потім садити в тюрму на два роки, після чого відправляти в кайданах на важкі роботи. Покарання посилювалося за упіймання гравця вдруге, а якщо в четвертий, то гравця наказано було "стратити смертю". Однак треба зазначити, що ці зако и стосувалися тільки простого народу.

На початку XVIII століття, за часів імператора Петра I, який сам не захоплювався цими іграми, вони отримали вже відносно широке поширення. Правда, Берхгольц, камер-юнкер герцога Голштинського, любив грати в карти, в докладному щоденнику, який він вів під час перебування в Росії в 1721–1725 рр., Відзначав, що, на жаль, в Росії грають далеко не всі, що на петровських асамблеях "карти не терпів і не подавалися". Відомо, що Олександр Меншиков, права рука Петра, любив "бавитися в карти" (а також в шахи або в шашки) після обіду для відпочинку. Грали та інші сподвижники Петра.

Одночасно з грою для відпочинку, "грою-забавою" поширюються і азартні ігри, коли програвалися не тільки великі суми, але і двори, села, люди. Очевидно, саме це і викликало до життя в 1717 р. указ Петра I про заборону грати на гроші, однак і він не зміг зупинити розвиток цієї азартної гри. Повторний указ видає імператриця Анна Іоанівна в 1733 р.

У 1761 року, незадовго до своєї смерті, дочка Петра I, імператриця Єлизавета Петрівна, сама, до речі, дуже любила грати зі своїми наближеними, видала указ про поділ карткових ігор на азартні – заборонені, і "дозвільні". Так, було зазначено: "у всякі азартні в карти, тобто в фаро, в квінтч і тим подобнія і в інші всякого звання карти, на гроші і на речі нікому ніде ні в якому разі і приводом не грати". Але при цьому йшла цікава обмовка: "виключаючи в палацах Її Імператорської Величності апартаменти". Викритих в такій грі, а також господаря будинку, де проходила гра, і людей, що давали в позику гроші, піддавали великого штрафу. Причому одна частина штрафу йшла "на гошпіталь", інша – на утримання поліції, і ще дві того, хто доніс на гравців.

В одному з перших з'явилися в Росії описів карткових ігор, – книзі Григорія Комова, що вийшла в світ в 1778–1779 рр. "Опис картярських ігор з показанням правил, допомогою яких будь-якої сам собою і без вчителя в усі в Росії вживаються картярські ігри може навчитися грати правильно і майстерно" пояснювалося, що "ті

ігри, в яких ставка через продовження всіх ігор буває однакова, відомі під ім'ям статечних або комерційних ігор; тих, в яких ставка на кожну гру перемінюється, відважними або азартними іменуються, і складають заборонені гри".

У 1766 р нова імператриця Катерина II "зволила наикрепчайше чином підтвердити про неіграні карт надалі в заборонні гри в недозволених місцях, всі колишні предків Ея Величності актом вказані", обумовлюючи при цьому, що "якісь непомірні гри служать до єдиного руйнування старих дворянських прізвищ".

Однак сама Катерина була пристрасним гравцем у карти, і камер-фурьєрские журнали її царювання, де фіксувалася щоденне життя імператорського двору, рясніють відомостями про гру в палаці. Зазвичай вечорами, в апартаментах імператриці збиралися близькі їй люди, і починалася гра.

Ще в 1770-х рр. з'являються різні книги-керівництва російською мовою по грі в карти. Число їх швидко зростає. Уже згадувалася книга Г. Комова 1778–1779 рр. У 1788 р в Москві з'являється книга "Забава в нудзі або новий розважальний спосіб ворожити на картах". У 1791 р виходить у світ **«Новий і досконалий расчотистий картярської гравець або докладний опис усіх уживаних в суспільстві картярських ігор»**, виданий в Петербурзі, в друкарні І. Глазунова, потім "Новітній картковий гравець", виданий Е. Гойлем в тому ж році. "Вірний засіб виграти в азартні ігри в карти", що з'явився на прилавках книжкових магазинів в 1807 р. Список цей можна значно збільшити....¹

ПЛАТОН (в миру – Петро Георгійович Левшин, народився 1737, с. Чарушников (Чарушково) Московської губернії – помер 181 р., Спасо-Віфанской монастир Дмитровського повіту Московської губернії), церк. діяч, проповідник, педагог, письменник.

З духовного звання, син сільського паламаря. Навчався в Коломенській духовній семінарії, потім в Слов'яно-латинській академії в Москві (вільно володів латинською, грецькою та французькою мовами), з 1757 викладав поезію і грецьку мову там же.

У 1758 пострижений у ченці з ім'ям Платон у Троїце-Сергієвій лаврі. З 1761 викладач богослов'я та ректор Московської духовної семінарії, потім – намісник Троїце-Сергієвої лаври. У 1763, під час відвідин лаври імператрицею Катериною II, о. Платон звернув на себе увагу

імператриці блискучою проповіддю і був призначений законовчителем цесаревича Павла Петровича (майбутнього імператора Павла I) і придворним проповідником.

¹ «Новый и совершенный расчотистый картежной игрок или подробное описание всех употребляемых в обществе картежных игр». – URL <http://pk.awards-su.com/w-colects/1998/1/cards.htm>

Платон послідовно і твердо відстоював православні переконання в Дієстичній оточенні імператриці Катерини II, в своїх проповідях (написав біля 500) стосувався найважливіших явищ російського життя, викривав наслідування російських дворян всього іноземного, русофобію, що була зворотним боком дворянській галломанії, звичай віддавати дітей на виховання іноземцям, часто сумнівної поведінки, «вільнодумство», розвинуте під впливом філософії французьких просвітителів, а також атеїзм.

Після початку Французької революції кінця 18 ст. Платону було доручено розглянути іноземні філософські та політичні видання, перекладені в Росії. «Воістину, – писав о. Платон з цього приводу, – новопроникшіє філософські початку, що загрожують не тільки релігії, а й політичній обґрунтованості, вимагають всепрілежної обережності» [1]. За своїми поглядами Платон був предтечею православних консерваторів 1-й чверті 19 ст. За талант проповідника він удостоївся у сучасників прізвиська «другий Златоуст» і «московський апостол».

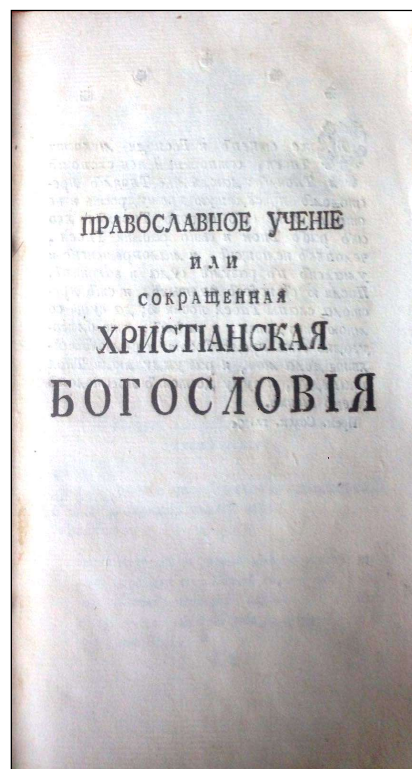
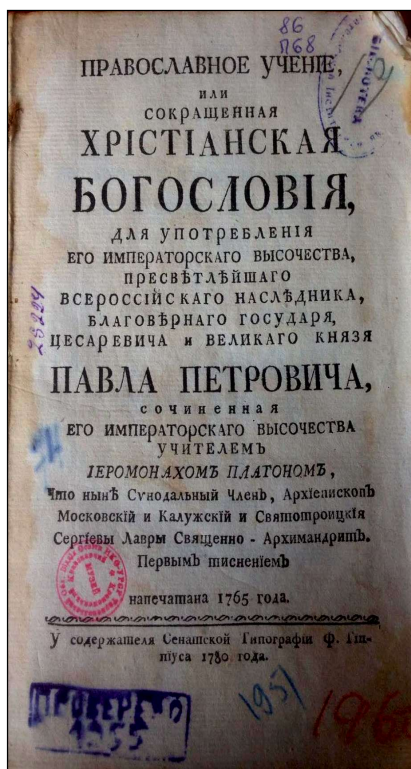
У 1766 о. Платон визначений архімандритом Троїце-Сергієвої лаври, в 1768 призначений членом Синоду, але, пасивно опираючись церковній політиці імператриці Катерини II, вкрай неохоче брав участь у його засіданнях (як писав сам Платон, «дух мій дуже далекий від того, щоб бажати пристати до ... всім відомому урядовому зборам»). З 1770 – єпископ Тверській, з 1775 – архієпископ Московський і ректор Слов'яно-латинської академії (перетворив її в Слов'яно-греко-латинську академію), в 1787 зведений в сан митрополита Московського, заснував Спасо-Віфанской монастир поблизу Троїце-Сергієвої лаври і семінарію при ньому. У 1801 – первоприсутствующий митрополит на коронації імператора Олександра I. Надалі фактично відійшов від справ, майже всі жив у Троїце-Сергієвій лаврі або в Віфанской монастирі.

Одна з головних заслуг митр. Платона – перетворення московської Слов'яно-греко-латинської академії, здійснене ним за підтримки імператриці Катерини II. «Епоха Платона» означала для духовних шкіл Московської єпархії та академії одухотворення всієї системи освіти і виховання. «Це був свій Петро Могила для Московської Академії. Без волі Платона ніщо не було в ній підприємляемо. З теплим, сердечним участю він увійшов в її життя, з невсипущим увагою стежив за вченням, заохочував і наставників, і учнів, визначив їх заняття до найдрібніших подробиць ... Деякі з учнів академії за його розпорядженням відвідували лекції в університеті». Митр. Платон висунув на перший план вивчення грецької мови в духовних навчальних закладах, що поклато початок витіснення латинської мови, звичайно пов'язаного з католицьким впливом. Митр. Платон неухильно боровся з хабарництвом в духовному середовищі, встановив суворий контроль за духовенством через благочинних і т. д. У 1775 митр. Платон видав Інструкцію благочинним парафіяльних церков, яку Святійший Синод оголосив обов'язковою для всіх єпархій. Праця митр. Платона «Православне вчення, або скорочена християнське богослов'я, з додатком молитов і міркування про Мельхіседек» (СПб., 1765), написаний як підручник для великого князя Павла Петровича, отримав широку популярність і був переведений на ряд іноземних мов. Твори митр. Платона до появи катехізисів митр. Філарета (Дроздова) були єдиними посібниками по православному богослов'ю російською мовою. Церковні історики особливо підкреслюють, що митр. Платон порвав зі схоластичною традицією у викладанні: «Його" Християнська богослов'я», хоча за метою, з якою написана, походить більше на катехитичні бесіди, ніж на систему богословську, проте була відрадним явищем для школи, поколіку сприяла

остаточного падіння схоластики ... Новини було і те, що богослов'я Платона написано було російською мовою». Складена митр. Платоном «Коротка російська церковна історія стала першим науково-критичним дослідженням з історії Російської Церкви.¹

22. Платон (Левшин Петро Георгійович, 1737–1812). Поучительныя слова При Высочайшемъ Дворе Ея Императорскаго Величества Благочестивейшія Великія Государыни Екатерины Алексеевны самодержицы всероссійскія и въ другихъ местахъ сказыванныя Его императорскаго высочества учителемъ и Придворнымъ Проповедникомъ, Святейшаго Правительствующаго синода членомъ, преосвященнейшимъ Платономъ, архиепископомъ Московскимъ и Калужскимъ и Святотроицкія-Сергіевы Лавры священно-архимандритомъ : в 20 т. – Въ Москве : [б. и.], 1780. – Т. 2. : [Поучительные слова с 1763 года по 1780 годъ]. – 444 с. – 135x210x35 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <https://azbyka.ru/otechnik/books/file/23846->

23. Платон (Левшин Петро Георгійович, 1737–1812). Православное учение, или сокращенная Хрістіанская Богословія, для употребленія Его Императорскаго Высочества, пресветлейшаго всероссійскаго наследника, благовернаго Государя цесаревича и Великаго князя Павла Петровича / сочиненная его Императорскаго Высочества учителемъ Иеромонахомъ Платономъ, что ныне Синодальный Членъ, Архіепископъ Московскій и Калужскій и Святотроицкія Сергіевы Лавры Священно-Архимандритъ. – Первымъ тисненіемъ напечатана 1765 года. – Москва: У содержателя Сенатской Типографіи Ф. Гіппіуса, 1780. – [12], 256 с. – 130x207x25 mm. – 1 примірник – Гр. – URL: https://books.google.com.ua/books?id=BaVgAAAAcAAJ&pg=PP7&lpg=PP7&dq=Православное+учение,+или+; ttps://www.rusbibliophile.ru/Book/Platon_Levshin_mitr_Pravosl.

¹ Петро Георгійович Левшин // Правые люди. Имена России. – URL : <http://www.pravaya.ru/ludi/450/1648>

Владика Платон (П. Г. Левшін; 1737–1812) – видатний діяч церкви, просвітитель, найяскравіша постать в середовищі ієрархів Катерининської епохи, архімандрит Троице-Сергієвої лаври, архієпископ Московський і Калузький, а пізніше митрополит Московський. Він був наставником цесаревича Павла Петровича в Законі Божому. Свій курс християнського богослов'я він склав для спадкоємця російського престолу і вперше видав в 1765 р в друкарні Імператорської Академії наук тиражем 800 примірників. Згодом книга стала рідкістю. Цей твір був першим досвідом створення підручника з православного богослов'я в Росії і відобразило погляди чудового представника епохи Просвітництва.

У передмові до книги Платон Левшин підкреслює, що богослов'я необхідно і корисно для спадкоємця престолу, так як сам факт його обраності Богом на майбутнє заняття престолу на увазі особливий зв'язок з Господом. Монарх реалізує на землі Божу волю. Богослов'я корисно як для розвитку душі людини, так і для держави. Цю ідею раціональної і освіченої церкви, головного опорного стовпа держави і відстоював протягом свого життя преосвящений Платон.

Государ відповідальний тільки перед Богом, він може демонструвати як добру волю, так і злий, і єдиний йому суддя, покарання і Закон – це Господь. Чути і розуміти волю Божу, бачити його промисел в хаосі історичних подій і вчить Платон свого царського учня. Майбутній цар на основі розуміння божественних законів дасть своєму народові закони земні. Писання ж слід пояснювати, погоджуючи текст його з «природним розумом». Платон Левшин став творцем цієї цікавої логічного ланцюжка, характерною для Російської імперії епохи Просвітництва. Так, богослов'я перетворювалося в вищу направляючу науку, що відкриває всі шляхи – до управління державою, до занять природничими науками, мистецтвами, словесними дисциплінами. Платон стояв першим з російських ієрархів вводити у вивчення богослов'я та історія церкви історико-критичний метод, що містять джерела історії.

У передмові до книги архієпископ Платон пише про Павла, що і Катерина II, і Єлизавета бачать в спадкоємці надію російської держави, «Галузь Нашу злату», і здатність цесаревича це красномовно обіцяти.

Крім богословського курсу, в книгу включені Міркування про Мелхиседека, складені Платон Левшином для спадкоємця Павла Петровича в листопаді 1764 р і відповідь десятирічного юнака на текст учителя, в якому Павло розмірковує про користь наук...¹

¹ Православное учение // Кирилло-Белозерский историко-архитектурный и художественный музей-заповедник. – URL : <http://www.kirmuseum.ru/issue/article.php?ID=182352>.

Антуан Франсуа Прево Д'екзіль
(фр. *Antoine-François Prévost d'Exiles*,
01 квітня 1697, Еден – 25 листопада 1763,
Шантільї) – французький письменник.

Прево Д'екзіль, якого зазвичай звать абат Прево, – славетний письменник, видавець журналу, перекладач, автор 112 томів творів, які відіграли велику роль у формуванні національної культури та літератури, прожив важке, сповнене пригод життя. Він народився у м. Еден у сім'ї королівського прокурора. У 14 років втратив матір і посварився з батьком. Проти його волі хлопця відправили у єзуїтський колеж, звідки він утік в армію. 17-річний Прево Д'екзіль повернувся до єзуїтів, але ненадовго. З ним траплялися гучні любовні історії, його декілька разів висилали – в Голландію, Англію, знову в Голландію. Прево

Д'екзіль то приймав сан ченця, то відмовлявся від нього, змінював католицьку віру на протестантську, знову повертався у католицизм. У 1733–1740 рр. Прево Д'екзіль видавав журнал «За і проти», у якому знайомив французького читача із життям і культурою Англії. Прево Д'екзіль – автор багатотомних романів, поміж яких «Записки та пригоди вельможі, котрий відійшов від світу» («Memoires et aventures d'un homme de gualite gui s'est retire du monde», 1728–1731; сім томів) і «Англійський філософ, або Історія Клівленда, позашлюбного сина Кромвеля, написана ним самим» (The philosophe anglais, ou l'histoire de M-r Cleveland, fils naturel de Cromwell, écrite par lui-meme», 1731–1738; вісім томів). Автор цих творів близький за своїми поглядами до першого покоління просвітників. Так, ми знаходимо у цих романах і виступи проти релігійного фанатизму, і проекти розумної організації суспільства (у «Записках та пригодах вельможі...»), а також образ «природної людини» у її зіткненні із цивілізацією й апологію розуму (у «Клівленді»). Проте світова слава Прево Д'екзіля пов'язана із творами іншого жанру. Окрім цих багатотомних книг, Прево Д'екзіль створив декілька невеликих гостросюжетних психологічних романів. Таким є його роман «Історія однієї грекині» («Histoire d'une grecque moderne», 1740) – розповідь про важку долю молодої жінки, котра вирвалася із турецького гарему, але не зважилася поділити щастя з коханою людиною. Таким є і роман «Історія кавалера де Гріє та Манон Леско» («Histoire du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut», 1731), остання і цілком самостійна частина «Записок і пригод вельможі...».

«Манон Леско» вирізняє двоплановість структури. У романі можна виокремити дуже тісно «заселений» нижній план, який за складом і змістом дуже схожий на «Жіль Блаза» А.Р. Лесажа. Тут діють брат Манон – кавалер Леско, багаті коханці Манон – пан де Б., пан де Г. М., а також його син й ін. Тут відіграють значну роль коштовності, гроші, пишні особняки, а водночас картярські кубла та в'язниці. Це світ багатіїв, відкупників, але водночас світ картярів і шахраїв, Стосунки людей тут ґрунтуються на шахруванні й ошуканстві, насильстві та примусі.

Над цим світом розташований другий план, де вирішальне значення належить людським пристрастям. Саме кохання визначає поведінку головного героя – кавалера де Гріє, котрий заради нього ладен пожертвувати дворянською честю, багатством, кар'єрою, Такою, по суті, є і Манон Леско, котра заради кохання до де Гріє полишає забезпечене і багате життя.

На відміну від героїв багатьох романів, кавалер де Гріє зосереджений не на навколишньому світі, а на власних переживаннях. Це змушує автора детально зупинитися у своїй оповіді на душевних порухах де Гріє: зародження у його душі кохання до Манон, кохання, яке надзвичайно витончує розум, відкриває серце для тисячі відчуттів. Його переживання зовнішньо несподівані, непередбачувані: так, хворобливі ревності до сина де Г. М., що мучать серця де Гріє, при отриманні листа від Манон відразу поступаються місцем похмурому і тупому спокою, а напад люті, що охопив його відразу ж після цього, переходить у невітішне горе, потім помітно слабне і дає йому можливість зібратися з думками. Але ці різкі переходи психологічно виправдані.

У романі трагічний фінал: Манон гине, а де Гріє, цілковито спустошений і пригнічений, уже не живе, а лише доживає своє життя. Трагічна атмосфера твору пояснюється тим, що відображені у ньому дві сфери – сфера кохання і сфера багатства – протистоять одна одній як два взаємно ворожі світи. При цьому Прево Д'екзіль приходить до зображення діалектики людської душі, до напівтонів, до змалювання складного переплетення добра та зла. Манон кохає де Гріє щиро та пристрасно, оточує його теплом і турботою, зберігає йому завжди «вірність серця». І водночас, засвоївши під тиском свого середовища схильність із «приємністю провести свій день», вона сама топче своє кохання, втрачає незалежність і чистоту, а отримує натомість розкоші, особняк, карету, коштовності. Лише в Америці, де все це відсутнє, вона вперше відчуває свою незалежність.

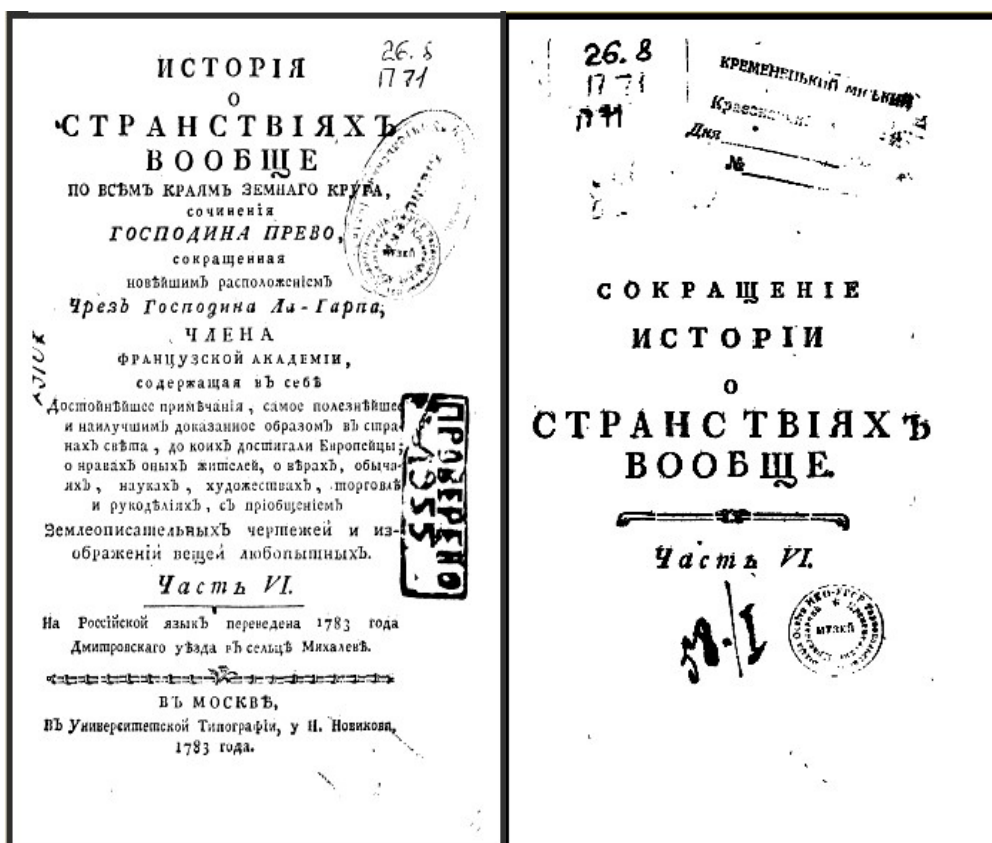
Де Гріє уявляє Манон певною «загадкою», «вельми химерною істотою». Причини її поведінки таємничі. Він ніяк не може зрозуміти, чи є вона «найдивовижнішою дівчиною у світі», як це видається іноді йому самому, а чи вона лише «підла та підступна коханка»; чи вона кохає і страждає, коли плаче, прощаючись із ним перед тим, як піти до де Б. І справа тут не тільки в тому, що де Гріє не здатний її зрозуміти. Справа в об'єктивних властивостях характеру самої Манон.

Ця прихована письменником діалектика душі і характеру, зокрема душі та характеру жінки, котра пустилася берега, отримає подальший розвиток в епоху романтизму. Внутрішнє життя героїв Прево Д'екзіля не існує ізольовано від реального світу, що їх оточує. Попри все, через Манон і її оточення вплив суспільства торкається і самого де Гріє, котрий до певної міри стає тотожний своєму середовищу. Щоправда, незважаючи на все це, де Гріє залишається вірним своєму коханню до Манон; більше того, він здійснює всі свої картярські афери, прощає крутістькі витівки Манон і навіть бере участь у них лише з кохання до неї. Але відбиток двоїстості все ж таки лягає і на його образ, про який сам автор зауважує у передмові до роману, зазначаючи, що це «характер двоїстий, котрий поєднує в собі ганджі та чесноти». Прево Д'екзіль зробив значний крок уперед у змалюванні людини, у розкритті складності її душі. Характер людини в уявленні Прево Д'екзіля позбавлений, проте, і тієї цільності, яка властива дійовим особам творів просвітників.

Письменник наче випереджає свій час і зближується із пізнім Просвітництвом, як це розкривається у «Небожі Рамо» та «Жакові-фаталістові» Д. Дідро, у «Сповіді» Ж.Ж. Руссо. Більше того, цей роман випереджує до певної міри Стендаля, психологічну прзу XIX–XX ст. Але сам Прево Д'екзіль, ймовірно, не усвідомлював свого новаторства. Коли в Англії з'явилися романи С. Річардсона, він саме у них побачив видатне художнє відкриття століття і відтоді вважав своїм головним завданням знайомити французького читача із творами англійського романіста. Прево Д'екзіль переклав «Клариссу» та «Грандісона». Захоплюючись цими романами, він, проте, не просто їх перекладав, а, скорочуючи розтягнуті місця, робив динамічнішими, ніж в оригіналі.

У 1754 р. папа Бенедикт XIV призначив Прево Д'екзіля настоятелем у м. Женн. В останні роки життя Прево Д'екзіль розробляв генеалогію роду Конті і багато перекладав із англійської.¹

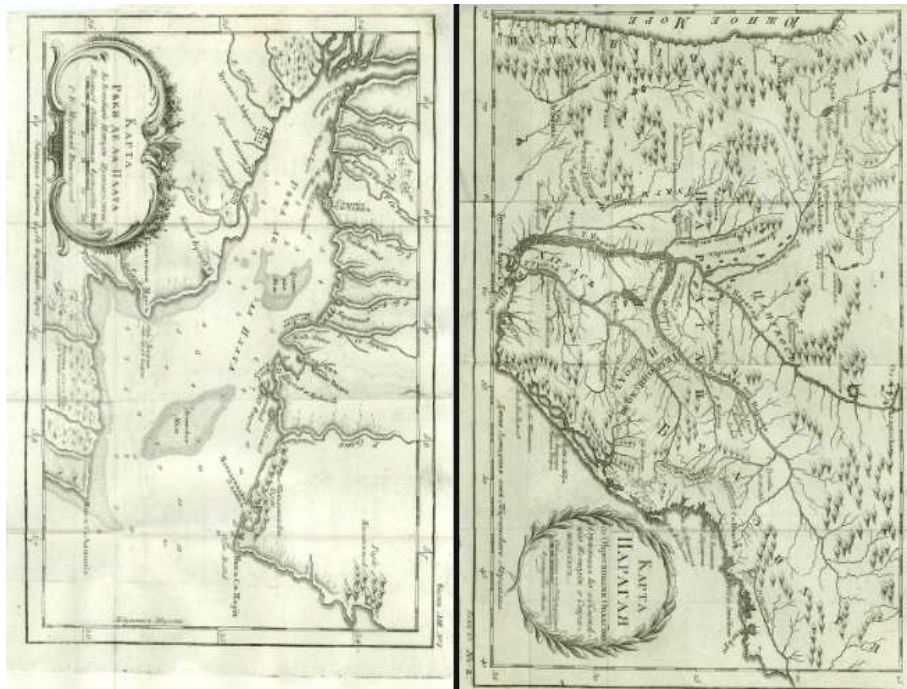
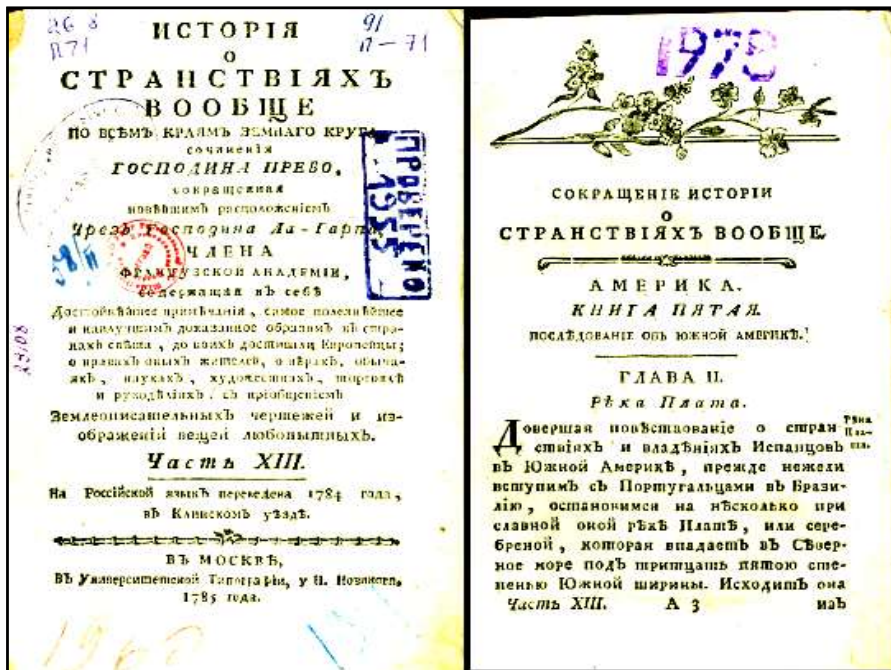
24. Прево А. Ф. (1697–1763). Історія о странствіяхъ вообще по всемъ краямъ земнаго круга : сочиненія. Ч. 4 / Прево ; на російской языкъ переведена 1783 года. – Москва : Въ Университетской Типографіи, у Н. Новикова, 1787. – 160 с. – 125x190x15 mm. – 1 примірник. – Гр.

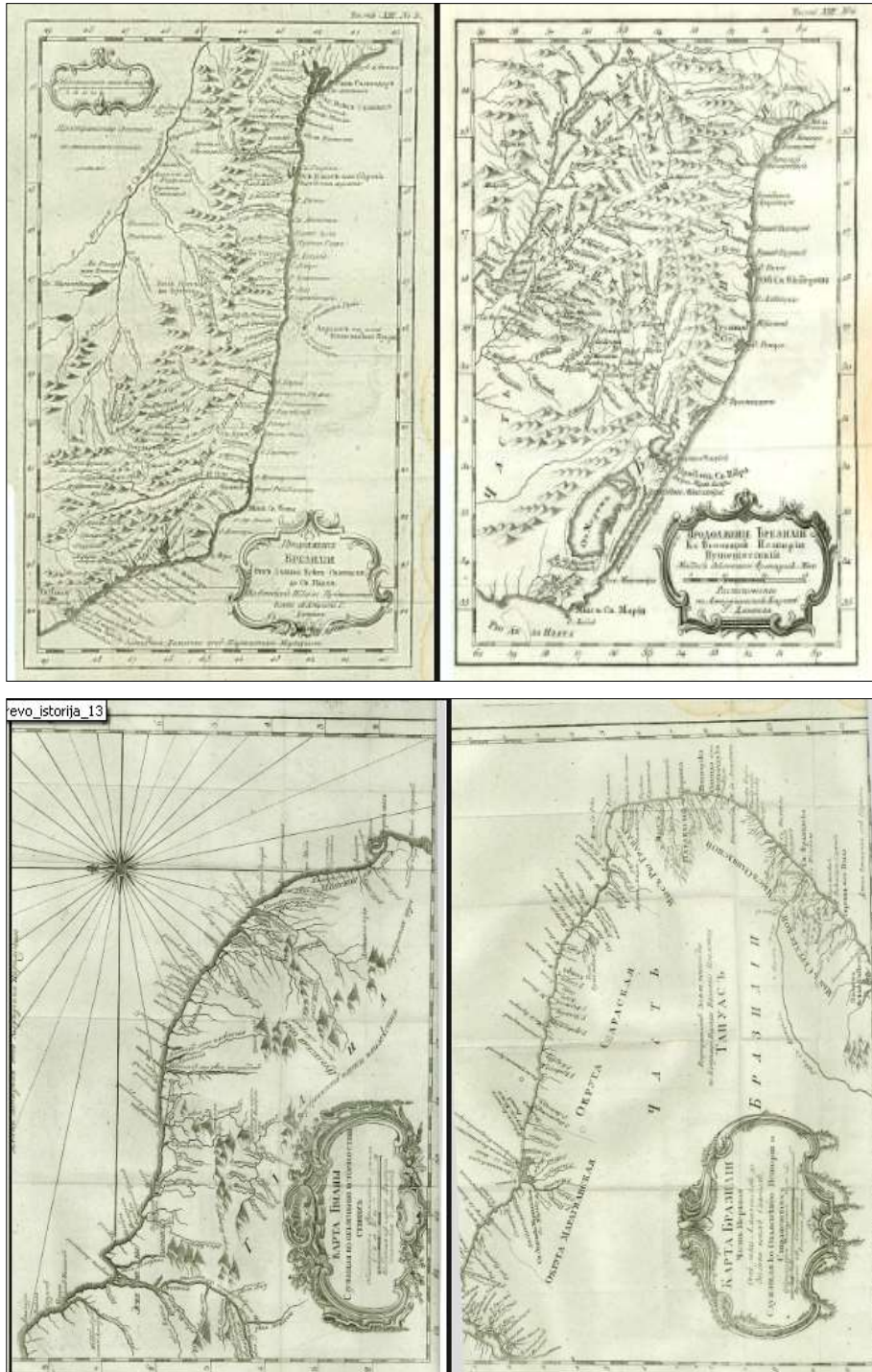

¹ Михайлов О. Прево Д'екзіль, Антуан Франсуа [Електронний ресурс] // Зарубіжні письменники : енциклопед. довідник у 2 т. / за ред. Н. М Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль, 2006. – Т. 2 : Т–Я. – С 368–369. http://shron1.chtyvo.org.ua/Schavurskyi_Borys/Zarubizhni_pysmennyky_Entsyklopedychnyi_dovidnyk_Tom_2.pdf.

25. Прево А. Ф. (1697–1763). История о странствіяхъ вообще по всемъ краямъ земнаго круга : сочиненія. Ч. 6 / Прево ; на російской языкъ переведена 1783 года. – Москва : Въ Университетской Типографіи, у Н. Новикова, 1783. – 589 с. – 120x190x40 mm. – 1 примірник. – Гр. – <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7040>.

26. Прево А. Ф. (1697–1763). История о странствіяхъ вообще по всемъ краямъ земнаго круга : сочиненія. Ч. 13 / Прево ; на російской языкъ переведена 1783 года. – Москва : Въ Университетской Типографіи, у Н. Новикова, 1787. – 562 с. – 120x195x50 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7039>.

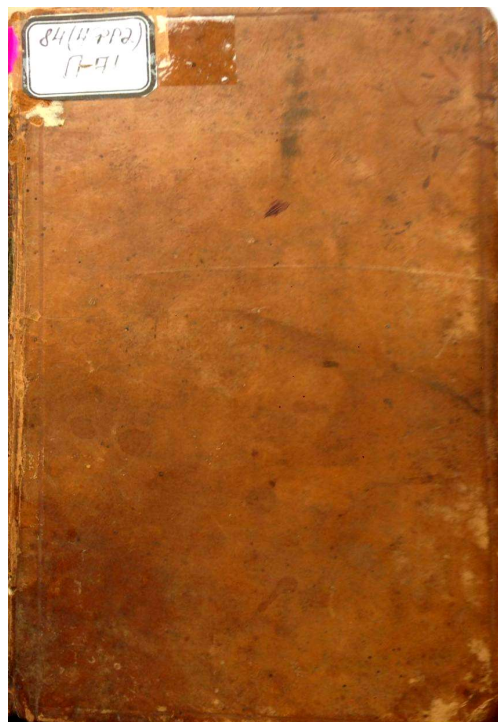

evo_istorija_13

27. Прево А. Ф. (1697–1763). История о странствіяхъ вообще по всемъ краямъ земнаго круга. Ч. 20 / Прево ; на російской языкъ переведена 1786 года. – Москва : Въ Университетской Типографіи, у Н. Новикова, 1787. – 496 с. – 125x198x45 mm. – 1 примірник. – Гр.

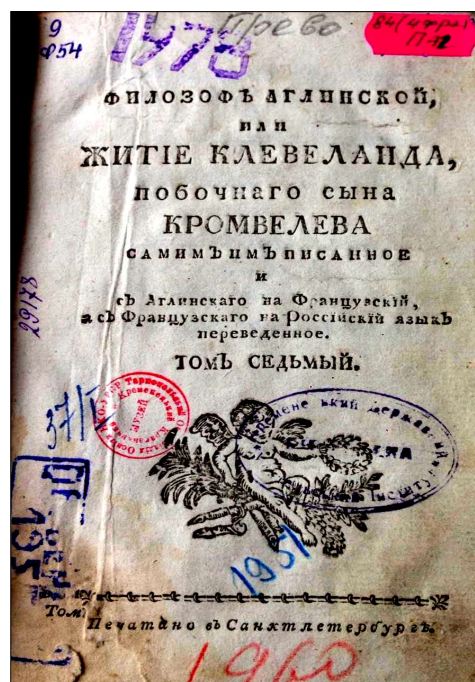
28. Прево А. Ф. (1697–1763). История о странствіяхъ вообще по всемъ краямъ земнаго круга : сочиненія. Ч. 22 / Прево ; на російской языкъ переведена 1787 года. – Москва : Въ Университетской Типографіи, у Н. Новикова, 1787. – 304 с. – 125x190x30 mm. – 1 примірник. – Гр.

29. Прево А. Ф. (1697–1763). Филозофъ Аглинской или житіе Клевеланда побочнаго сына Кромвелева : пер. с англ. Т. 2 / Антуан Франсуа Прево. – Санктпетербургъ : Печатано въ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусь, 1762. – 322 с. – 110x175x30 mm. – 1 примірник. – Гр.

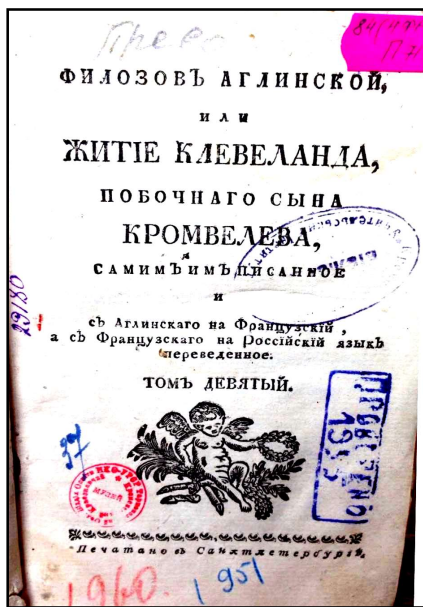

30. Прево А. Ф. (1697–1763). Филозофъ Аглинской или житіе Клевеланда побочнаго сына Кромвелева : пер. с англ. Т. 3 / Антуан Франсуа Прево. – Санктпетербургъ : Печатано въ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусь, 1763. – 202 с. – 110x175x14 mm. – 1 примірник. – Гр.

31. Прево А. Ф. (1697–1763). Филозофъ Аглинской или житіе Клевеланда побочнаго сына Кромвелева : пер. с англ. Т. 6 / Антуан Франсуа Прево. – Санктпетербургъ : Печатано въ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусь, 1767. – 184 с. – 113x174x15 mm. – 1 примірник. – Гр.

32. Прево А. Ф. (1697–1763). Филозофъ Аглинской или житіе Клевеланда побочнаго сына Кромвелева : пер. с англ. Т. 7 / Антуан Франсуа Прево. – Санктпетербургъ : Печатано въ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусь, [176-?]. – 270 с. – 115x175x20 mm. – 1 примірник. – Гр.

33. Прево А. Ф. (1697–1763). Філософъ
Аглинской или житіє Клевеланда побочнаго сына
Кромвелера : пер. с англ. Т. 8 / Антуан Франсуа
Прево. – Санктпетербургъ : Печатано въ
Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусь,
[176-?]. – 276 с. – 105x175x18 mm. –
1 примірник. – Гр.

34. Прево А. Ф. (1697–1763). Філософъ
Аглинской или житіє Клевеланда побочнаго сына
Кромвелера : пер. с англ. Т. 9 / Антуан Франсуа
Прево. – Санктпетербургъ : Печатано въ
Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусь,
[176-?]. – 370 с. – 110x175x20 mm. –
1 примірник. – Гр.

Прідо Хамфрі (1648–1724) був англійським церковником і орієнталістом, Деканом Норіджа з 1702. Його співчуття відчувало схильність до низької відданості церкви в релігії і до Whiggism в політиці.

Прідо народився в Педстоу, Корнуолл 3 травня 1648. Його мати була дочкою Джона Мойла. Після освіти в середній школі Ліскерд і середній школі Бодмін, він пішов у Вестмінстер-Скул при Річарді Басбі, рекомендованому його дядьком Вільямом Морайсом. 11 грудня 1668 він вступив до вузу в Крайст-Черч, Оксфорд, де він отримав студентство. Він дипломований В.А. 22 червня 1672, М.А. 29 квітня 1675, В.Д. 15 листопада 1682, D.D. 8 червня 1686. У січні 1674 Прідо зробив запис у його листах відвідування свого будинку Вільяма Леветта; з Леветтом прибув лорд Корнбері, син Графа Кларандона, основного покровителя Леветта. В інших листах Прідо згадав союзи з Леветтом у продовжуванні церкви політичним маневрам. В університеті він був відомий стипендією; Джон Фелл найняв його в 1672 на випуск *Florus*. Він також працював над випуском Едмунда Чілміда хроніки Джона Мелеласа.

Prideaux отримав патронаж Хеніджа Фінча, 1-го Графа Ноттінгема, як наставник його синові Чарльзу, і в 1677 він отримав будинок парафіяльного священика синекури Llandewy-Velfrey, Пемброкешіра. У 1679 Фінч представив його дому парафіяльного священика Св. Клементя, Оксфорду, який він тримав до 1696. Він був призначений також, в 1679, єврейським лектором Гусарського ківери в Коледжі Крайст-Черч. Фінч дав йому в 1681 посаду каноніка в Норідже, і сер Френсіс Норт в лютому 1683 представив його дому парафіяльного священика Vladon, Оксфордшир, який включав прихід Вудстока. Він зберіг своє студентство в Крайст-Черч, де він працюював як неоплачуваний бібліотекар.

Прідо одружився і залишив Оксфорд для Норіджа, перед призначенням Якова II (жовтень 1686) Джона Мессі, католика, як Декан Крайст-Черч. Він обміняв (1686) Vladon додому парафіяльного священика Saham-Toney, Норфолка, який він

тримав до 1694. Він брав участь в протиріччі з католиками, особливо на пункті законності англіканських орденів. Як канон Норіджа він покращив фінансовий механізм глави і упорядкував звіти. У грудні 1688 його призначили архідияконом Суффолка його єпископом Вільямом Ллойдом, пост, який він займав до 1694. У той час як Ллойд став неприсяжним засідателем, Прідо проявив себе при своєму archidiaconal відвідуванні (травень 1689), щоб забезпечити взяття присяги; з трьохсот округів в його archdeaconry тільки три священнослужителя стали неприсяжними засідателями. На Зборах, яке відкрила 21 листопада 1689 Прідо, був захисником змін в Книзі спільних молитов, з метою розуміння Інакомислячих. Згодом він офіційно виправив слабку інтерпретацію закону 1689 про Терпимості, як ніби він звільнив від обов'язків присутності на громадському віросповіданні. Гільберт Бернет консультувався з ним у 1691 про міру для запобігання множин, і Прідо спроектував рахунок з цією метою. Річард Киддер консультувався з ним в тому ж самому році на рахунок для запобігання таємних шлюбів.

З 1689 до 1694 Prideaux проживав в Saham. Він зменшив у 1691 Оксфордський єврейський стілець, звільнений смертю Едварда Покока, крок, про який він згодом шкодував. Saham не задовольняв його здоров'ю, і він повернувся в Норідж. У листі, написаному 28 листопада 1694 після отримання новин про смерть Джона Тіллотсон, він сказав, що у нього не було очікувань майбутнього просування. На початку 1697 він був представлений дому священника Trowse, під Норіджом, проживанням глави, яке він провів до 1709. Він слідував за Генрі Ферфаком як за деканом Норіджа і був установлений 8 червня 1702. На перекладі на Елі (31 липня 1707) Джона Мура, Prideaux рекомендував призначення Чарльза Трімелла, його підтримує канону, як єпископ.

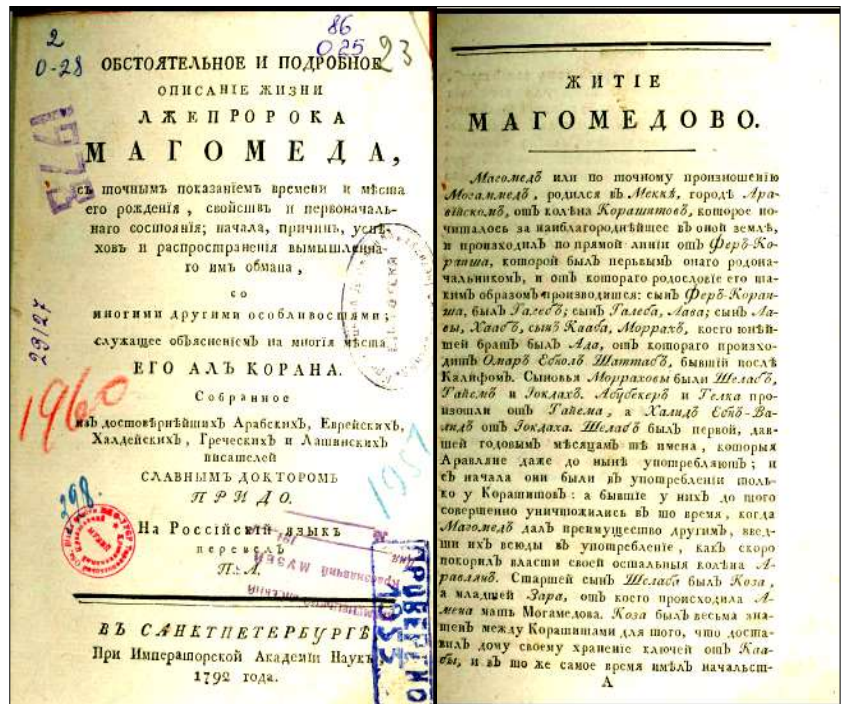
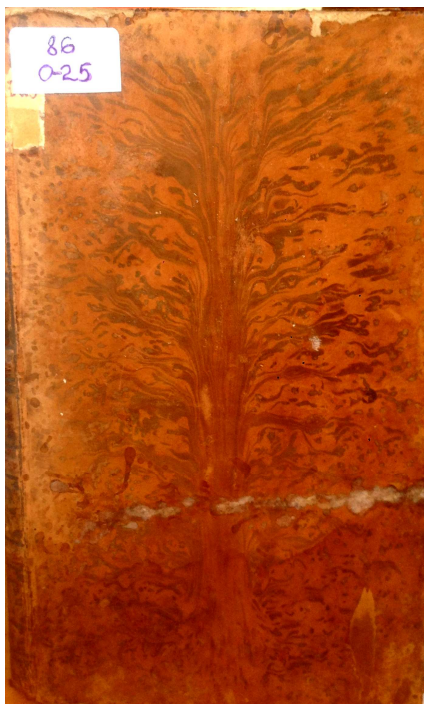
На початку 1697 він був представлений дому священника Trowse, під Норіджом, проживанням глави, яке він провів до 1709. Він слідував за Генрі Ферфакс як за деканом Норіджа і був встановлений 8 червня 1702. На перекладі на Елі (31 липня 1707) Джона Мура, Prideaux рекомендував призначення Чарльза Трімелла, його підтримуючого канону, як єпископ.

У 1721 Prideaux дав його колекцію східних книг Клер Хол, Кембриджу. Приблизно з 1709 він постраждав сильно від каменю, який перешкодив йому, що він проповідував. Операцією жакливо управляли; напади ревматизму і паралічу зменшили його силу. Він помер 1 листопада 1724, в деканаті, Норідже, і був похований в нефі Норіджського Собору, де був камінь до його пам'яті з епітафією, складеною один.

Серед його інших робіт була Життя Mahomet (1697), з полемічним трактатом проти деистів. Його стипендія залежала особливо від Рососке. Це зазнало критики Джорджем Сейлом в його примітках до його переведення Корану.¹

¹ Хамфри Прідо. – URL: <http://ru.knowledgr.com/00738595/%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D1%84%D1%80%D0%B8%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BE>

35. **Придо Гамфри (1648–1724).** Обстоятельное и подробное описание жизни лжепророка Магомеда: съ точнымъ показаніемъ времени и места его рожденія, свойствъ и первоначальнаго состоянія; начала, причинъ, успеховъ и распространенія вымышленнаго имъ обмана, со многими другими особливостями; служащее объясненіемъ на многія места его Аль Корана / собранное изъ достовернейшихъ Арабскихъ, Еврейскихъ, Халдейскихъ, Греческихъ и Латинскихъ писателей славнымъ докторомъ Придо ; на російскій языкъ перевелъ П. А. – Санктпетербург: При Императорской Академіи Наукъ, 1792. – 120 с. – 130x205x10 mm. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2176>

Приєднаний до «Ал Корану» «Грунтовний і докладний опис життя лжепророка Магомеда» Г. Придо, переклад П. С. Андреев. Ця частина книги, з окремим тит. листком і ініціалами перекладача, була випущена також і у вигляді самостійного видання.

Книга містить полемічний життєпис пророка Мухамеда, написаний одним з відомих англійських церковних діячів другої половини XVII – першої чверті XVIII ст., істориком, гебраїстом і арабістом Хамфрі Придо (Humphrey Prideaux, 1648–1723). Назва трактату – *The True Nature of Imposture, Fully Displayed in the Life of Mohamet ...* («Справжня природа самозванства, повністю представлена в житті Магомеда...»). Перше видання цієї праці вийшло в 1697 р. Видання 1723 р. стало восьмим, виправленим і останнім надрукованим за життя автора. Десяте видання трактату було здійснено в 1808 р. Таким чином, протягом XVIII ст. інтерес до твору Х. Придо не згасав і зберігався аж до початку XIX ст. – епохи романтизму, абсолютно відмінної від тої, в яку жив англійський священик.

На той час в Західній Європі відбулися кардинальні зміни у ставленні до ісламу і ісламському світу. Вони почалися ще за життя Х. Придо, у другій половині XVII ст., з приходом епохи Просвітництва. Вже французький сходознавець Бартоломе д'Ербело (1625–1695), автор-упорядник знаменитої «Східної бібліотеки» [Herbelot 1697], розглядав

пророка Мухаммеда як провісника «разумної» релігії і підкреслював, що мусульманами здійсненні великі цивілізаційні досягнення. Така інтелектуальна атмосфера безумовно сприяла зростанню інтересу до вивчення арабської мови. Трохи пізніше в богословських колах склалося уявлення про те, що знання арабської мови надзвичайно корисне для дослідження історії християнства, бо арабська мова – діалект древнєврейського.

При дивному твердженні з сучасної точки зору, в ті роки в сфері лінгвістики воно стало серйозним кроком вперед, бо проклало дорогу до ідей порівняльно-історичного мовознавства. Вперше ці ідеї були сформульовані британським філологом-поліглотом, сходознавцем В. Джонсом (1746–1794), а систематизовані великим німецьким мовознавцем Ф. Боппом (1791–1867), що жив уже в епоху романтизму. Тоді мусульманський світ постав перед європейцями в чарівному і загадковому образі.

Виходячи з релігійно-ідеологічних засад своєї епохи, Х. Прідо вважає пророка Магомеда обманщиком, який, користуючись легковір'ям своїх одноплемінників, оголошує себе пророком, приводячи якісь фантастичні аргументи на користь власного пророчого дару. Справа в тому, стверджує англійський священник, що з юних років основоположник ісламу прагнув влади і тому, здійснюючи торгові поїздки, задумав створити власну неправдиву релігію і підпорядкувати з її допомогою своїх легковірних співвітчизників.

«Біблія магометан, Алкоран», вважає Прідо, – збори уявних одкровенній, нібито отриманих Магомедом за допомогою архангела Гавриїла. Пізніше вони були зведені в кілька глав і кодифіковані при халіфі Османі.

Алкоран, з точки зору Прідо, виконаний протирічливо: справа в тому, вважає він, що самозванець, яким він вважає пророка Магоамеда, спочатку стверджував одне, а після, коли колишнє твердження ставало йому незручним, – прямо протилежне. Зрозуміло, вважає англійський ісламознавець, в основному зміст Корану було запозичене Магомедом в іудеїв і християн.

На особливу увагу Х. Прідо удостоюються «скандальні» особливості особистого життя мусульманського пророка, перш за все – його сумнозвісне славолюбство. Він особливо зупиняється на обставинах шлюбу Магомеда з Хадіджою, а після – з колишньою жінкою його прийомного сина Заинаб бинт Джахш. Зрозуміло, англійський ісламознавець не оминає мовчанням і одруження пророка Мухаммеда на малолітній Айше. Досить докладно розповідає він і про інших дружин основоположника ісламу, а також про його любиму наложницю Марії ал-Кубтії (Коптянке. Не подобається англійському пастору і ті обставини, що, як він вважав, пророк Мухаммад закликав поширювати іслам переважно насильницьким шляхом.

Незважаючи на виразну ангажованість трактату, неможна не захопитися як глибоким обґрунтуванням твору, так і ретельним викладом життя пророка Магоамеда і ранньої історії мусульманської громади. Автор спирається на багато арабських джерел, в більшості відомим йому в рукописах. На джерела та наукові праці свого часу Х. Прідо здійснює посторінкові посилання, позначені літерами. У зв'язку з цим відзначимо, що система посилань була вперше введена італійським істориком епохи Відродження Флавіо Бйондо (1388–1463) і, як ми бачимо, цілком закріпилися на часі Х. Прідо.¹

¹ Прідо Г. Грунтовний і докладний опис життя лжепророка Магомеда» // Труды Института востоковедения РАН. Вып. 14: Письменные памятники Востока. – Москва, 2018. – С. 161–164. – URL: <https://book.ivran.ru/f/pismennye-pamyatniki-vostoka2.pdf>

Рабенер (Готліб-Вільгельм Rabener, 1714–1771) – німецький сатирик. Рід. в дворянській сім'ї; був податковим інспектором в Лейпцигу і Дрездені. Належав до групи письменників, тісно примикали до Геллерту (Крамер, Гертнер, Еберт, Шлегель, почасти Клопштоку) і поміщали свої твори в виходили під редакцією Гертнера «*Neue Beiträge zum Vergnügen des Verstandes und Witzes*» або «*Bremer Beiträge*». Тут з'явилася і велика частина сатир Р., що мають найрізноманітнішу форму: між ними є листи, похвальні промови, заповіту, некрологи, опису фантастичних снів, казки. Р. не була позбавлена сатиричного хисту, яке визнавалося навіть Гете; він був знайомий з творчістю

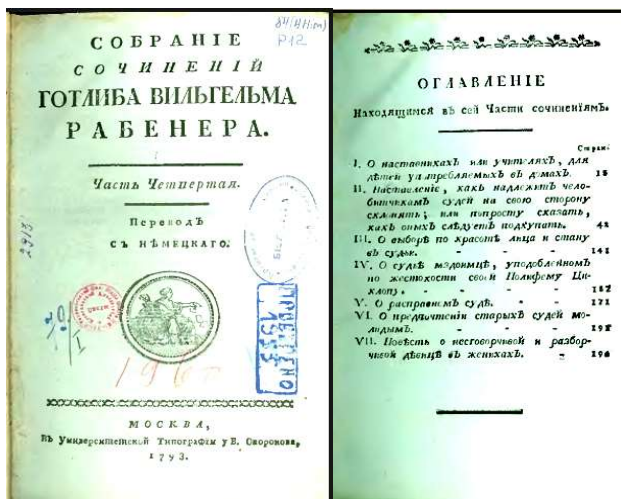
Сервантеса, Гольберга, Свіфта (Р. іноді називали «німецьким Свіфтом»), але коло його спостережень не широкий, багатьох питань він зовсім не стосується, політика і суспільне життя майже не порушені їм, частково через побоювання саксонської цензури. Р. особливо вдавалися викриття невігластва, педантизму, панської пихи і взагалі людської дурості; його сатири – портретна галерея невинуватих дурнів і нікчем різного роду, іноді дуже майстерно висміюваних. Він ніколи не виводив певних осіб, намагаючись викривати вади, а не порочних людей; в своїх листах до друзів («*Freundschaftliche Briefe*», надруковані вже після його смерті, 1772) він був сміливіше і відвертіше. Р. вплинув на російські сатиричні журнали екатерининського часу; фонвизинское «Лист до Стародуму від деділовського поміщика Дурикіна» і «Лист університетського професора до Стародуму» – переробка на російські вдачі двох статей Р. : «*Schreiben eines vom Adel an einen Professor*» і «*Antwort des Professoren*». Вид. соч. Р.: "Sammlung Satyrischer Schriften (Лейпциг, 1751-55) і «*Sämmtliche Schriften*» (Штутгарт, 1840).¹

36. Рабенер Г. В. (1747–1900).

Собрание сочинений : пер. съ нем. Ч. 1/2 / Готлиб-Вильгельм Рабенер. – Москва : Въ Университетской Типографіи у В. Огорокова, 1792. – 342, 308 с. – 130x215x45 mm. – 1 примірник. – Гр.

37. Рабенер Г. В. (1747–1771).

Собрание сочинений : пер. съ нем. Ч. 4/5. [Сатирические письма] / Готлиб-Вильгельм Рабенер. – Москва : Въ Университетской Типографіи у В. Огорокова, 1793. – 320, 308 с. – 130x215x40 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2260>

¹ Рабенер Готлиб-Вильгельм // ЭСБЕ – URL: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%AD%D0%A1%D0%91%D0%95%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80_%D0%93%D0%BE%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B1-%D0%92%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BC

Річардсон Семюел (Richardson, Samuel – (1689, Дербішир – 4.07.1761, Лондон) – англійський письменник. Народився у Дербіширі, був сином теслі. Юнаком прийшов у Лондон, став учнем друкаря. Одружившись із донькою господаря, став спочатку співвласником, а потім і єдиним власником друкарні. Наприкінці життя очолював лондонську гільдію видавців – посада ця, за його власним визнанням, була “такою ж прибутковою, як і почесною”. Помер у власному будинку, оточений численною родиною, з усвідомленням добродібно прожитого життя.

Письменницькою діяльністю Р. зацікавився вже у вельми зрілому віці. Зовнішнім поштовхом стало отримане його друкарнею замовлення на видання “Епістолярію”, а внутрішнім стимулом – бажання передати молодій генерації британців власний життєвий досвід.

“Памела, або ж Винагороджена добродібність” (“*Pamela, or Virtue Rewarded*”, 1 та II ч. – 1740; III та IV ч. – 1741) – перший роман Р. Він написаний у формі листів і, таким чином, є одним із перших зразків епістолярного жанру. Сюжет твору становить історія життя Памели Ендрюс, добродібної дівчини простого походження, котра працює служницею у такої собі леді В. Після смерті господині її син, містер Б., вподобавши Памелу, намагається спокусити дівчину, вдаючись спочатку до лестощів, а потім і до погроз. Але Памела залишається непохитною. Урешті-решт, містер Б., вражений добродібністю і цнотливістю дівчини, пропонує їй вийти за нього заміж.

Прославляючи в образі Памели чесноти своєї соціальної верстви – ощадливість, заповзятливість, побожність, непохитність моральних принципів, Р. водночас утверджує своїм романом просвітницький, демократичний і гуманістичний ідеал. Послаблення демократичного пафосу у III і IV частинах роману, де колишня скромна Памела постає у ролі заможної світської пані, посилення у заключних епізодах моралізаторських інтенцій значно зменшує художню силу твору.

Інтерес, який роман Р. викликав у сучасників, значною мірою можна пояснити реалізмом у зображенні характерів та обставин, навіть незважаючи на деяку його ідеалізацію. Навколо твору одразу ж спалахнула жвава полеміка, учасники якої активно сперечалися як про суто мистецькі, так і змістові аспекти роману. Зокрема, читачі зауважували, що, попри всі свої безперечні переваги, епістолярна форма, однак, хибує певною умовністю: якби Памела справді написала усі ті листи, у яких вона розповідає про перипетії свого життя, то їй було б ніколи виконувати обов’язки служниці.

Другий роман Р. “Клариса, або Історія юної леді” (“*Clarissa, or the History of a Young Lady*”, 1747–1748) – найкращий і найпомітніший твір письменника. У ньому Р. вдалося силою літературного таланту перемогти, подолати власну схильність до моралізаторства. Фактично, ця схильність збереглася лише у назві роману, який в оригіналі має дуже довгий підзаголовок – “історія... яка з’ясовує найістотніші питання приватного життя і показує, зосібна, численні злигодні та поневіряння, що впливають із непорядної поведінки як батьків, так і дітей у ставленні до шлюбу”. Проте насправді роман виявився значно яскравішою та щирішою картиною

“приватного життя”, ніж можна було би сподіватися після такої преамбули. Сюжет твору ґрунтується на історії життя Клариси Гарлоу, дівчини із заможної і шанованої буржуазної сім’ї. Кларису спокусив легковажний Ловелас, і це настільки її приголомшило, що вона вмирає від розпачу. Даремно Ловелас, розкаявшись у своїх гріхах, благає її стати дружиною. У фіналі роману він гине від руки двоюрідного брата Клариси, котрий викликав Ловеласа на дуель. Критика егоїзму й аморальності аристократів поєднується у романі з критикою власницького егоїзму буржуазії. Брати та сестри Клариси ненавидять її через спадщину, яку дівчині залишив дід. Крім того, Кларису намагаються присилувати вийти заміж за немилого їй багача Сомса, провокуючи, таким чином, її втечу з дому разом із Ловеласом. Реалізм зображення сягає тут найвищої сили. Складність і багатоплановість образів Клариси і Ловеласа здобули високу оцінку у читачів та критики. “Клариса, цей прекрасний образ пристрасної доброчесності, має риси чистоти, що доводить до відчаю”, – принагідно зауважував О. де Бальзак. А ще раніше Д. Дідро писав про своє захоплення геніальністю Р., котрий зумів поєднати в образі Ловеласа “рідкісні чесноти... з огидними вадами, ницість із шляхетністю, глибину із легковажністю, запальну вдачу зі стриманістю, здоровий глузд із безумством”, геніальністю, з якою письменник зробив із свого героя “негідника, якого любиш, яким захоплюєшся, якого зневажаєш, який завжди дивує нас, у якій би подобі не з’явився...”

Трагічний фінал роману – Н. Михальська слушно вважає його першим трагедійним романом в історії англійської літератури – ще раз свідчить про поглиблення реалістичного бачення життя письменником.

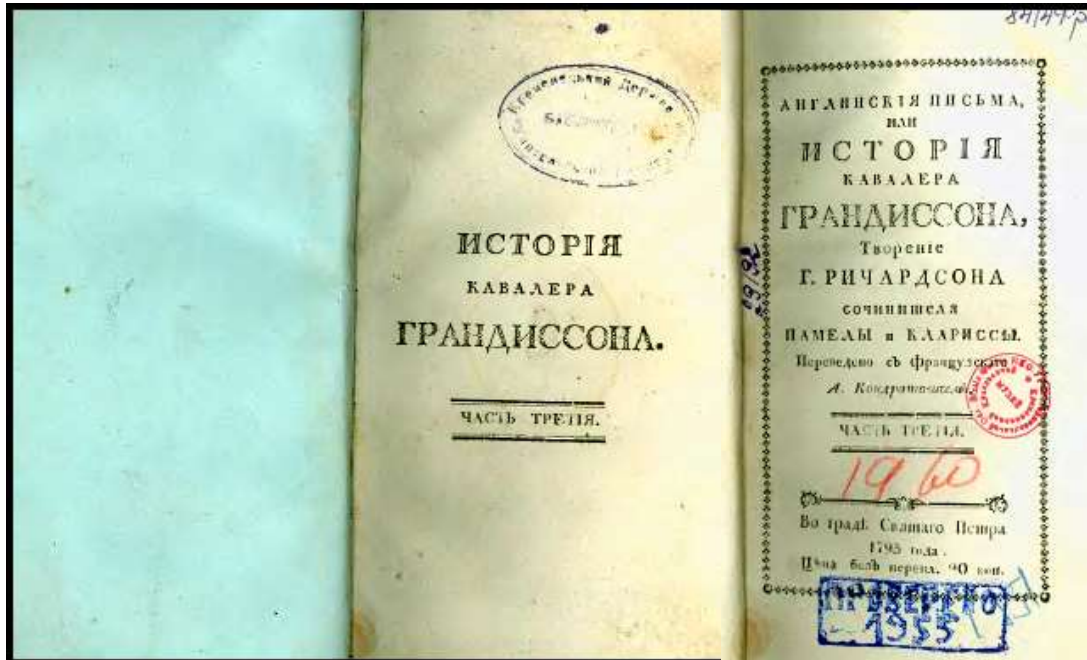
Останній роман Р. “Історія сера Чарлза Грандісона” (“The History of Sir Charles Grandison”, 1754) – найслабший серед трьох його романів. Образ Грандісона, який, на думку письменника, мав стати позитивним антиподом Ловеласа, своєрідним уособленням доброчесності та порядності, виявився доволі невиразним. Грандісон виступає у романі як прибічник “золотої середини”, компромісної дипломатії. Його стосунки з італійкою Клементиною й англійкою міс Гарріет Байрон свідчать про його раціоналізм, прагнення до спокійного, врівноваженого буття. Якщо Клементина лякає його своєю неврівноваженістю, зумовленою пристрасністю її натури, то в міс Байрон він понад усе цінує її англійську стриманість. Міс Байрон, між іншим, зауважує, що якби Грандісон опинився на місці Адама, то він був би “достатньо галантним у ставленні до своєї пропалої дружини, щоби висловити глибокий жаль з приводу її помилки; але однаково виконав би свій обов’язок, поклавшись на ласку Всевишнього, на Його мудрий розсуд, і дозволивши знищити Його першу Єву і дати йому іншу”.

Значення Р. в історії англійської та світової літератури важко переоцінити. Зокрема, можна сказати, що він заклав підвалини соціально-психологічного роману Нового часу і водночас оновив епістолярну форму розповіді.¹

¹ Воропанова М. Річардсон Семюел // Зарубіжні письменники : енциклопед. довідник у 2 т. – Тернопіль, 2006. – Т. 2 : Т–Я – С 428–429 – URL:

http://shron1.chtyvo.org.ua/Schavurskyi_Borys/Zarubizhni_pysmennyky_Entsyklopedychnyi_dovidnyk_Tom_2.pdf;

38. Ричардсон С. (1689–1761). Англинскія письма, или исторія кавалера Грандиссона. Ч. 3 / [Семюэл] Ричардсон; переведено съ французскаго А. Кондратовичемъ. – Во граде Святаго Петра : [б. и.], 1793. – 292 с. – 93x170x20 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2718>

Останній роман Річардсона – «Історія сера Чарльза Грандисона» (The History of Sir Charles Grandison, 1754) у всьому поступається не тільки «Кларіссе», а й «Памели». У ньому проявилися слабкі сторони поглядів і художньої манери письменника. Обмеженість Грандисона, розсудливість, яка утримує його від справжніх пристрастей, релігійність і побожність Ричардсон прагне представити зразком чесноти. Цей роман не користувався успіхом, що випали на долю «Памели» і особливо «Кларисси». Здатні наповнити його моралізаторство нудні, оповідання надмірно розтягнуто і стомлює довготами. Недарма А. С. Пушкін сказав про нього: «І незрівнянний Грандисон, який нам наводить сон».

39. Ричардсон С. (1689–1761). Достопамятная жизнь девицы Клариссы Гарловъ : истинная повесть. Ч. 2 / [Семюэл] Рихардсон. – Во граде Святаго Петра : [б. и.], 1791. – 422 с. – 93x162x30 mm. – 1 примірник. – Гр.

Вершиною реалізму Річардсона є його роман «Кларисса, або Історія молодії леді, що охоплює найважливіші питання приватного життя і показує, особливо, лиха, що виникають з поганої поведінки як батьків, так і дітей у ставленні до шлюбу» (Clarissa, or the History of a Young Lady, etc., 1747–1748).

В історії англійської літератури «Кларисса» – перший трагедійний роман. Конфлікт заснований на зіткненні чесної і гордої натури Кларисси зі злом, втіленим не тільки в образі переслідує її Ловласа, але і в навколишньому суспільстві. Дівчина з буржуазної родини, Кларисса Гарлоу біжить з рідного дому з молодим дворянином Ловласа, якого вона любить і якому довіряє. На цей крок Кларисса зважилася тому,

що батьки, байдужі до її почуттів, примушують її до шлюбу з багатієм Сомсом. Брат і сестри зненавиділи Клариссу через отриманої нею від діда спадщини. Гроші стали причиною сімейних чвар. «Любов до грошей – корінь усякого зла», – пише Кларисса своїй подрузі Ганні Гоу. Ловлас, що належить до збіднілої дворянської родині, не має багатства і тому не є в очах рідних Кларисси відповідним для неї нареченим.

Довірившись Ловласу, Кларисса виявилася жертвою його егоїзму, самолюбства й гордині. Ловлас здійснює над нею насильство. Своєю жорстокістю він мстить сім'ї Гарлоу, яка не побажала бачити його чоловіком Кларисси. Однак ставлення Ловласа до Кларисси складне; поступово розбираючись в своїх почуттях, він зрозумів, що любить її. Прагнучи загладити свою жорстокість, він хоче одружитися з нею. Але Кларисса відкидає його пропозицію. Пережиті страждання підривають її сили, і вона вмирає. Ловлас, охоплений докорами сумління, їде в Італію. Незабаром він гине на дуелі від руки двоюрідного брата Кларисси.

Розв'язка роману позбавлена компромісу, властивого «Памели». Загибель Кларисси виявляється неминучою, підготовленою всієї ланцюгом попередніх подій. До кінця вона зберігає свою незалежність; фізично зломлена, вона здобуває моральну перемогу над Ловласом. «В основі моральної стійкості Кларисси – не тільки пуританська ненависть до гріха, а й перейнята просвітницьким гуманізмом повага до моральних прав і свободи особистості».

Характери двох центральних героїв роману багатогранні. Буржуазно-пуританська обмеженість Кларисси поєднується з подоланням величчю у відстоюванні своєї людської гідності. Егоїзм, жорстокість і розбещеність Ловласа не заступають властивої йому чарівності. Не випадково, незважаючи на всі здійснювані ним злочини, він викликав симпатію у читачів.

Сила впливу роману Річардсона на його сучасників була велика. Це пов'язано з властивою письменникові здатністю захопити читача емоційністю оповідання, майстерністю передачі почуттів.¹

Петро Іванович Ричков – відомий російський вчений, який вивчав історію Оренбурзького краю, його економіку, етнографію, автор знаменитої «Історії Оренбурзької», упорядник «Топографії Оренбурзької губернії», член-кореспондент Академії наук Росії. Народився П. І. Ричков 1 жовтня 1712 року в родині Вологодського купця. В результаті аварії торгового судна Ричков-старший поніс величезні збитки. У 1722 році розорилася сім'я переїхала в Москву, де батько Ричкова отримав місце економа при дворі Карла-Фрідріха – герцог Шлезвіг-Голштинського. У Москві Ричков навчався бухгалтерської науки в І. Тамеса – директора полотняних фабрик. У 1730 році П. І. Ричков працює в Петербурзі на службі у англійця Елмзена – директора казенних скляних заводів.

¹ Річардсон С. «Кларисса, або Історія молодої леді...» // Михальська Н. П., Анікін Г. В. Історія англійської літератури. – URL: <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/mihalskaya-anikin-angliya/samuel-richardson.htm>

директора казенних скляних заводів. Пізніше він працює помічником бухгалтера і перекладачем у Портовій Митниці Санкт-Петербурга.

У 1734 році він направляється в Оренбурзький край в якості бухгалтера в експедиції В. К. Кирилова – обер-секретаря Сенату. Незважаючи на молодість, він швидко справляється з дорученими на нього обов'язками.

Як зазначав пізніше сам Ричков, на нього одного були покладені всі канцелярські та бухгалтерські справи, у всіх походах він невідлучно перебував при начальстві. Ричкову доручають все більш складні завдання, розширюється сфера його діяльності. З 1743 року він служить у канцелярії Губернатора, де офіційно займається «секретними і закордонними справами» краю. За старанну службу Ричкову були подаровані землі в Оренбурзькому краї, за це особисто клопотав перший губернатор Оренбурга В. І. Неплюєв. На подаровані землях була збудована садиба «Спаське». З 1752 по 1759 роки Ричков складається на посаді товариша при губернаторі. У січні 1759 року при Імператорській Академії наук було засновано клас «членів-кореспондентів» і Ричков стає його першим членом-кореспондентом.

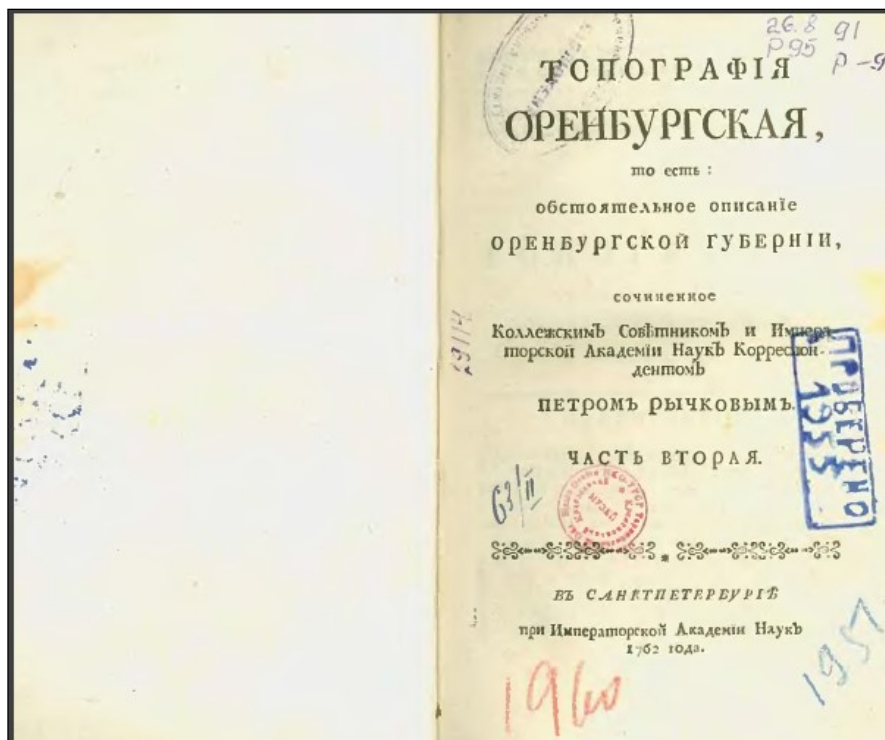
У березні 1760 року Ричков отримав річний відпустку, а на початку 1761 року виклопотав звільнення зі служби, щоб поправити здоров'я. Він вирішив надовго оселитися в своїй садибі, однак, у грудні 1761 року «Спаське» вигоріло. В кінці 1765 року в Петербурзі було відкрито Вільне Економічне Суспільство і П. В. Ричков відразу стає його дійсним членом. За свої твори він був нагороджений срібною медаллю у 1769 році і великий золотий в 1770 році. У 1767 році вийшла в світ стаття Ричкова «Про утримання бджіл», пізніше він опублікує ще три додатки до неї. Бджільництво стало ще однією сферою інтересів талановитого вченого. Він став першим в Росії, хто почав вивчати життя і поведінку бджіл і публікувати роботи про російською бджільництві. До Ричкова російської літератури про бджіл не існувало, були лише перекладені іноземні роботи.

У 1773 році Вільне Російське Зібрання пропонує Ричкову стати його почесним членом. У 1770 році Ричков знову повертається на службу в якості керуючого Оренбурзьких соляних справ. Крім цього, в 1774 році граф Панін, головнокомандувач Оренбурзької, Нижегородської і Казанської губерній, включив Ричкова в «иноверческую і прикордонну експедицію», щоб той зібрав дані про киргизів і башкирах. За виконану роботу йому завітали дві тисячі рублів від імені Її Величності. В цей же період він трудиться над складанням історичного і географічного лексикону Оренбурзької губернії. В середині 1776 року Ричков відправляє першу частину праці (від А до М) генерал-прокурору князю А. А. Вяземському. До своєї праці він докладає лист до Її Величності, в якому скаржить на потребу. На початку 1777 року Височайшим указом Ричкову було подаровано 15 тисяч рублів. У березні 1777 року Ричков отримав посаду головного командира Єкатеринбурзького заводського правління. Більше тридцяти років П. І. Ричков брав участь у становленні управління Оренбурзьким краєм. Якщо в перші роки він зумів проявити себе як талановитий і старанний виконавець, то пізніше він показав себе прекрасним талановитим керівником, що не раз зазначалося

самодержавної владою. 15 жовтня 1777 року видатний вчений, дослідник, історик, видатний господарський діяч помер в Єкатеринбурзі. Похований П. І. Ричков при церкві, зведеної ним у садибі «Спаське».¹

40. Рычковъ П. И. (1712–1777). Топографія Оренбургская, то есть: обстоятельное описание Оренбургской губернии. Ч. 1 / П. Рычковъ. – Санктпетербургъ : При Императорской Академіи Наукъ, 1762. – 331 с. – 110x180x20 mm. – 1 прим. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2207>

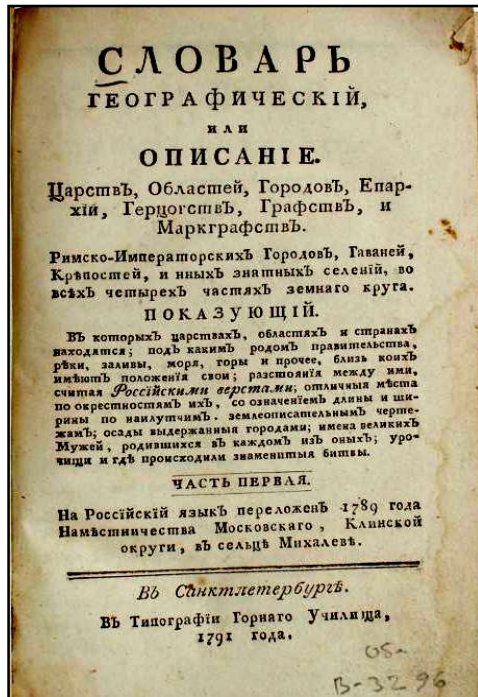
41. Рычковъ П. И. (1712–1777). Топографія Оренбургская, то есть: обстоятельное описание Оренбургской губернии. Ч. 2 / П. Рычковъ. – Санктпетербургъ : При Императорской Академіи Наукъ, 1762. – 262 с. – 110x180x20 mm. – 1 прим. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2208>

“Топографія Оренбурзька” спочатку була надрукована в січні-листопаді в номерах журналу “Твори і переклади на користь і розваги службовці” за 1762 року, а потім з того ж набору, але з переверстку, випущена окремими виданнями.

У праці П. І. Ричкова дана всебічна характеристика природи, населення і господарства Оренбурзької губернії, що охоплювала в XVIII в. велику територію від Башкирії на півночі до Каспію на півдні і від Волги на заході до Тоболу на сході. Ч. 1, закінчена до 1755 р присвячена загальному огляду Оренбурзької губернії, Ч. 2 – характеристиці населених пунктів. Її основу склали багаторічні особисті спостереження автора і карти геодезиста І. Красильникова.²

¹ Ричков Петро Іванович. – URL: <https://mykniga.com.ua/biograph/petro-ivanovich-richkov-biografiya-foto-i-video-svit-velikix-lyudej.html>

² Ричкова П. І. Топографія Оренбургская. – URL: <https://www.prlib.ru/item/457672>

42. [Ладвока, Жан Батист (1709–1765)]. Словарь географическій, или описание царствъ, областей, городовъ, епархій, герцогствъ, графствъ, и маркграфствъ. Римско-императорскихъ городовъ, гаваней, крепостей, и иныхъ знатныхъ селений, во всехъ четырехъ частяхъ земнаго круга : показующий, въ которыхъ царствахъ, областяхъ и странахъ находятся; подъ какимъ родомъ правительства; реки, заливы, моря, горы и прочее, близъ коихъ имеютъ положенія свои; разстоянія между ими, считая російскими верстами; отличныя места по окрестностямъ ихъ, со означеніемъ длины и ширины по наилучшимъ землеописательнымъ чертежамъ; осады выдержанныя городами; имена великихъ мужей, родившихся в каждом изъ оныхъ; урочищи и где происходили знаменитыя битвы / на российский языкъ переложен 1789 года наместничества

Московского, Клинской округи, в сельце Михалево [М. И. Веревкиным]. Ч. 1 – Въ Санктпетербургѣ : Въ Типографіи Горнаго Училища, 1791.– 610 с. – 130x210x50 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: http://www.gelos.kiev.ua/salon/vvek_books_Knigi-gragdanskoy-pechati-1718-1825-6.php?sku=newbooks245

У Росії перший географічний лексикон був виданий у I-й половині 18 ст. (Ф. Полунін, Географічний лексикон Російської держави, 1773, у складанні його брав участь Р. Міллер) і містив описи річок, гір, міст, фортець, заводів й «інших достопам'ятних місць» Росії. У кінці 18 ст. – на початку 19 ст. було видано також ряд лексиконів і словників: «Повний географічний лексикон» К. Лангера (1791–92), «Словник географічний» Ж. Ладвока (1791).

Фенелон Франсуа – французький священнослужитель, письменник, педагог, богослов. Автор знаменитого роману «Пригоди Телемаку» – літературного бестселера XVIII–XIX століть. Фенелон був вихідцем із знатного збіднілого роду. Він народився в Сент-Мондане (Перігор). Його батько, Понс де Фенелон, помер, коли синові було 12 років; до цього часу Франсуа жив в своєму родовому замку, не дуже багато часу присвячуючи заняттям внаслідок слабого здоров'я. Потім його взяв під свою опіку дядько, Франсуа де Саліньяк де ла Мот-Фенелон, єпископ Сарла; навчався в Кагорском університеті і в Паризькій семінарії св. Сульпиція; тонзурован в 1669 р з 1671 канонік собору в Сарла. З 1679 настоятель незадовго до

того заснованої конгрегації «Нові католички» (Nouvelles catholiques), призначенням якої була катехизація молодих прихильниць протестантизму. У 1683 році помер наставник і опікун Фенелона маркіз Антуан де Фенелон-Маніяк.

У 1680-1685 роках Фенелон проповідував в Парижі і дієцезії Мо. Після скасування Нантського едикту (жовтень 1685) йому доручили проповідувати католицизм насильно звернені протестантському населенню Сентонж і Пуату, де він залишався до червня 1686 року. У 1688 році Фенелон познайомився з відомим містиком, мадам Гийон. Фенелон ввів її в гурток пані Ментенон (з 1691 роки він став духівником останньої), де Гийон своїм пристрасним темпераментом захопила навіть розважливу і холодну кохану короля. Сам Фенелон до того захопився ідеями квієтизму, які проповідувала Гийон, що відкрито відстоював їх, ризикуючи своїм становищем і своєю кар'єрою.

У 1689 році за сприяння Боссює Фенелон був представлений до двору, а 16 серпня – призначений наставником внука Людовика XIV, герцога Бургундського; йому допомагали герцог де Бовіль (гувернер принца) і один Фенелона абат Клод Флері. Хлопчик був дуже обдарований, але розбещений до крайності. Фенелон, за свідченням сучасників, справив диво: зухвалого, норовливого, буйного хлопчика скоро не можна було впізнати. Знаходили навіть, що вихователь перестарався і надто ґрунтовно приборкав вдачу свого вихованця. Роком пізніше Фенелон був призначений наставником герцога Філіпа Анжуйського, молодшого брата герцога Бургундського, майбутнього короля Іспанії Філіпа V. У 1693 році Фенелон був обраний членом Французької академії (замість Пеліссона); у вступній промові (31 березня) він висловив свої погляди на літературу. Можливо, груднем 1693 року слід датувати анонімний лист Фенелона Людовику XIV, в якому він піддав критиці політику монарха і його міністрів (опубліковано в 1787 р). При цьому Фенелон продовжував перебувати в фаворі у короля: в грудні 1694 року він був призначений настоятелем абатства Сен-Валері-сюр-Сомм, а в лютому 1695 року – возведений у сан єпископа Камбреского.

Решаючим подією в долі Фенелона стала публікація в січні 1697 року його книги на захист квієтизму «Роз'яснення висловлювань святих щодо внутрішнього життя» («Explication des maximes des saints sur la vie intérieure»). Проти неї виступив Боссює; Фенелон звернувся з листом до папи Інокентія XII з проханням винести своє рішення. Курія довго вагалася, бо Боссює, опора галліканізму, далеко не був там популярний, але образити могутнього французького короля понтифік не наважувався (двір був на стороні Боссює). Перший вирок курії виявився сприятливим для Фенелона: голоси суддів розділилися порівну, але під тиском Людовика XIV тато велів знову переглянути справу, і в другій інстанції книга була одногосно засуджена. 1 серпня Фенелон отримав наказ покинути двір і відправитися в свою єпархію. Камбре незадовго перед тим був приєднаний до Франції по Німвегенський миру; населення його було переважно фламандське і до нового государю особливої любові не виявляло. Потрібно було примирити його з Францією; це зробилося метою Фенелона, і він її в значній мірі досяг. Залишок життя Фенелон присвятив боротьбі з Янсєнізм і письменництва. У січні 1699 року Фенелон позбавляється титулу наставника королівських нащадків; тим часом через півроку тато шле йому своє прихильне лист і висловлює побажання, щоб той став кардиналом. У серпні 1710 року до Фенелона в Камбре прибув і до кінця року звернувся в католицизм англієць шевальє Ремзі, який згодом став його першим біографом. У квітні 1711 помер дофін, і спадкоємцем

престолу став герцог Бургундський, вихованець Фенелона. Прихильники Фенелона запросили його взяти участь в розробці основ тих реформ, які повинні були бути проведені після смерті монарха. Фенелон зустрівся зі своїми однодумцями в невеликому містечку Шоні, і там були намічені найважливіші принципи майбутніх перетворень (скорочення придворних штатів, розмежування духовної та світської влади, проголошення вільної торгівлі та ін.). Однак праця цей виявився марним: герцог Бургундський помер 6 місяців після смерті батька. Помер Фенелон в Камбре 1 січня 1715, за вісім місяців до Людовика XIV.¹

43. Фенелон Ф. (1651–1715). Творенія Фенелона, архієпископа Камбрійскаго, знаменитаго автора Телемака : содержація въ себе многія важныя разсужденія и наставленія о благочестіи, нравахъ и внутренней жизни Хрістіанъ : переводъ [с французскаго]. Ч. 1–2 / Фенелон. – Москва : Въ Губернской Типографіи у А. Решетникова, 1799. – 254, 252 с. – 125x207x38 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2209>

Вихователь спадкоємця престолу герцога Бургундського, онука короля Людовика XIV Фенелон написав для свого малолітнього учня філософсько-утопічний роман "Пригоди Телемаку" про те, яким повинен бути справжній государ і як треба керувати народом і державою.

Діяння роману відбувається в античні часи. Телемак відправляється на пошуків свого батька Улісса (Одісея), не вернувшогося додому після перемоги греків над троянцями. Під час своїх мандрів Телемак і його наставник Ментор викинуті бурєю на острів німфи Каліпсо, у якій колись гостював Улісс. Та пропонує Телемаку залишитися у неї і знайти безсмертя. Він відмовляється. Щоб затримати його, Каліпсо просить розповісти про його мандри. Телемак починає розповідь про те, як він побував у різних країнах і бачив різні царства і царів, і про те, яким повинен бути мудрий государ, щоб розумно правити народом і не вживати владу на зло собі та іншим.

¹ Франсуа Фенелон. – URL: <https://worldofaphorism.ru/kratkie-biografii/fransua-fenelon>

Телемак розповідає про Єгипет, де царює Сезострис, мудрий государ, який любить народ, як дітей своїх. Всі раді коритися йому, віддати за нього життя, у всіх одна думка – "не звільнитися від його влади, але бути вічно під його владою». Сезострис щодня приймає скарги підданих і вершить суд, але робить це з терпінням, розумом і правотою. Такий цар не боїться своїх підданих. Однак навіть наймудріші правителі схильні до небезпеки, бо «підступність і жадібність завжди біля підніжжя трону». Злі і хитрі царедворці готові догоджати государеві заради своєї вигоди, і горе царю, якщо він стає «іграшкою злої підступності», якщо не жене «від себе лестошів і не любить тих, хто сміливим голосом говорить йому правду». За намовою одного з таких царедворців Телемаку посилають разом з рабами пасти стада корів.

Після смерті Сезостриса Телемак на фінікійському кораблі припливає до Фінікії, де царює Пігмаліон. Це жадібний і заздрисний правитель, від якого немає користі ні народу, ні державі. Від скупості він недовірливий, підозрілий і кровожерливий, жене багатих, бідних боїться, всі його ненавидять. Насильницька смерть загрожує йому і в його «непроникаючих чертогах», і серед усіх його охоронців. «Добрий Сезострис, навпаки того, – міркує Телемак, – посеред незліченної народу був у безпеці, як батько в будинку в колі люб'язного сімейства».

Після багатьох пригод Телемак виявляється на острові Крит і дізнається від свого наставника Ментора, які закони встановив там цар Мінос. Діти привчаються до простого способу життя і діяльної. Три пороки – невдячність, удавання і грошолубство, – в інших місцях терпіння, на Криті караються. Пишність і розкіш невідомі, всі трудяться, але ніхто «не жадає збагачення». Заборонені «дорогоцінні начиння, чудові шати, позолочені будинки, розкішні бенкети». Чудове зодчество не вигнано, воно «надано для храмів, Богам посвящається». Люди ж не сміють споруджувати собі будинки, подібні осель безсмертних.

Цар має тут повну владу над підданими, але й сам «під законом». Влада його необмежена у всьому, що направлено на благо народу, але руки зв'язані, коли на зло звертаються. Закони вимагають, щоб государева мудрість і лагідність сприяли процвітанню багатьох, а не навпаки – щоб тисячі «жили гордість і розкіш одного, самі плазуючи в бідності і рабстві». Цар перший зобов'язаний «передувати власним прикладом в суворій поміркованості, в презирстві розкоші, пишноти, марнославства. Відрізнитися він повинен не блиском багатства і не прохолода млости, а мудрістю, доблестю, славою. Ззовні він зобов'язаний бути захисником царства, ватажком раті; всередині – суддею народу і затверджувати його щастя, просвіщати уми, направляти звичаї. Боги вручають йому жезл правління не для нього, а для народу: народу належить весь його час, всі праці, вся любов його серця, і він гідний держави тільки в міру забуття самого себе, у міру жертви собою загальному благу».

Закони вимагають, щоб государева мудрість і лагідність сприяли процвітанню багатьох, а не навпаки – щоб тисячі «жили гордість і розкіш одного, самі плазуючи в бідності і рабстві». Цар перший зобов'язаний «передувати власним прикладом в суворій поміркованості, в презирстві розкоші, пишноти, марнославства. Відрізнитися він повинен не блиском багатства і не прохолода млости, а мудрістю, доблестю, славою. Ззовні він зобов'язаний бути захисником царства, ватажком раті; всередині –

суддею народу і затверджувати його щастя, просвіщати уми, направляти звичаї. Боги вручають йому жезл правління не для нього, а для народу: народу належить весь його час, всі праці, вся любов його серця, і він гідний держави тільки в міру забуття самого себе, у міру жертви собою загальному благу».

Критяне вибирають царя з найрозумніших і гідних, і Телемак стає одним з претендентів на трон. Мудреці задають йому запитання: хто найнещасніші від усіх? Він відповідає, що найнещасніші від усіх государ, приспаний в уявному благополуччі, між тим як народ стогне під його ярмом. «В засліпленні він суто нещасливий: не знаючи хвороби, не може і вилікуватися ... Істина не доходить до нього крізь натовп ласкателей». Телемака вибирають царем, але він відмовляється і каже: «Треба вам обрати в царі не того, хто судить краще за інших про закони, але того, хто виконує їх ... Виберіть собі чоловіка, у якого закони були б написані в серці, якого все життя було б виконанням закону».

Телемака і його наставнику вдається втекти Телемака і його наставнику вдається втекти від німфи Каліпсо. Вони зустрічаються в морі з фінікійцями. І дізнаються від них про дивну країну Бетіке. Вважається, що там «залишилися ще все приємності золотого століття»: клімат теплий, золота і срібла вдосталь, урожай збирають два рази в рік. Грошей у того народу немає, вони ні з ким не торгують. З золота і срібла роблять плуги та інші знаряддя праці. Ні палаців і всякої розкоші, бо це, як там вважається, заважає жити. У жителів Бетіки немає власності – "не ділячи між собою землі, вони живуть сукупно», немає у них ні злочинства, ні заздрості. Все майно загальне і всього вдосталь. Головне – обробляти землю, бо вона приносить «нехибне багатство, вірну їжу». Вони вважають неразумним шукати в поті чола під землею в рудниках золото і срібло, так як це «не може ні скласти щастя, ні задовольнити ніякої справжньої потреби».

Начальник фінікійського корабля обіцяє висадити Телемака на його рідній Ітаці, але керманіч збивається зі шляху, і корабель заходить в місто Саленто, де править цар Ідомей. Він зробив багато помилок під час свого правління – не піклуючись про народ, будував розкішні палаци. На його прикладі Ментор повчає Телемака, як потрібно правити країною, і говорить, що довготривалий і міцний мир, а також «землеробство і встановлення мудрих законів» повинні бути першим обов'язком правителя. А владолюбство і марнославство можуть привести царя на край прірви. «Влада с жорстоке випробування» для обдарувань, говорить Ментор, «вона оголює всі слабкості в повній їх міру», адже «верховний сан подібний склу, що збільшує предмети. Пороки в очах наших зростають на тій високій ступені, де і малі справи тягнуть за собою важливі наслідки». Ні государів без недоліків, тому слід «вибачати государів і шкодувати про їх частці». Однак слабкості царів губляться в безлічі великих чеснот, якщо вони є у правителів.

За порадою Ментора Ідомей розділяє всіх вільних людей на сім «станів» і кожному присвоює відповідний одяг і недорогі відзнаки. Таким чином викорінюється пагубна пристрасть до розкоші. Відповідно і їжа заснована помірною, бо ганебно вдаватися до обжерливості. Раби ж ходять в однаковому сірої одязі. Також заборонена «важка і м'ясоїдних музика» і буйні святкування на честь Вакха, які «затьмарюють розум не гірше вина, полягають безсоромністю і несамовитістю». Музика дозволена тільки для прославлення Богів і героїв, ліпка ж і живопис, в яких не повинно бути нічого низького, служать прославленню пам'яті великих мужів і діянь.

Крім того, Ментор вчить Ідоменея того, що «вино ніколи не повинно бути звичайним, загальним напоєм», що треба «винищити виноградні лози, коли вони занадто розмножаться», тому що вино – джерело багатьох зол. Воно повинно зберігатися як ліки або «як рідкість для урочистих днів і жертвоприношень».

Телемак між тим після багатьох пригод і подвигів, в яких йому допомагала богиня Мінерва, укладає з сновидінь, що батько його помер. Телемак сходить в царство мертвих Тартар. Там він бачить багатьох грішників: жорстоких царів, дружин, які вбили мужів, зрадників, брехунів, «ласкателей, підносить хвалу пороку, злісних наклепників, пронос чеснота». Всі вони постають перед царем Міносом, який після смерті став суддею в царстві тіней. Він визначає їм покарання. Так, наприклад, царі, засуджені за зловживання владою, дивляться в дзеркало, де бачать всі жахи своїх вад. Багато царі страждають не за вчинене зло, а за втрачене добро, за довіру людям злим і підступним, за зло, їхнім ім'ям скоєне.

Потім Телемак проходить по Єлисейських полях, де добрі царі і герої насолоджуються блаженством. Там він зустрічає свого прадіда Арцезія, який повідомляє Телемаку, що Улісс живий і скоро повернеться в Ітаку. Арцезій нагадує Телемаку, що життя швидкоплинне і треба думати про майбутнє – готувати для себе місце «у щасливій країні спокою», слідуючи по шляху доброчесності. Арцезій показує Телемаку мудрих царів, від них легким хмарою відокремлені герої, так як вони «прийняли меншу славу»: нагорода за мужність і ратні подвиги все ж не може зрівнятися з заплавою «за мудре, справедливе і благодотворний царювання».

Серед царів Телемак бачить Цекропса, єгиптянина, першого царя в Афінах – місті, присвяченому богині мудрості і названому її ім'ям. З Єгипту, звідки в Греції прийшли науки, Цекропс приніс до Аттики корисні закони, приборкав звичаї, був людинолюбний, залишив «народ в достатку, а сімейство своє в злиднях і не хотів передати дітям влади, вважаючи інших того гідними».

Триптолем, інший грецький цар, удостоєний блаженства за те, що навчив греків мистецтву обробляти землю, орати її й удобрювати, зміцнивши своє царство. Так само має зробити і Телемак, на думку Арцезія, коли він буде царювати, – звертати народ до землеробства, що не терпіти людей пустопорожніх.

Телемак покидає царство Плутона і після нових пригод зустрічає на невідомому острові свого батька Улісса, але не впізнає його. Телемака є богиня Мінерва і каже, що він тепер гідний йти по стопах свого батька і мудро керувати царством. Вона дає Телемаку настанови: «Коли будеш на престолі, прагни до тієї тільки слави, щоб відновити золотий вік в своєму царстві ... Люби народ свій і нічого не будеш до, щоб бути взаємно улюбленим ... Не забувай, що цар на престолі не для своєї власної слави, а для блага народу ... Бійся Богів, Телемак! Страх Божий – найбільший скарб серця людського. Прийде до тебе з ним і справедливість, і мир душевний, і радість, і задоволення чисті, і щасливий надлишок, і непомрачімая слава». Телемак повертається в Ітаку і знаходить там батька. Франсуа де Салиньяк, маркіз де ля Мот Фенелон.¹

¹ Приключення Телемака – URL: https://www.allsoch.ru/fenelon/priklyucheniya_telemaqa/

Херасков Михайло Матвійович (1733–1807),

поет, прозаїк.

Народився 25 жовтня (5 листопада н.с.) 1733 в Переяславі на Полтавщині в знатній сім'ї волоських бояр, що переселилися в Росію за Петра I. Отримав гарну домашнє виховання.

Потім навчався в Сухопутному шляхетном кадетському корпусі в Петербурзі, який закінчив в 1751. Після виходу з корпусу Херасков недовгий час перебував на військовій службі, а потім вступив у щойно відкритий Московський університет «асессором». З юності був серйозно захоплений творчістю.

У 1756 в «Щомісячних творах» були поміщені його «Притчі» і епіграми, а в наступні роки він видає поему в трьох частинах «Плоди наук», трагедію «Венеціанська черниця».

У 1760–1762 видавав (при університеті) журнал «Корисне розваги», в 1773 – «Вільні годинник»; «Невинне вправу», «Добрий намір».

Був членом Російської Академії.

До 70-х років Херасков стає діяльним масоном і активним помічником Новикова. Зокрема, він передає в розпорядження Новикова Університетську друкарню. Масонська діяльність позначилася і в його творчості, в тій філософії морального самовдосконалення, яка визначає його лірику.

Навколо Хераскова гуртувалася талановита літературна молодь. У 70-х роках, покинувши на кілька років університет та одружившись в Петербурзі, він разом з дружиною, однією з перших російських поетес, влаштував у своєму будинку літературний салон, учасники якого читали там свої твори, що поміщаються в журналі «Вечори» (1772–1773).

В 1763–1802 був (з перервами) директором, потім куратором Московського університету. В історію російської літератури увійшов як великий представник російського класицизму, в творчості якого позначилося рух до сентименталізму. Знаменитий як автор епічних поем: «Плоди наук» (1761), «Чесменський бій» (1771), «Россіяда» (1779), «Володимир Відроджений» (1785), «Цар або врятованих Новгород» (1800).

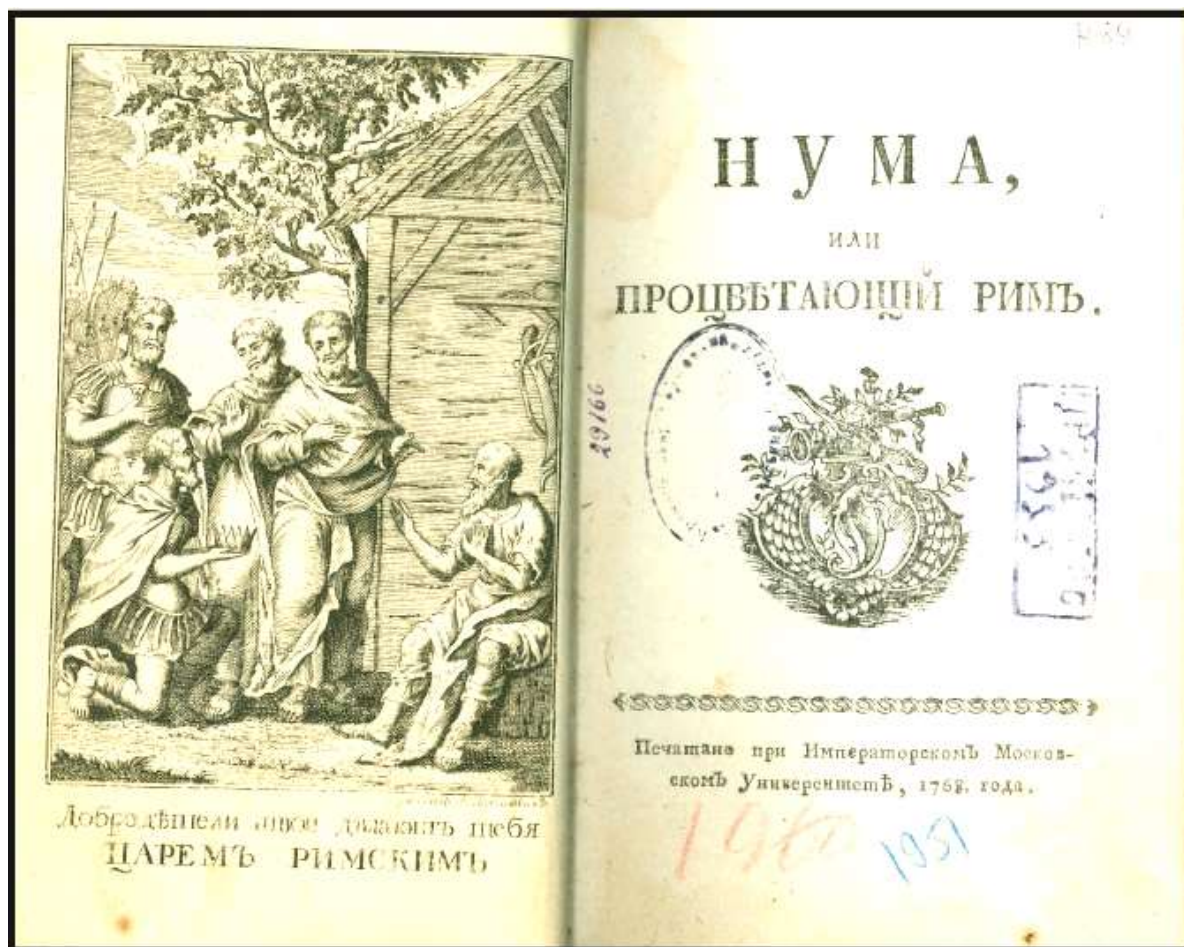
У драматургії Херасков виступив послідовником класицизму. Написав 20 п'єс, серед яких особливо відомі були: трагедії «Пламена» (1765), «Борислав» (1774), «Звільнена Москва» (1798); комедії «Безбожник» (1761), «ненависник» (1774).

Однак в драмах «Друг нещасних» (тисяча сімсот сімдесят чотири), «Гнані» (1775) Херасков використовує прийоми і мотиви сентименталізму. Проза Хераскова пройшла еволюцію від філософсько-повчального роману про ідеальну державу з царем-філософом на троні («Нума Помпилий, або Процвітаючий Рим», тисяча сімсот шістьдесят вісім) до роману з заплутаною любовно-авантюрною інтригою («Кадм і Гармонія», 1786).

Розкиданої по жанрам ліриці Хераськова властиві проповідь помірності, нарікання на зіпсованість сучасного суспільства, якому протиставляється тихе життя на лоні природи («Істинне добробут», «Про розум», «До А. Ржевського» і ін.).

У віці 74 років М. Херасков помер в Москві 27 вересня (9 жовтня н.с.) 1807 р.¹

44. Херасков М. М. (1733–1807). Нума, или процветающий Римъ / Михаил Матвеевич Херасков. – Москва: Печатано при Императорскомъ Московскомъ Университетъ, 1768. – 180 с. – Автор на титульній сторінці не зазначений. – 120x200x18 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2169>; <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003338567#?page=18>

Перший роман (або повість) Хераськова – «Нума Помпилий, або Процвітаючий Рим» – вийшов у світ в 1768 році. Практично всі дослідники солідарні з тим, що це – яскравий представник жанру «державного» або політичного роману, прикладом якого в російській літературі були перекладені Тредіаковским «Аргеніда» і «Телемахіда». Хераськов досить відверто змалював таке суспільство, яке він хотів би бачити, тобто його твір носить характер програмної утопії, що відбиває платоновские уявлення про правління філософів. Це не було його особистою ініціативою: якраз в 1767–1768 роках Катерина II організувала переклад «Велизарія» Мармонтеля (забороненого тоді у

¹ Херасков Михаил Матвеевич // Російські письменники і поети. Короткий біографічний словник. – Москва, 2000. – URL: <https://pitzmann.ru/heraskov.htm>

Франції), який був колективним придворним проектом – кожен з найближчих наблизених імператриці отримав для перекладу одну з глав, причому програмну IX главу, присвячену способам ідеального правління, заснованого на «здоровому міркуванні, чистому розумі і добрім серці», перевела імператриця особисто.

Нума Помпиль (Numa Pompilius) – другий з семи римських царів, з ім'ям якого римські і грецькі істориографи пов'язували проведення правових і релігійних реформ і перші спроби внести культурні початки в тільки що утворилася некультурно громаду. Легендарна історія римських царів повідомляє наступні про нього дані. Н. був син Помпа Помпілія і народився в Сабінські місті Cures. Коли, за смертю Ромула, в Римі настав міжцарів'я, що тривало близько року, римляни вирішили обрати царя з сабінського племені. Вибір припав на найдостойнішого, за вироком поголоски – Н., зятя царя Тита Тація. Відрізняючись справедливістю, глибокою побожністю і знанням божеського і людського права, а також розуміючи, що культура народу тримається не на войовничості, а на праві, він поставив своїм завданням пом'якшити звичаї дикого войовничого племені і дати йому релігійно-моральні підвалини. Підготовлений в школі Піфагора, Нума, по вступі на царський престол, уклав мир з усіма сусідніми племенами, підтримувався в усі час його довгого царювання: заснований ним храм Януса (Janus Geminus) при ньому постійно стояв закритим. Головним завданням Н. було встановити і поширити богочитання. Він збільшив число божеств, заснував безліч храмів і вівтарів, встановив обряди богослужіння прості, але строго певні, і дав їм характер постійних і строго дотримуються настанов, найменше порушення яких вимагало *piaculum* – спокути. Все життя громадянина була обставлена обрядами; жодна справа не могло бути зроблено без звернення з наперед встановленими молитвами (*indigitamenta*) до божествам. Для збереження сакрального права і культів були засновані колегії понтифіків, фламинов, весталок, салієв, феціалов і авгурів (за іншими переказами, Н. лише збільшив число понтифіків і авгурів). Звід сакрального права було передано їм понтифіку Марцію, і через нього потомству. У 181 р. до Р. Х. на Янікулі було знайдено 2 кам'яні скриньки, з написами грецькою і латинською мовами, з яких з'ясувалося, що в одній скриньці лежав прах Н. Помпілія, а в іншому книги Н. – 7 книг про Понтифікального право і 7 по грецької філософії. Н. приписується також впорядкування календаря і поділ року на дванадцять місяців, замість колишнього розподілу на 10; рік був місячний і укладав в собі 355 днів. У зв'язку з цим дні були розділені на *fasti* і *nefasti* і встановлені багато постійних свята (*feriae stative*). В області цивільних реформ Н. вважається першим царем, який роздав жителям ділянки землі і привчив їх до землеробства. Щоб кордону державної і приватної власності були точно визначені, він велів провести межу і поставити прикордонні камені, а для того, щоб жителі ставилися з повагою до кордонів, він заснував культ бога Терміну. За виритий прикордонного каменя винуватець піддавався прокляттю, разом зі своїми волами, і прирікався підземним богам. Торгівля була врегульована, промисли були підняті: було засновано 9 колегій ремісників, з встановленням всередині кожної особливого культу, особливих свят. Для підтримки торгівлі і промисловості Н. ввів культ божества *Fides*, як уособлення чесності в підприємствах. Вважаючи діяльність Нуми високою і важливою, легенда внесла в коло оповідей про нього надприродні риси: стверджували, що царю в його державній справі допомагала німфа Егер, яка відкривала йому, в нічних бесідах, волю богів. Це надавало звичаями царя священний

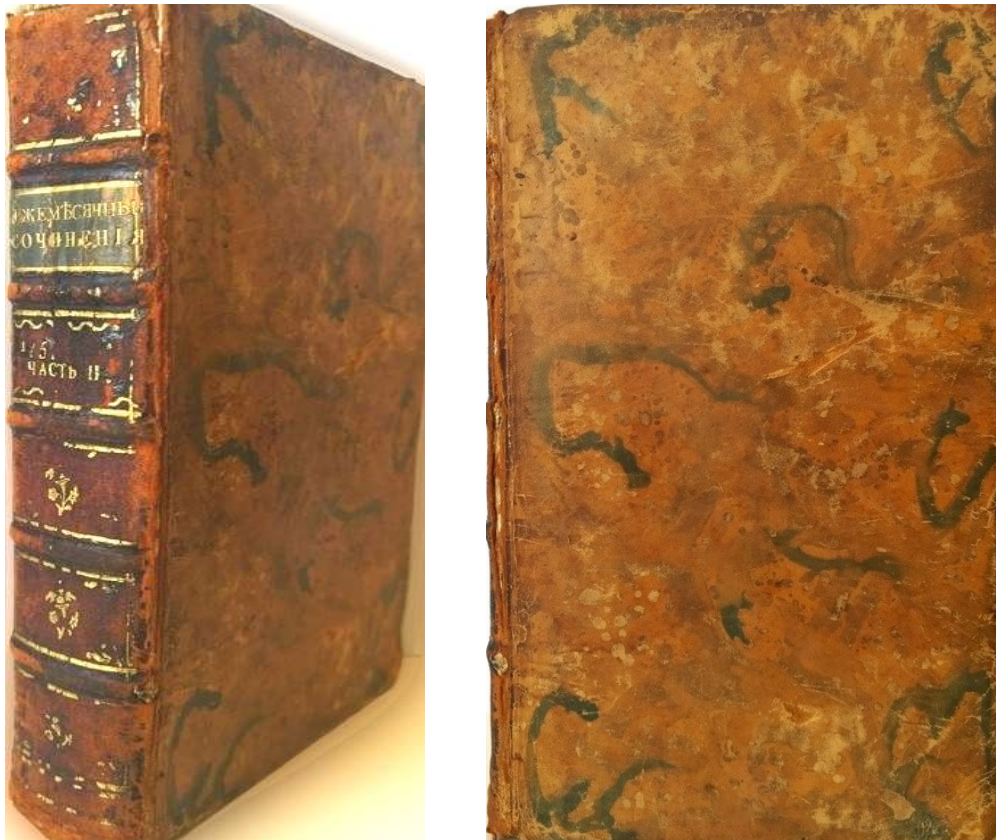
авторитет і допомагало їх поширенню. За вказівкою Егер, Н. скасував людські жертви і ввів безкровні (цибуля, волосся і т. П.). По смерті царя німфа, від сліз, звернулася в джерело. Загальне поширення народної легенди про улюбленому царя відноситься до епохи, що пішла за 2-й пунічної війною. Новітня історіографія піддала переказ про Н. різнобічної та глибокої критиці. За дослідженнями Швеглера ("Römische Geschichte", т. I, 551, вид. 1867), Н. Помпилий – абстрактний образ царя-реформатора, якому приписали введення і поширення культу і сакрального права, як Ромулу приписано було початкове військове пристрій громади. На думку Іне (Inne), Н. був мирним царем-жерцем, правління якого співпало з часом складання громади з gentes, об'єднаних спільною релігією. Так як релігія була найважливішою основою держави, то природно, що і главою держави був жрець. Виходячи з цього погляду, Іне вважає більш нормальним бачити в Н. першого царя, а в Ромуле – другого. В силу духовного характеру влади, цар не видав ні судових обов'язків, які лежали на *duumviri perduellionis*, ні військових (*magstri populi*). Проф. Нетушил ("Зап. Харк. Унів.", 1893, кн. 2) пропонує гіпотезу про існування подвійної влади: світської, яка перебувала в руках іноземної династії Тарквіній, і духовної, яка була в руках *rex sacrificulus*. Таким *rex sacrificulus* був Н., якого Нетушил відносить до часів республіки, посилаючись на те, що він був адептом вчення Піфагора.

Пізніше перші анналісти-понтіфіки, вирвали владу у *rex sacrificulus*, бажали затемнити первісну історію царів-жертвопріносителів і тим затвердити законність і старовину своєї колегії, і з цією метою перенесли ім'я Нума в розряд найдавніших царів. Енма, у своїй ґрунтовній статті: "Легенда про римських царів" ("Ж. М. Н. Пр.", 1894 і 1895), критикує всі вищенаведені думки і, виходячи з того факту, що Н., за одноголосним свідченням давнини, заснував колегію фламинов і, якщо не заснував, то остаточно організував колегії понтифіків – вважає Н. історичним реформатором сакрального права, який створив понтифікат, з повним комплексом його прав і обов'язків, і виводить легенду про Н. з перекази понтифіків про початки їх колегії. Розбираючи, далі, ставлення понтифіка до *rex sacrorum*, Енма приходять до висновку, що *rex sacrorum* колись стояв на чолі колегії понтифіків, але коли царська влада була знищена, то і стан *rex sacrorum* перестало вважатися пріоритетним, причому виникла нова посада *pontifex maximus*. Таким *rex sacrorum* був, на думку Енма, Нума Помпилий, головною діяльністю якого було складання календаря.¹

¹ Обнорский Н. Нума Помпилий // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – URL: <http://www.bibliotekar.ru/ben/179.htm>

Періодичні видання

45. Ежемесячныя сочиненія и известія о ученыхъ делахъ. Январь – Июнь. – Санктпетербургъ : При Императорской Академіи Наукъ, 1764. – 576 с.

Щомісячні твори, до користь і розваги службовці – журнал, виходив у Петербурзі в 1755–1764. З 1758 – «Твори і переклади, на користь і розваги службовці», в 1763–1764 – «Щомісячні твори і звістки про вчені справи». Вид. – Академія наук, ред. – Г. Ф. Міллер. Всього вийшло 20 томів. Раніше – «Зміст вчених міркувань» (див. 1748).

Науково-літературний журнал енциклопедичного характеру. Видавався з ініціативи М. В. Ломоносова. Відділи – Історичний, Літературний, Бібліографічний. Поміщалися роботи російських академіків і перекладні статті з історії, філософії, літератури, етнографії, природничих наук. Серед історичних творів центральне місце займають великі статті самого редактора з давньої і новітньої історії Росії, з історії Сибіру, про російських літописачів, про географічних подорожачів і відкриття росіян в Арктиці і на Далекому Сході, напр. «Про початок і походження козаків» (1760, квітень), «Известия про Запорізьких козаків» (1760, травень), «Пояснення про деякі старожитності, в могилах знайдених» (1764, грудень). У статтях Міллера з російської історії, багатих фактичним матеріалом, розвивалася «норманська теорія» походження Російської держави, що викликало справедливу критику Ломоносова.

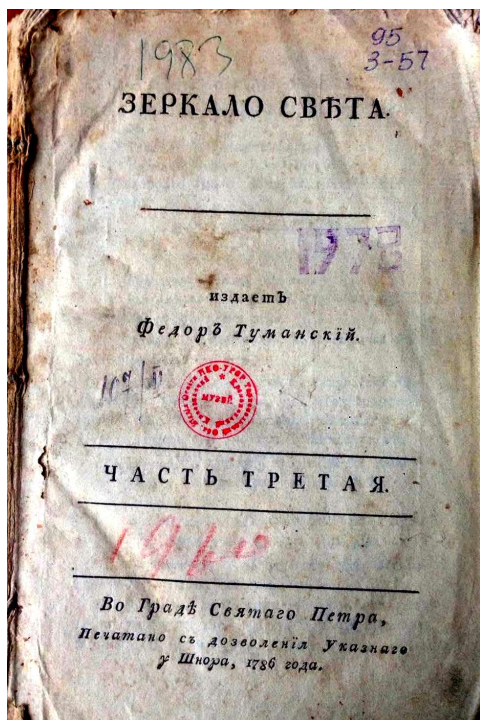
Серія статей П. І. Ричкова «Листування між двома приятелями про комерцію» (1755, лютий, квітень, грудень, 1757, січень) присвячена питанням розвитку в Росії промисловості і торгівлі.

«Щомісячні твори» – цінне джерело відомостей по історії і економіці окремих областей Росії, особливо її східних околиць. Велика увага журнал приділяв Китаю та історії російсько-китайських відносин. У «Е. с. » друкувалося велика кількість перекладних матеріалів (уривки з творів Бюффона, Ліннея, Ньютона та інших західноєвропейських вчених, повісті Вольтера «Задиг», «Мікромегас», статті з англійських журналів Стилю і Аддісона «Глядач» і «Базіка»).

У «Щомісячних творах» представлені майже всі сучасні російські письменники на чолі з А. П. Сумарокова, В. К. Тредіаковський, М. М. Хераскова. Ломоносов – ідейний супротивник Міллера – в журналі майже не брав участі. Йому належать тільки два вірші: «Г. Орлову на благополучне повернення з Ліфляндії» і «На Царське село» (1764, вересень). Тредіаковський опублікував в «Е. с. » статтю «Про древньому, середньому і новому віршуванні російському» (1755, липень) і два вірші. Херасков надрукував 21 твір. Понад 120 віршів і статей належить Сумарокову.

З 1759 журнал приймає все більш науковий характер. У номерах зазвичай друкуються три-чотири наукові статті та Известия про вчених справах (в Росії і за кордоном). У 1763–1764 в «Е. с. » існував відділ Завдання, що мав питання з російської історії, сільського господарства, медицини.

«Щомісячні твори» за 1758–1761 були перевидані Академією наук без вказівки року. Існує також перевидання на папері з водяними знаками 1801–1803.¹

46. Зеркало света. Ч. 2/3 / издаеть Федоръ Туманскій. – Во Граде Святаго Петра : Печатано съ дозволенія Указнаго въ Типографіи Шнора, 1786. – 1 прим. – РВ.

«Дзеркало світу» – щотижневий журнал, який поєднував пізнавальні та інформативні функції, і виходив у Петербурзі з лютого 1786 по грудень 1787 р. Усього вийшло 104 номери журналу. Його видавцем був Ф. О. Туманський, відомий перекладач і літератор, пов'язаний з академічними колами, пізніше перейшов працювати в цензурне відомство. Журнал виходив регулярно і при стислості обсягу номерів мав чітку структуру. Кожен номер складався з постійних рубрик: «Перелік новин», що мав передрук газетних новин з різних країн Європи; «Різні статті» на наукові теми і обов'язковий бібліографічний розділ в кінці кожного номера «Звістка про книги», що дає

анотовану інформацію книги, які щойно вийшли як в Росії, так і в Європі.

Новини про останні події, що відбувалися в різних країнах Європи, носили різноманітний характер. Наприклад, звістка зі Швеції йшлося: «Король Шведський даними від 12 листопада минулого року указом заборонив вживати по яким би то не

¹ Щомісячні твори і звістки про вчені справи [СПб., 1755–1764] // Російська періодична преса (1702–1894) : довідник. – Москва., 1959. – С. 22–23. – URL: <http://feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/pp1/pp1-0221.htm>

було справах тортури, яко непристойні розумного правосуддя і ображають людство, бо до вишукування істини можна вживати набагато певніше засіб». Не менш примітно звістка з Німеччини: «Король Пруський вимагає від купецтва всіх міст своїх думки: яким чином помножити і поширити до користь загальної торгівлю?» Висвітлювалися і події політичного життя Росії. Так, в 72-му номері за 1787 був опублікований повний текст маніфесту Катерини II від 21 квітня 1785 року («Жалувана грамота дворянству»). У 69-му номері за той же рік було надруковано «Короткий звістка про стан міста Нарви».

Дуже різноманітним і змістовним був розділ «Різні статті», що включав в себе науково-публіцистичні матеріали, перекладні і оригінальні. Так, наприклад, в 9-му номері читачам пропонувалася стаття «Про лікарської електричної силі», в 20-му – «Про походження, мовою і звичаї циган», а в 49-му – «Про посадах людини або моральних його обов'язки». Принциповим можна вважати приміщення в 36-му номері статті «Про користь наук», доводила користь освіти для благополуччя держав і «підстави законного градоправління». У статті йшлося про цікава оцінка позиції Ж.-Ж. Руссо, який виступав противником наук і культури: «Дуже несправедливо повставав Руссо, озброївшись своїм витійством і красномовством проти наук і проти установ, які служили до поширення оних. Читаючи про се його міркування і слідуючи змістом висловів, можна переконливо довести, що до затвердження такого дивного і людству шкідливого положення спонукало його більше пристрасть до новини, задоволення, чувствуемое від насильного захищення спільної думки противних пропозицій, ніж переконання власного його розуму».

Серед матеріалів науково-пізнавального плану виділяється ряд статей, присвячених сюжетам з російської історії, і древньої, і сучасної. Такі «скорочені життєпису» видних російських діячів XVIII ст. – міністра Катерини II графа Н. І. Паніна, сподвижників Петра I А. Д. Меншикова і генерал-адмірала Франца Яковича Лефорта, нарис роду дворян і графів Чернишов. У двох номерах були опубліковані «Уривки російських достопамятностей» І. Морозова, котрі розглядали найраніший період вітчизняної історії.

Незважаючи на, здавалося б, суто інформативно-пізнавальний профіль видання, на сторінках «Дзеркала світу» з'являлися публікації художніх творів як російських, так і західноєвропейських авторів. Вірші Державіна, Капніста, Кострова, Карабанова друкувалися в окремих номерах журналу. У 3-му номері був надрукований переклад публіцистичного нарису Л. С. Мерсьє «Філософ, що живе у хлібного ринку», а в 82-84-му номерах містилося також перекладене велике твір давньогрецького сатирика Лукіана «Опис древніх свят, званих Сатурналіями ... ».

Дуже корисним і інформативно насиченим був розділ в кінці кожного номера «Известия про книгах». У ньому не тільки повідомлялося про книги, що вийшли, але і коротко містилося їх зміст, а іноді давалася оцінка. Тематика рецензованих книг була найрізноманітніша, причому в одному номері могло розглядатися відразу кілька книг – від трьох до шести, вітчизняних і іноземних. Наприклад, в 3-му номері читачі могли прочитати про вихід у світ наукової праці «Фізичний опис Таврійської області» (1783) і перекладу творів В. Франкліна, опублікованих в 1784 р.; в 16-му рецензувалися тільки що вийшли з друку комічна опера Катерини II «Февей» (1786) і перекладений з німецької мови самим Ф. Туманським працю акад. П. С. Палласа «Подорож по різних

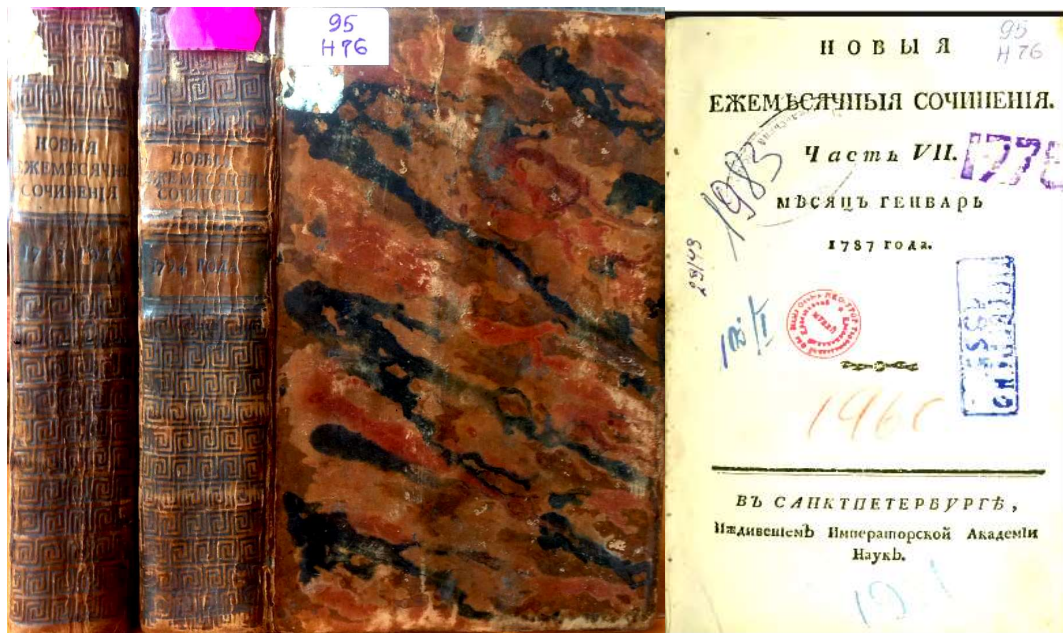
місцях Російської держави» (1786). «Атлас Калужської губернії» і переклад «Нічних роздумів» Е. Юнга, комедія Я.Б. Княжніна «Хвалько» і «Грунтовне опис рудного плавильного справи» І. Шлаттера, переклад трагедії Вольтера «Альзира, або Американці» – про вихід всіх цих та інших книг і про їхній зміст читачі отримували досить об'єктивну інформацію. Ось, наприклад, який анотацією супроводжувалося звітка про щойно вийшла з друку перекладеної з французького своєрідною антології повчальних повістей «Вибране читання, або Збори чутливих і до навіюванню чесноти утверди повістей»: «Предмет сіючі книги є навіювання чесноти, і вона може принести набагато більше користі, ніж численні романи, які намагаються представити порок в приємному вигляді, або сухі моралі, суворо людиною зображувані. Трудящі в перекладі таких книг заслуговують і похвалу і подяку і можуть безсумнівно бути впевнені, що видання їх для соотчичей корисні. Книжечка ця гідна бути у всіх руках».

Таким чином, з'єднання під однією обкладинкою політичних, наукових і книжкових новин дійсно робило цей журнал «Дзеркалом світла».¹

47. Новыя ежемѣсячныя сочиненія. – Санктпетербургъ : Иждивеніємъ Императорской Академіи Наукъ, 1786–1791, 1793–1794. – Мова російська. – 9 примірників. – Гр.

1786, Ч. 1–6.

1787, Ч. 7–12. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/12345789/2183>

1788, Ч. 19–24.

1789, Ч. 37–42.

1790, Ч. 43–48.

1791, Ч. 55–60.

1793, Ч. 86–90.

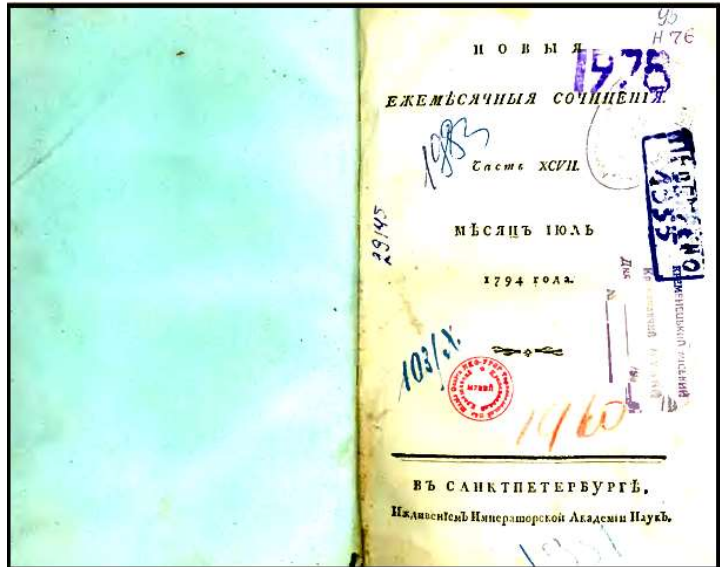
1794, Ч. 97–102. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2182>

¹ *Дзеркало світу* // Історія російської журналістики XVIII–XIX століть / Громова Л. П. [та ін.]. – С-Петербург., 2003 р. – Електрон. текст із сайту Російські письменники і поети. – URL:

http://writerstob.narod.ru/magazines/journals/18/zerkalo_sveta.htm, вільний. – Назва з екрана.

Нові щомісячні твори – журнал, виходив у Петербурзі в 1786 (липень) – 1796. Вийшло 120 частин. Вид. – Академія наук, ред. – Н. Я. Озерецковський і С. А. Протасов, з кінця 1789 по травень 1796 – І. І. Лепехин, червень – серпень 1796 – Я. Д. Захаров.

Журнал публікував наукові праці та статті з усіх галузей знань, слідуючи великій енциклопедичній програмі «Щомісячних творів». Однак «Н. е. з.» набагато блідіше. У перші роки видання в Науковому відділі, крім перекладних статей, друкувалися академічні праці, головним чином з природознавства і краєзнавства. У відділі беруть участь академіки С. Я. Румовській, Озерецковський, Лепехин.

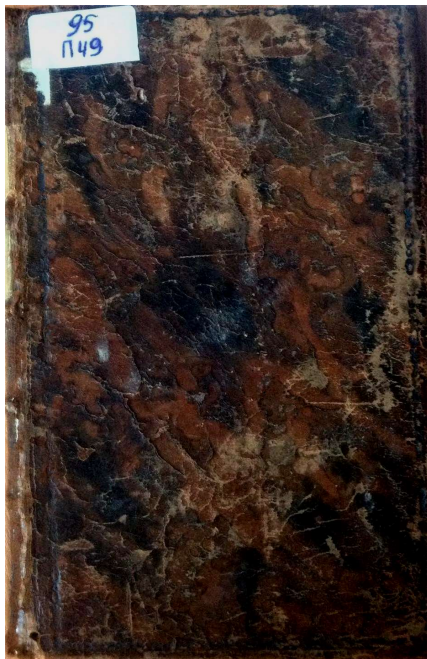

Безперечно цінність мають матеріали, пов'язані з вивченням Півночі, що надсилаються двома членами-кореспондентами Академії наук, архангельськими краєзнавцями із купців В. В. Крестініна і А. І. Фоміним. З 90-х років у відділі переважають статті з архіву історика Г. Ф. Міллера. Збільшується кількість перекладів. В останні роки (1793–1796) журнал заповнюється в основному перекладами з німецької.

В Літературному відділі «Н. е. з.» здебільшого передруковується раніше опубліковане, напр. «Зображення Феліція», «Бачення Мурзи» Г. Р. Державіна (чч. 41, 56), «Стогне сизий голубок» І. І. Дмитрієва (ч. 98) та ін. Основна частина літературного розділу – похвальні оди І. Ф. Богдановича, В. В. Капніста, Я. Б. Княжніна, Н. П. Ніколева, М. М. Хераскова, Д. І. Хвостова та ін. і різні дрібні твори. Переклади з творів Овідія, Буало, Геллерта, Аддісона, Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Мерсьє. Вміщено два уривки з творів Гельвеція (ч. 6) і Бекона (ч. 66). Однак наявність у виданні імен філософів-матеріалістів і французьких просвітителів не визначає обличчя журналу, який висловив в 1792–1793 різко негативне ставлення до французької революції і республіці (чч. 78, 80, 81).¹

¹ Нові щомісячні твори // Русская периодическая печать (1702–1894). – Москва, 1959 – URL: https://bukvica.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B5_%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%8F%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D1%81%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F

48. **Полезное съ пріятнымъ** : полумѣсячное упражненіе на 1769 годъ. – [Санктпетербургъ] : При Императорскомъ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусѣ, [1769]. – 105x185x25 mm. – 1 примірник. – Гр.

В якійсь мірі долю «Ні те ні се» поділяв журнал «Корисне з приємним», який видавався також близько чотирьох місяців (з 13 лютого по 25 червня 1769 г.) щотижня і так само нерегулярно.

Видавцями його були викладачі Сухопутного кадетського корпусу І. Ф. Румянцев і І. А. де Тейльс. Загальний напрямок журналу, враховуючи специфіку інтересів видавців, носило наліт виховної. Його склад komponувався в основному з перекладних матеріалів, зокрема, з англійської «Глядача» або з німецької «Юнацької бібліотеки». Дидактичні установки в цих матеріалах поєднувалися з легкою повчальною сатирою. Такі статті «Про виховання», «Про науках», «Про ревнощів», «Про поводженні і обрання друзів». Інший ряд матеріалів розвивав теми «засудження вад». Це були статті «Про скупості», «Про лихослів'ї», «Про заздрості», «Про любов і залицянні» і т. д.

У полеміку журнал не вступав, але матеріали сатиричного характеру, підлеглі осмисленню деяких сторін російського життя, на його сторінках з'являлися. Такі «Листи Фоми Стародурова», що піднімали питання сімейного виховання. Висміювання невігластва помісних дворян поєднується в листах із зображенням багатія, що скупляється запросити в будинок вчителів. Критиці бездумного захоплення європейською модою була присвячена стаття «Про подорожі в чужі край», явно заснована на реальних фактах російської дійсності.

За своїм типом «Корисне з приємним» в чимось нагадував журнал «Бездіяльне час, на користь вжите», що видавався в стінах Сухопутного шляхетного корпусу попереднім поколінням його викладачів. Застарілість подібного типу періодичних видань, які поєднали установку на познавательність з дидактичною спрямованістю, на рубежі 1760-х років була очевидною. Тому серйозним явищем у розвитку

журналістики цього періоду таке видання стати не могло. До того ж в червні 1769 г. умер один з видавців – І. Ф. Румянцев, що також сприяло припиненню видання.¹

Новіков Микола Іванович – 27 квітня (8 травня) 1744 року в родовому маєтку Тихвінської-Авдотьїно Московської губернії в дворянській сім'ї народився російський письменник, громадський діяч, просвітитель, книговидавець, журналіст.

Микола Іванович навчався в гімназії при Московському університеті, але в 1760 р був відрахований «за лінощі і неходіння в класи». У 1762 р за наполяганням батька відправився в Петербург на службу в Ізмайловський гвардійський полк. У 1767 р Новіков був прикомандирований в якості секретаря для ведення протоколів в Комісію для складання нового Уложення. Робота в комісії познайомила його з основними соціальними проблемами російського життя і зміцнила в бажанні присвятити себе освіті суспільства.

У 1768 р він вийшов у відставку і з 1769 р почав видавати щотижневі сатиричні журнали «Трутень», «Живописець», «Гаманець» і ін., Де піддавалися гострій критиці такі болючі питання як кріпацтво, хабарництво і казнокрадство, галломанію дворян.

У 1770-х рр. Новіков випустив ряд історичних видань, які повинні були сприяти зміцненню національної самосвідомості і дати «накреслення традицій і звичаїв наших предків». У 1773–1775 рр. вийшли в світ 10 томів «Стародавній російської Вівліофіка» – першого великого видання письмових джерел з історії Росії; «Оповідач старожитностей російських, або Збори достопам'ятні записок з історії та географії російської»; «Історія про невинному ув'язненні боярина А. С. Матвєєва»; «Давня російська ідрографія»; «Скіфська історія з різних іноземних істориків, паче же з російських вірних історій і повістей ...». В цей же час був опублікований перший біобібліографічний словник російських письменників і вчених – «Досвід історичного словника про російських письменників». У 1777 р Новіковим були видані 22 номера «Санкт-Петербурзьких Учених Відомостей».

У роки реакції після розгрому Селянської війни 1773–1775 рр. під проводом О. І. Пугачова Новіков вступив в масонську ложу. У 1777–1780 рр. він випускав щомісячний масонський журнал «Ранковий Світло», в якому друкувалися переклади Юнга, Паскаля, німецьких письменників, моралістів і містиків. Журнал видавався за сприяння гуртка однодумців, в числі яких були М. Н. Муравйов і І. П. Тургенєв, і з благодійними цілями: весь дохід з видання призначався на влаштування та утримання в Петербурзі народних училищ.

У 1779 р за пропозицією куратора Московського університету М. М. Хераскова Новіков взяв в оренду університетську друкарню і видання «Московських

¹ *Корисне з приємним* // История русской журналистики XVIII-XIX веков / Громова Л. П., Ковалева М. М., Станько А. И., Стенник Ю. В. и др. ; под ред. Гроновой Л. П. – С-Петербург., 2003 г. – URL: http://writerstob.narod.ru/magazins/journals/18/poleznoe_s_priyatnum.htm

Відомостей» і переїхав до Москви. Крім численних періодичних видань (газета «Московские ведомости», журнал «Московське щомісячне видання», періодичне видання «Міська і сільська бібліотека», перший російський дитячий журнал «Дитяче читання» і ін.). Новиков видавав праці з вітчизняної історії, твори російських авторів і переклади кращих європейських письменників, твори з філософії (Вольтер, Локк, Лессінг, Паскаль), книги з педагогіки, економіки, граматики, сотні різних навчальних посібників, букварів, самовчителів мови і ін., займався освітньо й діяльністю і благодійністю. Їм були відкриті вільна бібліотека для читання, що надала незаможним можливість долучатися до книги, а також лікарня і аптека.

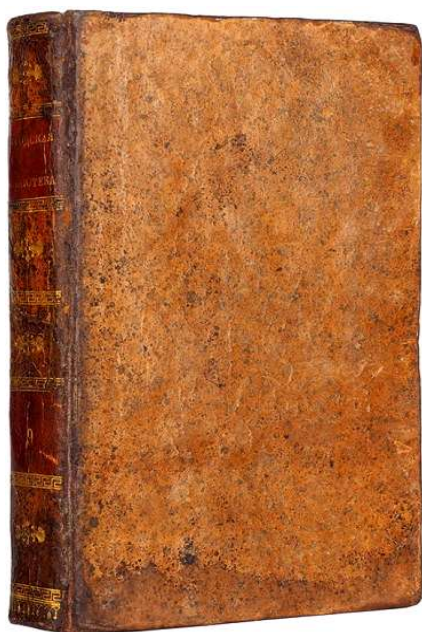
З 1784 р з боку уряду почалися нападки і утиски на підприємства Новикова: його звинуватили в незаконному виданні підручників, заборонили друкувати деякі книги, архієпископу Платону доручили «апробувати» «фортеця» його віри. Його просвітницька діяльність була перервана в 1789 р після конфіскації друкарні.

У 1792 р Новиков був арештований і без формального судового розгляду, іменним указом Катерини II від 10 (21) травня 1792, засуджений до 15 років ув'язнення в одиночній камері Шліссельбурзької фортеці.

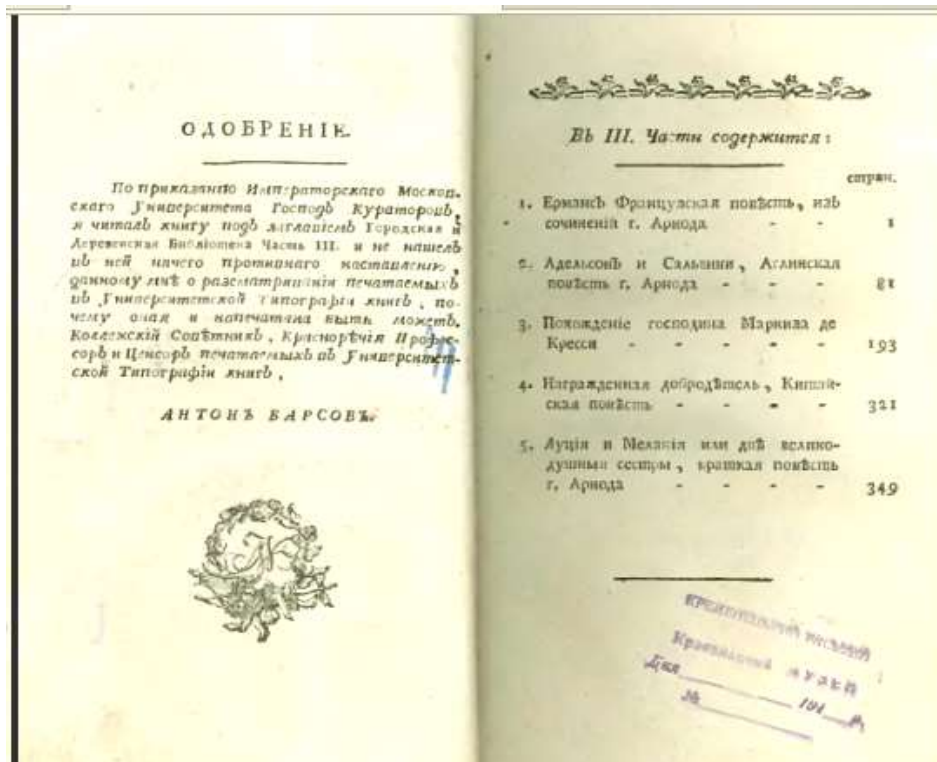
У 1796 р за указом Павла I Микола Іванович був звільнений, але не отримав дозволу продовжувати колишню діяльність.

Останні роки життя знаменитий громадський діяч і просвітитель провів у своєму маєтку, де і помер 31 липня (12 серпня) 1818 р.¹

49. Городская и деревенская библиотека, или забавы и удовольствие разума и сердца в праздное время, содержащая в себе как истории и повести нравоучительные и забавные, так и приключения веселые, печальные, смешные и удивительные. Ч. 3. – Москва : Въ Университетской Типографіи у Н. Новикова, 1782. – 399 с. – 110x190x30 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2025>

¹ Новиков Н. И. // сайт Президентської бібліотеки. – URL: <https://www.prilib.ru/history/619227>

Міська та сільська бібліотека (1782–1786) – нове сатиричне видання Новикова, в якому тривають традиції «Трутня». Повна назва – «Міська і сільська бібліотека, або Забави і задоволення розуму і серця в бездіяльне время, що містить в собі як історії і повісті повчальні і кумедні, так і пригоди веселі, сумні, смішні та дивовижні». Збірник виходив Москві протягом п'яти років, нерегулярно. Вийшло 12 частин. У збірнику друкувалися переклади зарубіжних авторів, частіше французьких. Перекладачами були В. А. Левшин, А. і С. Голіцини, П. П. Сумароков, В. Протопопов, А. Малиновський та ін. В основному це пригодницькі та біографічні повісті про життя і діяння полководців, знатних осіб, церковників, простих людей. Зустрічаються невеликі повчальні повісті і на російські сюжети. Важливе місце займали прислів'я, причому по темі кожного прислів'я створювалося сатиричне оповідання про можливе його походження: «Битому псу тільки батіг покажи», «Малого пошкодуєш, та більше втрадиш», «Замок для дурня, а друк для розумного» і ін. Саме ж прислів'я служила заголовком. Основу сюжетів оповідань становили натяки на реальні події придворного життя. Наприклад, з приводу прислів'я «зими і літа зміни нема». У російській літературі сюжет про дівчину, покинуту своїм коханим, став особливо популярний в 1790–1800-і рр., Після повісті Карамзіна «Бідна Ліза» (1791 р.). Не виключено, що одним з джерел повісті могла бути це прислів'я. Відомо, що Карамзін з великою повагою ставився до Новикова, був редактором його журналу «Дитяче читання». Він допомагав сім'ї видавця після його смерті і був одним з небагатьох, хто наважився вголос говорити про милість: після арешту Новикова в квітня 1792 року в травневому номері карамзінського «Московського журналу» була опублікована громадянсько смілива ода «До милості». Поет закликає всесильну імператрицю зберігати вірність ідеалам добра, милосердя і законності; вона буде славна лише до тих пір, «поки права не забуде, з яким людиною народжена». Прислів'я

«Сивина в бороду, а біс у ребро» була без пояснень зрозуміла сучасникам. Ця розповідь спрямований безпосередньо проти Катерини II, неодноразово міняла фаворитів. У тексті кілька сюжетів. Один з них про стару, яка має дорослу доньку і при цьому закохується в «двадцятирічного молодика», якому вона «щедро платить за куплені ласки» і заради якого «спустошує мішки казенні», – все це може служити підтвердженням відомих нині фактів: Г. Г. Орлов був на п'ять років молодший імператриці, Г. А. Потьомкін – на десять, а останній фаворит П. А. Зубов – на тридцять вісім років. Ці прислів'я викликали не тільки невдоволення імператриці і її приближених, але і проблеми з цензурою. Тираж журналу ніхто не знає.¹

50. Приятное и полезное препровождение времени. Ч. 7. – Москва: Въ Университетской Типографіи, у Ридигера и Клаудія, 1795. – 400 с. – 115x195x30 mm. – 1 примірник. – Гр.

«Приемне і корисне припровождження часу» – в Російській імперії періодичне видання, яке виходило в Москві в 1794–1798 роки, два рази на тиждень, при «Московських відомостях».

Був ніби продовженням «Читання для смаку, розуму і почуттів», що видавався також при «Московських відомостях». Видавцями його були Х. Рідігер і Х. Клаудіо, редакторами – спочатку один В. С. Подшивалов, потім Подшивалов спільно з П. А. Сохацьким, нарешті, один Сохацький.

Кожна з перших восьми частин, що вийшли під редакцією Подшивалова (1794–1795), починалася ліричної статтею в прозі самого редактора, наприклад: «До серця», «До життя», «До розуму», «До смерті», «Бажання», «Предприимчивость» і т. п.

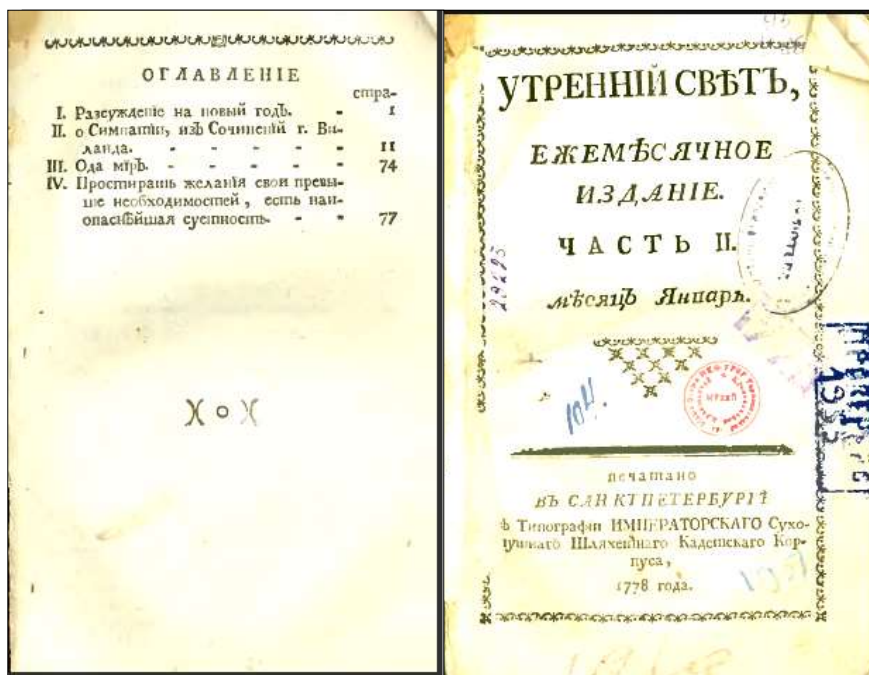
У виданні брали участь майже всі відомі письменники і письменниці нового – карамзинського – напрямки. Тут дебютували на літературному терені А. Мерзляков, М. Магницький і вперше з'явилися вірші В. А. Жуковського і М. Е. Пруцков.

У ньому друкувалися А. Воейков, І. Дмитрієв, В. Ізмайлов, І. Крилов, В. Пушкін, князь Г. А. Хованський [4] і багато інших, в тому числі і жінки-письменниці: Кологривова, А. і Н. Магницького, княгиня Н. Оболенська, княгиня А. Щербатова, княгиня А. Шаликова і ін.²

¹ Миська та сільська бібліотека // Рубльова Л. І. Історія вітчизняної журналістики XVIII–XIX століть. – Южно-Сахалінск, 2012. – С. 102–103. – URL: http://sakhguni.ru/wp-content/uploads/page/record_851002019_04%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%AB%D0%B2%D0%B0%D0%9B-%D0%98-%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%AB-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-XVIII-XIX-%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf

² Приемне і корисне припровождження часу. – URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8

51. **Утренний свет** : ежемесичное издание. – Санктпетербургъ, 1778. – 383 с. – Ч. 2. – Мова російська. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2210>.

«Утренний свет» – перший в Росії філософський журнал. Видавався в з 1777 по 1780 рік Новиковим. Цей щомісячний журнал Новиков став видавати, припинивши видавати інший свій журнал, «Ведомости», з вересня 1777 року спочатку в Петербурзі, а з квітня 1779 року – в Москві. У ньому були опубліковані «Ночі» («Ноци») Юнга, «Точка зору» Паскаля, але головним чином переклади з німецьких письменників, моралістів, поетистів і містиків. «Утренний свет» видавався за сприяння цілого гуртка однодумців, серед яких були М. Н. Муравйов та І. П. Тургенев, а також П. Алексеев, І. Захаров, А. М. Кутузов, В. І. Майков, А. Малиновський, Д. Рикачев, І. А. Тейльс, М. М. Херасков і ін. Весь дохід з видання використовувався на влаштування та утримання в Петербурзі перших народних училищ. У цьому позначилися вже дві основні риси пізнішої діяльності Новикова: вміння організувати громадську самодіяльність і прагнення працювати на користь освіти. Звернення до передплатників журналу, із запрошенням сприяти утворенню училищ, викликало рясний приплив пожертвувань.

Завдання журналу було релігійно-моральним для виховання читачів. Переважали статті морально-етичного і релігійно-філософського характеру. Основні проблеми, що піднімаються журналом – самопізнання, прагнення до моральної досконалості, безсмертя душі.

У розділі «Життя філософів» журнал знайомив читача з життям і вченням античних і європейських філософів (Сократа, Платона, Аристотеля, Паскаля і ін.).

В «Літературному розділі» переважали сентиментально-повчальні твори, переважно переклади з німецького (Віланд, Геснер, Мозер, Геллерт).

У 1781 році перетворено в «Московське щомісячне видання».¹

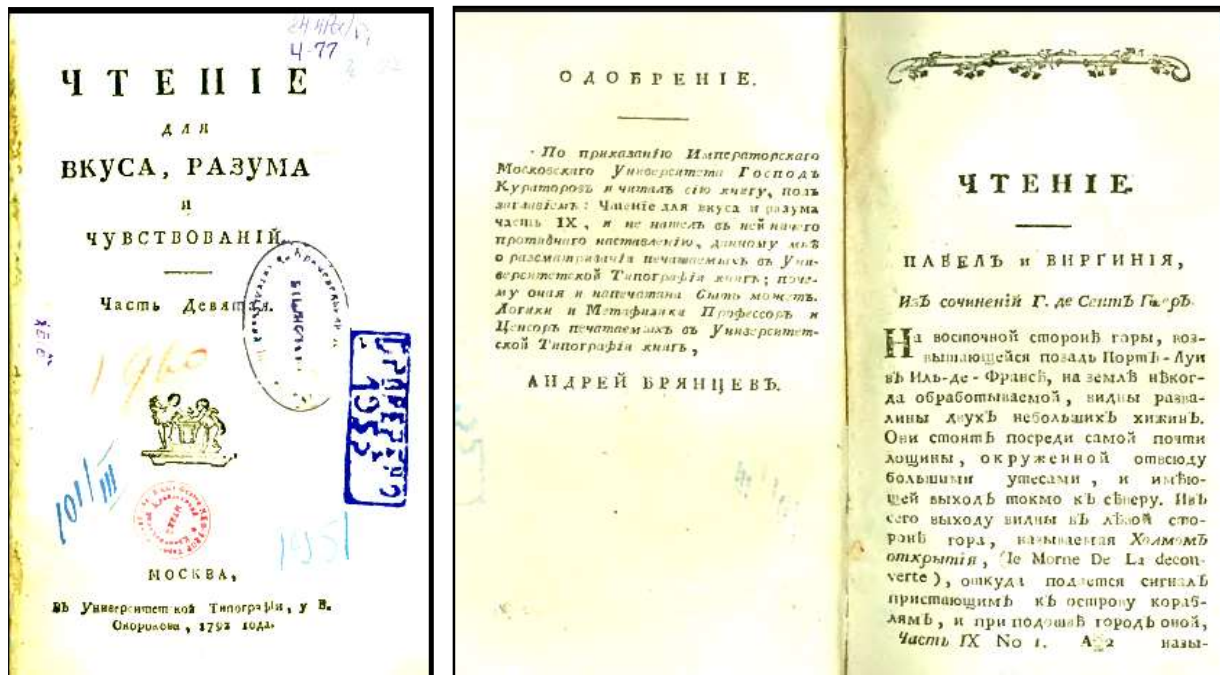
¹ *Утренний свет* // Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82

52. Чтеніе для вкуса, разума и чувствованій. Ч. 5. — Москва: Въ Университетской Типографіи В. Огорокова, 1792. — 424 с. — 115x120x35 mm. — 1 примірник. — Гр. — URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2652>.

53. Чтеніе для вкуса, разума и чувствованій. Ч. 8. — Москва: Въ Университетской Типографіи В. Огорокова, 1792. — 396 с. — 120x195x35 mm. — 1 примірник. — Гр.

54. Чтеніе для вкуса, разума и чувствованій. Ч. 9. – Москва: Въ Университетской Типографіи В. Огорокова, 1793. – 488 с. – 210x195x30 mm. – 1 примірник. – Гр. – URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/2651>

55. Чтеніе для вкуса, разума и чувствованій. Ч. 11. – Москва: Въ Университетской Типографіи В. Огорокова, 1793. – 428 с. – 20x195x30 mm. – 1 примірник. – Гр.

Читання для смаку, розуму і почуттів – журнал, виходив у Москві в 1791–1793. Додаток до кожного номеру «Московских ведомостей» (див. Тисяча сімсот п'ятьдесят шість). Вид. – А. Светушкін. Ред. – В. С. Подшивалов. Вийшло 105 номерів.

Видання сентиментального напрямку. «Читання» відкриває цілу серію літературних «Додатків», що тривали безперервно до 1805 (див. «Приємне і корисне припровадження часу», 1794, «Іпнокрени», 1799, «Новини російської літератури», 1802).

Окремі програми не мали заголовка. Внизу кожного випуску вказувався номер та частина. Частини мали єдину нумерацію сторінок, титульний лист і зміст. У кожній частині – 26-27 додатків. Так виходила вся серія.

Основне місце займають переклади – пасторальні повісті, чутливі подорожі, ліричні вірші в сентиментальному дусі.

1. Для видання характерний інтерес до літературно-критичних та естетичним тем – «Опису Аполлона Бельведерського» (ч. 1), «Поняття про древніх танцях» (ч. 2), «Зауваження про байку» (ч. 3), «Вплив моралі на відчуття витонченості» (ч. 4), «Зауваження про принади в творах мистецтва» (ч. 5). Авторами «Читання» були А. Мерзляков, Ю. Нелединский-Мелецький, В. Подшивалов і ін.¹

¹ *Читання для смаку, розуму і почуттів* // Русская периодическая печать : словари, энциклопедии. – URL: <http://feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/pp1/pp1-0861.htm>.

Іменний покажчик

Бодо Ж. Н.	5
Дюкре-Дюминиль Ф. Г.	6
Жанлис С. Ф.	7 8 9
Захарьин П. М.	10, 11, 12, 13
Келюс А. К. Ф де	14
Коковцов М. Г.	15
Ла Порт Жозеф де	16, 17, 18
Ладвока, Жан Батист	42
Левшин А. Г.	19
Ломоносов М.	20
Платон (Левшин Петро Георгійович	22, 23
Прево А. Ф.	24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34
Придо Гамфри	35
Рабенер Г. В.	36, 37
Ричардсон С.	38, 39
Рычковъ П. И.	40, 41
Федоръ Туманскій	46
Фенелон Ф.	43
Херасков М. М.	44

Показчик назв

Алексисъ, или домикъ въ лесу	6
Англинскія письма, или исторія кавалера Грандиссона.	38
Арфаксадъ, Халдейская Повесть	10, 11, 12, 13
[Беседа наставника ко ученикамъ]	4
Верный Калоандръ	14
Всемирный путешественникъ, или познаніе стараго и новаго света	16, 17, 18
Городская и деревенская библиотека	49
Достоверныя известія о Альжире	15
Достопамятная жизнь девицы Клариссы Гарловъ	39
Ежемесячныя сочиненія и известія о ученыхъ делахъ	45
Зеркало света	46
Историческое описаніе первопрестольнаго въ Россіи храма, Московскаго большаго Успенскаго собора	19
Исторія о переменахъ Неаполитанскаго Королевства въ 1647 и 1648 годахъ	5
Исторія о странствіяхъ вообще по всемъ краямъ земнаго круга	24, 25, 26, 27, 28
Ирмологіонъ содержащій въ себе различная пенія церковнія	2
Книга Глемая (глаголемая)	1
Литургиконъ = Литургиконъ си есть Служебникъ	3
Новое детское училище, или опытъ нравственнаго воспитанія обоюга пола и всякаго состоянія юношества	7, 8
Новой и совершенной расчотистой картежной игрокъ, или подробное описаніе всехъ употребляемыхъ въ обществѣ Картежныхъ игръ	21
Новыя ежемесячныя сочиненія	47
Нума, или процветающій Римъ	44
Обстоятельное и подробное описаніе жизни лжепророка Магомеда	35
Опасности светской жизни	9
Полезное съ пріятнымъ	48
Поучительныя слова При Высочайшемъ Дворѣ Ея Императорскаго Величества Благочестивейшія Великія Государыни Екатерины	22
Православное ученіе, или сокращенная Хрістіанская Богословія, для употребленія Его Императорскаго Высочества	23
Пріятное и полезное препровожденіе времени	50
Россійская грамматика	20
Словарь географическій, или описаніе царствъ, областей, городовъ, епархій, герцогствъ, графствъ, и маркграфствъ	42
Собраніе сочиненій	36, 37
Творенія Фенелона, архіепископа Камбрійскаго, знаменитаго автора Телемака	43
Топографія Оренбургская, то есть: обстоятельное описаніе Оренбургской губерніи	40, 41
Утренній светъ	51
Философъ Аглинской или житіе Клевеланда побочнаго сына Кромвелева	29, 30, 31, 32, 33, 34
Чтеніе для вкуса, разума и чувствованій	52, 53, 54, 55

Хронологічний покажчик

[1733]	3
1755	20
[176-?]	32, 33, 34
1762	29
1762	40, 41
1763	30
1764	45
1767	31
1768	44
[1769]	48
1775	5
1778	51
1780	9, 22, 23
1782	49
1783	19, 25
1786	46
1786–1791, 1793–1794	47
1787	15, 24, 26, 27, 28,
1789	14
1789?	4
1791	21, 39, 42
1792	7, 8, 17, 35, 36, 52, 53
1793	10, 11, 12, 18, 37, 38, 54, 55
1794	6
1795	13, 50
[1798]	1
1799	43
1800	16
1871	2

Показчик місць видань

Во Граде Св. Петра	21, 38, 39, 46
Львовъ	2
Москва	1, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 36, 37, 43, 44, 49, 50, 52, 53, 54, 55
Санктпетербургъ	5, 7, 8, 15, 16, 17, 18, 20, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 51
Унів	3

Показчик видавництв

Въ вольной Типографіи А. Решетникова	6
Въ Сенатской Типографіи у В. Огорокова	10 11 12 13
Въ Типографіи Горнаго Училища	42
Въ Университетской Типографіи В. Огорокова	36, 37, 51 52 53 54 55
Въ Университетской Типографіи, у Н. Новикова	24, 25, 26, 27, 28, 49
Въ Университетской Типографіи, у Ридигера и Клаудія	50
Въ Губернской Типографіи у А. Решетникова	43
Друкарня Успенського монастиря	3
Иждивеніемъ и Типомъ Ставропигійскаго Института	2
Иждивеніемъ Императорской Академіи Наукъ	47
Печатана при Императорской Академіи Наукъ	20
Печатано въ Императорской Типографіи, иждив. Книгопродавцевъ Т. П. и Г. З.	7, 8
Печатано въ Императорской Типографіи, на иждивеніи И. Глазунова	21
Печатано въ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусъ	29, 30, 31, 32, 33, 34
Печатано при Императорскомъ Московскомъ Университетъ	44
Печатано съ дозволенія Указнаго въ Типографіи Шнора	46
Печатано съ дозволенія Указнаго у Шнора	15
Печатано у І. К. Шнора	16, 17, 18
При Императорской Академіи Наукъ	5, 35, 40, 41, 45
При Императорскомъ Сухопутномъ Шляхетномъ Кадетскомъ Корпусъ	48
Тип. А. А[нненкова]	14
Типография Единоверцевъ при Свято-Троицкой Введенской Церкви	1
Типографія у Мейера	19
У содержателя Сенатской Типографіи Ф. Гіппіуса	23
Унив. тип. у Н. Новикова	9

Показчик провенієнцій (печаток, штампів)

Кожна бібліотечна книга має свою обов'язкову ознаку – печатку чи штамп. Вони можуть розповісти про історію її «життя», її власників, особливо, коли книга змінює свою бібліотечну «прописку». Печатки і штампи на книгах наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету в основному мають форму кола, прямокутника, овала. Для їх нанесення на папір використовувався сургуч, мастика, чорнила. На польських книгах періоду II Речі Посполитої використовувалось чорнило червоного кольору.

Провенієнції установ

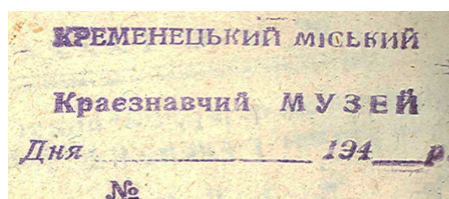
Biblioteka Liceum Krzemienieckiego [печ.] (Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка).

Кременецький Краєзнавчий музей. Тернопільський Обл. Відділ Освіти НКО-УРСР [печ.] (Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка).

Кременецький міський Краєзнавчий музей [печ.] (Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка).

Бібліотека. Кременецький державний учительський інститут [печ.] (Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка).

Провенієнції в задокументованій рукописній формі відображають своєрідний родовід книги, перебування її у певної особи чи установи. Дослідження провенієнцій насамперед спрямоване на вивчення стародруків та рукописних книг, що, як правило, неодноразово переходили від одного власника до іншого і нині зберігаються у спеціалізованих фондах бібліотеки. За останні роки бібліотекарі почали активніше вивчати провенієнції як власницькі ознаки окремих примірників стародруків та рукописних книг, що зберігаються у фондах НБ ТНПУ ім. В Гнатюка. Провенієнції стають головним елементом бібліографічного опису рідкісних і цінних видань у електронному каталі наукової бібліотеки. Створена та функціонує окрема база даних, куди вносять дані про маргіналії, автографи, провенієнції, зокрема екслібриси, печатки, наклейки, що є на стародруках, а також відомості про стан їхньої збереженості. Виняткову цінність мають видання, що мають автографи, підпис автора разом з ім'ям одержувача, дарчі записи тощо. Визначення кола колишніх власників книги та її перебування в бібліотеці різних установ робить видання чи рукопис більш цінним або важливим для користувачів.

Екслібриси, суперекслібриси, печатки бібліотек, власницькі записи, наклейки з шифрами або рукописні їх записи і таке інше, що зустрічаються на оправі, форзаці, титулі, всередині чи наприкінці книги, допомагають визначити, коли і як вона була придбана, кому і коли належала, причини та обставини її продаж чи дарування тощо. Іноді провенієнції дозволяють простежити особливості зміни власника та переміщення стародруків, які спочатку перебували в окремих приватних осіб, а потім стали частиною фондів великих книжкових зібрань магнатів чи бібліотек установ. Вони у своєрідній документальній формі відображають головні риси та особливості історичних та культурно-освітніх процесів епохи.

Використання сайтів бібліотек

Бібліотека Ягеллонського університету (Нпол.Н Biblioteka Jagiellońska) – URL :
HU<https://bj.uj.edu.pl/>U

Институт русской литературы (Пушкинского Дома) РАН. Электронные публикации URL : H<http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=301>

Львівська державна наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР (ЛБАН). – URL : <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/golovna2/>

Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка (НБ ЛНУ) – URL : <http://library.lnu.edu.ua/bibl/>

Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича – URL : <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3>

Національна бібліотека імені Оссолінських (Нпол.Н Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Вроцлав) – URL : <http://ossolineum.pl/>

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>

Національна історична бібліотека України (НІБУ, Київ) – URL : <http://ube.nplu.org/>

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка ХНБ – URL :
HU<http://korolenko.kharkov.com/>UH

NUKAT – centralny katalog zbiorów polskich bibliotek naukowych – URL : <http://katalog.nukat.edu.pl/search/query?theme=nukat>

Зміст

ПЕРЕДМОВА	3
<i>Видання кириличним шрифтом (код групи – Кир)</i>	5
<i>Видання гражданським шрифтом (код групи – Гр)</i>	11
Книги	11
Періодичні видання	67
<i>Іменний покажчик</i>	80
<i>Покажчик назв</i>	81
<i>Хронологічний покажчик</i>	82
<i>Покажчик місць видань</i>	83
<i>Покажчик видавництв</i>	83
<i>Покажчик провенісцій (печаток, штампів)</i>	84
Провенісції установ	84
<i>Використання сайтів бібліотек</i>	86

Науково-бібліографічне видання

**Книжкові пам'ятки кириличним та гражданським
шрифтом книгозбірні Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка**
(книги та періодичні видання, надруковані латиницею
будь-якою мовою протягом 1551–1800 років)

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

упорядник О. Я. Кульчицька